

Till statsrådet Ingegerd Wärnersson

Den 16 december 1999 bemyndigade regeringen statsrådet Ingegerd Wärnersson att tillkalla en särskild utredare med uppgift att kartlägga och analysera individens behov av vägledning i skolväsendet (U 1999:11). Direktiven för utredningen (dir. 1999:107) bifogas, se bilaga 1.

Till särskild utredare förordnades den 4 februari 2000 projektledaren Ingegerd Sahlström. Som huvudsekreterare anställdes från den 7 februari 2000 konsulten Kerstin Borhagen. Till sekreterare förordnades departementssekreteraren Gunilla Hjorth (fr.o.m. den 14 februari 2000) och avdelningsdirektören Gösta Mårtensson (fr.o.m. den 1 maj 2000).

Regeringen beslutade den 24 augusti 2000 att förlänga uppdraget till den 31 mars 2001.

Kerstin Borhagen entledigades på egen begäran fr.o.m. den 11 mars 2001.

Utredningen beviljades genom regeringsbeslut den 29 mars 2001 förlängning av uppdraget t.o.m. den 15 juni 2001.

Som experter förordnades departementssekreterarna Klas Falk, Mats Miljand, Annika Persson och Kerstin Svensson.

Till utredningen knöts en referensgrupp bestående av Anita Boman, Statens institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS), Ingbritt Eriksson, Sveriges Vägledarförening, Jan Forsell, Lärarförbundet, Bent Nielsen, Statstjänstemannaförbundet, Anita Sandström, SACO/Skolledarna, Kerstin Skoglund, Lärarnas Riksförbund, Leif Strandberg, Högskoleverket, Marianne Wedin, Svenska Kommunförbundet, Ingrid Welanders, AMS, och Lage Åström, Statens skolverk.

Jag har i mitt arbete dessutom anlitat externa experter och konsulter. Vidare har jag samrått med företrädare för lärosäten med studie- och yrkesvägledarutbildning samt andra myndigheter, organisationer och intressenter med anknytning till vägledning. Vad

avser frågan om ett IT-baserat informationssystem har jag samrätt med en informell arbetsgrupp med bred representation.

Utredningen har haft en egen hemsida, www.sou.gov.se/vagledning, som bl.a. innehållit en "veckans fråga". Gensvaret har varit stort och många personer har genom sina inlägg givit synpunkter och bidragit till debatten.

Under utredningsarbetet har jag samarbetat med två andra utredare, Utredningen om individuellt kompetenssparande (N 1999:16) och Utredningen om validering av vuxnas utbildning och kompetens (U 1999:06). Tillsammans har vi låtit utarbeta en rapport som beskriver aktuella trender inom kompetensutvecklingsområdet (SOU 2000:115).

I anslutning till mitt utredningsarbete har jag vidare låtit utarbeta en sammanställning av några olika samverkansmodeller, goda exempel på samordning av karriärvägledning i ett antal kommuner. Denna exempelsamling redovisas i en egen publikation – *Goda exempel – karriärvägledning.se.nu* (SOU 2001:46). Sammanställningen har gjorts av Anna Tengvall. Goda exempel återfinns även som bilaga 2 i slutbetänkandet.

Ansvarig kommittéassistent för produktion av heloriginal har varit Lena Enstam.

Jag får härmed överlämna slutbetänkandet
karriärvägledning.se.nu (SOU 2001:45).

Stockholm i juni 20001

Ingegerd Sahlström

/Gunilla Hjorth
Gösta Mårtensson

Innehåll

Sammanfattning	11
Författningsförslag	19
1 Historik	21
1.1 Vägledningen i skolväsendet.....	21
1.1.1 Den första offentliga vägledningen.....	21
1.1.2 Syo-eran.....	22
1.1.3 Skolan och arbetslivet	28
1.2 Vägledningen i Arbetsmarknadsverket.....	31
1.3 Det gemensamma ansvaret	34
1.3.1 Myndighetsansvar	34
1.4 Vägledningens FOU	34
1.4.1 Tongivande vägledningsteorier i Sverige under 1900-talet	34
1.4.2 Svensk forskning om vägledning.....	36
1.4.3 Några utvecklingsarbeten inom svensk vägledning.....	37
2 Vägledningen idag	39
2.1 Uppdraget.....	39
2.2 Vägledningen i skolväsendet.....	41
2.2.1 Ett nytt styrsystem	41
2.2.2 Ungdomsskolan	49
2.2.3 Vuxenutbildningen.....	57
2.2.4 Mina slutsatser.....	59

2.3	Vägledningen inom arbetsmarknadsområdet	60
2.3.1	Arbetsmarknadsverket (AMV)	60
2.3.2	Mina slutsatser	65
2.4	Övrig vägledning	66
2.4.1	Folkbildningen	66
2.4.2	Kvalificerad yrkesutbildning.....	67
2.4.3	Universitet och högskola.....	67
2.4.4	Vägledning i privat regi.....	67
2.4.5	Fackligt medlemsstöd	68
2.4.6	Nationellt resurscentrum för vägledning.....	69
2.4.7	Mina slutsatser	72
2.5	Samverkan	72
2.5.1	Olika former av samverkan i vägledningen.....	72
2.5.2	Organisatorisk samverkan	74
2.5.3	Mina slutsatser	76
3	Omvärlden	79
3.1	Trender och tendenser idag.....	79
3.1.1	Från modernt till postmodernt	79
3.1.2	Individperspektivet.....	81
3.1.3	Ett livslångt lärande.....	81
3.1.4	Självbetjäning och e-service	85
3.1.5	Mångfalden	85
3.1.6	Privatisering.....	87
3.1.7	e-lärande	88
3.2	Utvecklingen inom offentlig vägledning.....	90
3.2.1	Skolväsendet	90
3.2.2	Arbetsmarknadsverket	91
3.3	Vägledning i internationella sammanhang	93
3.3.1	Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).....	94
3.3.2	EU – Memorandum on Lifelong Learning	96
3.4	Sammanfattning och slutsatser	98
4	Individens behov.....	101
4.1	Mina utgångspunkter.....	101
4.1.1	Begreppet karriär	102

4.1.2	Utsatta individer och grupper	103
4.2	Individens behov	104
4.3	Ett fritt val	105
4.4	Hur tillgodose kraven	106
4.5	Från mapp till karriärportfölj	107
5	Karriärvägledningen i framtiden	109
5.1	Mål för karriärvägledning.....	109
5.1.1	Definitioner	110
5.1.2	Bedömning	112
5.2	Funktion och aktörer	112
5.3	Tydligare ansvar.....	113
5.3.1	Skolledaren	113
5.3.2	Arbetslaget	115
5.3.3	Läraren.....	115
5.3.4	Mentorn.....	116
5.3.5	Elevvårdsteamet	117
5.3.6	Den professionelle karriärvägledaren.....	117
5.4	Gemensamt IT-system för karriärvägledning	118
5.5	Ny utbildning till karriärvägledare	119
5.6	Åtgärder för att nå mål.....	119
5.6.1	Styrning	120
5.6.2	Samordning och samverkan.....	121
6	Ett Internetbaserat informationssystem	123
6.1	Ett Internetbaserat informationssystem.....	123
6.1.1	Min bedömning.....	123
6.1.2	Utredningens uppdrag	125
6.1.3	IT-utvecklingens möjligheter för karriärvägledning.....	126
6.1.4	Hur det ser ut idag	127
6.1.5	Söka arbete på nätet	135
6.1.6	Internationellt	135
6.1.7	Förutsättningar för gemensamt IT-system	135
6.1.8	Vad IT-systemet bör innehålla.....	138

6.1.9	Teknisk uppbyggnad	140
6.1.10	Koppling till andra system	142
6.2	Sammanfattning och slutsatser	142
7	Organisatoriska frågor	145
7.1	Uppdraget	145
7.2	Reglering av skyldigheter	146
7.2.1	Lag om främjande av karriärvägledning	146
7.2.2	Översyn av skollagen	148
7.3	En kommunal plattform.....	149
7.4	Nationell samordning.....	152
7.4.1	Min bedömning	153
7.4.2	Min bedömning	157
7.4.3	Mitt förslag om inrättande av ett nationellt centrum	159
7.4.4	Mitt förslag om en arbetsgrupp	160
7.5	Sammanfattning och slutsatser	161
8	Utbildning till karriärvägledare	165
8.1	Mina utgångspunkter.....	165
8.2	Bakgrund	166
8.3	Grundläggande utbildning till karriärvägledare	168
8.3.1	Utbildningsvägar	171
8.3.2	Utbildningsanordnare	174
8.3.3	Studenter	177
8.3.4	Prognoser och dimensionering.....	179
8.4	Kompetensutveckling.....	181
8.5	Forskarutbildning och forskning.....	187
8.6	Läro- och lärutbildningskommitténs förslag.....	189
8.7	Några internationella jämförelser	190
8.8	Sammanfattning och slutsatser	194

Bilagor

<i>Bilaga 1</i>	Kommittédirektiv	197
<i>Bilaga 2</i>	Goda exempel	207
<i>Bilaga 3</i>	Utformning av grundutbildning, forskning och forskarutbildning inom karriärväglärdarutbild- ningen	243

Sammanfattning

Samhällets syn på kvalifikation, utbildning och kunskap samt relationerna däremellan håller på att förändras radikalt. Det direkta sambandet mellan utbildning och produktion är inte längre lika tydligt som tidigare. Tillgången till nya verktyg och nya kunskaper liksom sättet att organisera utbildningen skapar förutsättningar för denna förändring. Informationstekniken och den ökade användningen av Internet öppnar nya möjligheter på utbildningsområdet. Lärande och kompetensutveckling kommer att pågå på många olika håll och i många olika former varav den formellt arrangerade utbildningen endast utgör en del.

Mot bakgrund av utvecklingen av det livslånga och livsvida lärandet har jag valt att anlägga ett helhetsperspektiv på vägledningen och dess roll i samhället. Den bedömning jag gör är att vägledningen måste ses i ett större sammanhang än det snävare skolperspektivet och att individens behov av vägledning är både växande och återkommande under olika perioder i livet. Vägledningen måste också sättas i relation till internationaliseringen och en ökande mobilitet.

Dagens trender pekar mot en tydlig och kraftig riktningförändring från institution och kollektivism till individ och individuella lösningar. En sådan perspektivförskjutning kommer att få stora konsekvenser för den framtida vägledningen och kommer att kräva omprövning av förhållningssätt, metoder och tekniker. Andra faktorer som kan påverka omfattning och inriktning av vägledningen är bl.a. ökad valfrihet, självbetjäning, e-service, mångfald och privatisering.

Mina utgångspunkter för utredningen har varit att alla oavsett ålder och sysselsättning bör ha tillgång till en god vägledning. Det är också den grund på vilken jag bygger mina förslag som jag sammanfattar nedan i åtta områden som var och ett behandlas utförligare under motsvarande kapitel.

Karriärvägledning och karriärportfölj

Trenden är att utbildningar i allt högre grad skräddarsys utifrån individuella behov. Det handlar inte om att välja hela utbildningar utan i stället att plocka delar av program. Det livslånga lärandet innebär en expansion av individens ansvar för utbildning och lärande. Mot bakgrund av betoningen av lärande och kunskaps-sökande synes mig benämningen studie- och yrkesvägledning vara för snäv och inte längre relevant. Jag föredrar ett begrepp som bättre motsvarar en aktiv och ansvarstagande individ och väljer därför att i stället för studie- och yrkesvägledning använda beteckningen *karriärvägledning*. I konsekvens härmed används fortsättningsvis även karriärvägledare och andra sammansättningar med ordet karriär.

Karriär skall förstås i betydelsen individens samlade meriter och erfarenheter av såväl utbildning i alla dess former som arbete och annan kompetensgivande verksamhet som exempelvis medborgerliga engagemang, uppdrag inom organisationer och föreningar. Karriär är ett begrepp som jag i hög grad kopplar till individens egna behov och utveckling i motsats till samhällets behov. Ordvalet kan av vissa uppfattas som ett negativt begrepp men jag lägger inte någon sådan valör i ordet.

Fokuseringen på individens behov, det fria valet och det egna ansvaret gör att återkommande dokumentation av kunskaper, färdigheter, erfarenheter, motivation och personliga förutsättningar blir viktig i det livslånga lärandet. Jag tar i avsnittet upp portföljmetoden som ett gott exempel på hur eleverna kan följa sin egen utveckling och förbättra sin förmåga till reflexion. Metoden innebär också en förändrad arbetsroll för lärarna som i högre grad blir handledare i stället för föreläsare.

Jag bedömer att portföljmodellen kan vara ett viktigt verktyg i karriärvägledningsarbetet. Samtal går att genomföra i alla åldrar. Redan i förskolan kan de första stegen tas i en process som kan leda fram till kommande val då det gäller studier eller annan verksamhet. Tillsammans med kamrater kan studiebesök genomföras och grupparbeten utföras med tydlig inriktning på närsamhällets utformning och näringslivets krav på framtida behov av arbetskraft.

Portföljmetoden kan användas från förskola till gymnasiet i alla skolformer. Karriärmappen/portföljen kan omvandlas till en yrkesmapp/portfölj.

Definition av karriärvägledning

Jag har valt att göra en definition av karriärvägledning som är generell utformad och bör kunna användas i alla vägledningssammanhang.

En oberoende och opartisk karriärvägledning utgår från individens behov, oavsett dennes ålder och sysselsättning. Den offentliga karriärvägledningen skall **erbjuda** den enskilde individen **verktyg** och **metoder** för att

- söka information och kunskap samt orientera sig om utbildningar, praktik och arbetsmarknad,
- identifiera och formulera sina behov, intressen och förutsättningar,
- göra ett urval av relevanta åtgärder,
- kunna ta ansvar för sin egen karriärprocess,
- se möjligheterna till att förverkliga sina idéer och tillgodose sina behov.

Definitionen utgår i högre grad från individens egna behov och mindre från det omgivande samhällets.

Ett Internetbaserat informationssystem

En nationell kartläggning och ett samrådsförfarande som utredningen genomfört visar att behovet av vägledning via Internet, både till studier och yrke, ständigt växer. Utnyttjandegraden av befintlig nätservice ökar i snabb takt och antalet aktörer växer med efterfrågan, snabb teknikutveckling och ökad tillgång till verktygen. De erfarenheter som jag har dragit av samrådsförfarandet och de internationella studier som jag tagit del av talar för att vinstfördelar kan nås genom utvecklande av ett IT-baserat system för vägledning.

Jag lägger därför ett förslag om att ett gemensamt IT-system för karriärvägledning utvecklas i samarbete mellan berörda nationella aktörer och att en nationell kommitté tillsätts med huvuduppgift att under en period om två till tre år bygga ut informationssystemet samt under samma period vara driftsansvarig för detta.

Ett visst initialt arbete har redan utförts och förslag diskuterats. Av hänsyn till den snabba utvecklingen på området finner jag det viktigt att det redan påbörjade arbetet skyndsamt kan fortsättas i

samverkan mellan de aktörer som visat intresse för att driva utvecklingen vidare.

Jag har gjort bedömningen att en period om två till tre år skulle vara lämplig för genomförandet av kommittéarbetet med tanke på uppgiftens omfång, behovet av att utarbeta prototyper samt att bedriva en viss försöksverksamhet innan ett gemensamt IT-baserat karriärvägledningssystem kan fungera självständigt.

Lag om främjande av karriärvägledning

I mina iakttagelser av karriärvägledningen i skolväsendet idag har jag noterat att det saknas ett helhetsgrepp på verksamheten. Väglledning i det livslånga lärandet synes vara ett område som sällan återfinns på den kommunala dagordningen.

För att tydliggöra kommunernas samordningsroll för karriärvägledningen lägger jag ett förslag till att en lag stiftas som reglerar kommunernas främjande av en samordning av karriärvägledningen samt individens rätt till en avgiftsfri sådan.

Trots förutsebara svårigheter med en lagstiftning avseende kommunernas förvaltning har jag funnit anledning att föreslå en sådan. Jag har gjort bedömningen att man härigenom kan uppnå den starkare styrning som behövs för att tillgodose att uppställda mål för verksamheten uppnås.

Genom att föreslå en lagstiftning hoppas jag på en högre grad av medvetenhet i kommunerna om skyldigheten att tillhandahålla en kostnadsfri och oberoende karriärvägledning för kommuninvånarna. Dessutom skapas garantier för att alla som så önskar får tillgång till karriärvägledning.

Översyn av skollagen

Strikt krav på avlagd yrkesexamen för anställning som karriärvägledare inom det offentliga skolväsendet finns inte för närvarande. Jag ser det som en stor nackdel för karriärvägledningen i framtiden, med det stora ansvar som förväntas läggas på karriärvägledarna i samband med bl.a. det livslånga lärandet, att man inte vid rekryteringen till tjänster ställer krav på adekvat utbildning av de sökande. Jag förutser även att framtidens karriärvägledare skall ha ansvar för handledning av övriga personalgrupper inom olika verksamheter.

Jag lägger därför ett förslag om att kravet för att få anställas som karriärvägledare i det offentliga skolväsendet skall vara avlagd yrkesexamen som karriärvägledare samt att Kommittén för översyn av skollagen m.m. ges i uppdrag att överväga en författningsändring.

En kommunal plattform

I kapitel 7 lägger jag förslag beträffande organisation av den offentliga karriärvägledningen där kommunerna får en viktig roll som samordnare. Jag utgår från att huvudansvaret för att individen får den karriärvägledning han/hon har rätt till ligger på den kommunala förvaltningen. Detta ger förutsättningarna för en infrastruktur och en god miljö för karriärvägledningen. En sådan miljö kan se olika ut beroende på lokala förutsättningar och behov. Det grundläggande är att den enskilde medborgaren skall besparas kontakterna med många olika myndigheter genom att man tillskapar samordning och samverkan av det slag som förekommer i vissa andra länders vägledningsservice.

Under detta avsnitt föreslår jag att en organisatorisk enhet - en kommunal plattform - skapas där så bedöms lämpligt. Denna plattform utgör den organisatoriska hemvisten för kommunens offentligt anställda karriärvägledare. Den kommunala plattformen skall vara oberoende och neutral i förhållande till arbetsgivare, arbetsliv och utbildningsanordnare.

Modellen med plattformskonstruktion torde vara tillämpbar i alla sammanhang där man önskar stödja samverkan mellan olika myndigheter, organisationer, intresseinriktningar och enskilda yrkesutövare med likartade uppdrag.

Nationell samordning

De fackliga organisationer som organiserar studie- och yrkesvägledare inom utbildningsväsendet och Arbetsmarknadsverket samt Sveriges Vägledarförening har föreslagit att ett Nationellt Råd för Vägledning inrättas i Sverige.

Jag konstaterar att det för att möta individens behov av karriärvägledning behövs samordning av verksamheter på alla plan, således även på nationell nivå.

Enligt min bedömning är det främst förslaget om en samordning av internationella vägledningsfrågor som bäst lämpar sig för att hanteras inom ramen för en sammanhållande organisation av råds-karaktär.

Under mitt utredningsarbete har jag studerat sammanhållande organisationer för bl.a. internationella karriärvägledningsfrågor. Jag har funnit att en sammanhållen organisation kan ha en gynnsam inverkan på arbetet och ge respektive nation en starkare ställning genom att redan i det egna hemlandet ha en gemensam huvudman för frågorna. Jag föreslår att en sammanhållande organisation – ett nationellt centrum för karriärvägledning med särskild inriktning på internationella frågor – skapas med sikte på att träda i funktion den 1 juli år 2002 samt att en arbetsgrupp snarast tillsätts för att förbereda inrättandet av ett sådant centrum.

Arbetsgruppen bör vara av interdepartemental karaktär med företrädare för berörda huvudmän, främst från utbildnings- och arbetsmarknadssektorerna och gruppens arbete skall bedrivas parallellt med den föreslagna IT-portalkommittén och i samråd med denna.

Utbildning till karriärvägledare

Det är viktigt att karriärvägledning är och förblir en egen, yrkesinriktad utbildning som leder till en yrkesexamen. Den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare bör omorganiseras och förlängas till att omfatta 140 poäng. Den nya strukturen bör frångå den relativa bundenhet som hittills har rått inom utbildningen och skapa möjligheter för större grad av valfrihet och fördjupning. Utbildningen bör i högre grad kunna utnyttjas för kompetensutveckling av breda grupper i samhället. En bred och flexibel grund skall utgöra basen för lämpliga fördjupningar alltefter intresseinriktning och tilltänkt verksamhetsfält.

Jag gör också bedömningen att det är nödvändigt med en förstärkning av forsknings- och utvecklingsarbetet avseende karriärvägledning för en positiv utveckling av yrket, dess status och attraktionskraft i ett såväl nationellt som internationellt perspektiv. Därför föreslår jag att den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare skall utformas så att den ger direkt behörighet till forskarutbildning.

Finansiering av förslagen

Mina förslag beräknas inte medföra några omedelbara kostnadsökningar. De torde i huvudsak kunna genomföras genom en omfördelning av befintliga resurser. Genom exempelvis en utveckling och utbyggnad av kommunala plattformar bör nuvarande kommunala och statliga vägledningsresurser kunna användas effektivare i verksamheten.

En utveckling av vägledning på Internet bör, i likhet med motsvarande utvecklingsprojekt i Finland, klart falla inom ramen för villkoren för EU:s strukturfonder och därmed skulle en betydande del av kostnaden kunna delfinansieras med medel från Svenska ESF-rådet. I övrigt bör respektive huvudaktörer, AMS, Högskoleverket och Skolverket, kunna reservera medel för verksamheten.

En utbyggnad av utbildningen till karriärvägledare sker på sikt och bör kunna genomföras inom ramen för ordinarie anslag.

Författningsförslag

Förslag till lag om främjande av karriärvägledning

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om kommunens ansvar för främjandet av en samordnad karriärvägledning. Lagen reglerar också individens rätt till en avgiftsfri karriärvägledning.

2 §

Med vägledning till studier och arbete, här kallat karriärvägledning, avses i denna lag att varje kommuninnevänare skall ha tillgång till verktyg och metoder för

- att söka information och kunskap samt orientera sig om utbildningar, praktik och arbetsmarknad,
- att identifiera och formulera sina behov, intressen och förutsättningar,
- att göra ett urval av relevanta åtgärder,
- att kunna ta ansvar för sin egen karriärprocess,
- att se möjligheterna till att förverkliga sina idéer och tillgodose sina behov.

3 §

Till främjande av karriärplanering för ett livslångt lärande har alla innevänare i en kommun rätt till en avgiftsfri och opartisk karriärvägledning. Varje kommun ansvarar för att alla som stadigvarande vistas i kommunen har tillgång till karriärvägledning i den omfattning det behövs med hänsyn till individens eget behov och med ett särskilt ansvar för de individer som inte redan har en reglerad tillgång till karriärvägledning.

Kommunen har ett särskilt ansvar för att innevånare med särskilda behov genom karriärvägledningen erbjuds anpassade verktyg och metoder.

4 §

I alla kommuner skall det finnas en av kommunen antagen plan för främjande av karriärvägledning. Den skall visa hur karriärvägledningen i kommunen skall gestaltas och utvecklas. Av planen skall särskilt framgå de åtgärder som kommunen avser vidta för att främja en ökad samordning mellan olika aktörer utifrån denna lags definition av karriärvägledning. Kommunen skall kontinuerligt följa upp samt utvärdera den planerade verksamheten.

5 §

Kommunens uppgifter inom karriärvägledning fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer. Kommunen får sluta avtal med någon annan om att utföra kommunens uppgifter inom karriärvägledning. Genom ett sådant avtal får en kommun också tillhandahålla tjänster åt en annan kommun.

1 Historik

1.1 Vägledningen i skolväsendet

1.1.1 Den första offentliga vägledningen

I början av förra århundradet väcktes tankarna på vägledning i offentlig regi. Redan år 1906 uppmärksammades i riksdagen ungdomars övergång från skolan till arbetslivet. Då menade man att den kommunala arbetsförmedlingen borde kunna bidra till "avhjälpandet av de allt större svårigheter som möta det uppväxande släktet vid valet av levnadsbana".¹ I samband med undervisning "bör åt lärjungarna givas behövlig ledning för val av yrke, varjämte lämpliga åtgärder böra vidtagas, för att skolan i samförstånd med den offentliga arbetsförmedlingens organ må kunna medverka till lärjungarnas anställande inom arbetsområden, för vilka de kunna antagas äga de bästa förutsättningar".²

Yrkesvägledning, som en kombination av ungdoms- och yrkesförmedling började ta sin form i Sverige vid slutet av 1920-talet. Under 1940-talet övergick arbetsförmedlingarna från kommunalt till statligt huvudmannaskap. Organisationen för yrkesvägledning genomgick en systematisk uppbyggnad och behovet av utbildade vägledare blev uttalat.

Ett nationellt program för en metodiskt ordnad yrkesvägledning togs fram inom Arbetsmarknadsverket (AMV). Det var främst gentemot ungdomen som yrkesvägledningen expanderade. Verksamheten började i arbetsförmedlingens lokaler på orten och flyttades sedan över till skolan. Intresserade lärare i folkskolan åtog sig anlags- och yrkesorientering. De fungerade som kontaktmän för ungdomsförmedlingens yrkesvägledare. I högre skolformer arvoderade AMV skolkuratorer för yrkesvägledande uppgifter i skolan.

¹ Vestin, Margareta (1991). *Femtio år med syo. 1940/41-1990/91*. Skolöverstyrelsen

² Försättningskolestadgan, 10 § från år 1918.

Under 1950-talets expansiva utbyggnad av det obligatoriska skolväsendet blev det inte möjligt för arbetsförmedlingen att nå ut till alla skolor. I samband med försöksverksamheten med nioårig enhetsskola 1955 satsade AMV på att utbilda och arvoda en särskild grupp lärare, yrkesvalslärarna. I det frivilliga skolväsendet svarade arbetsförmedlingens yrkesvägledare för kollektiv och enskild yrkesvägledning parallellt med sin vägledningsfunktion för enskilda sökande, ungdomar eller vuxna, vid arbetsförmedlingen.

Läsåret 1967/68 fanns ca 850 yrkesvalslärare i grundskolan. Antalet yrkesvägledare uppgick till ca 200, fördelade på 61 expeditioner.

1.1.2 Syo-eran

Fram till 1970-talet hade kommunernas ansvar för utbildning främst gällt den obligatoriska skolan. Ungdomars sysselsättning garanterades av den statliga arbetsförmedlingen. Vad ungdomar gjorde efter avslutad skolplikt ansågs vara familjens angelägenhet. Grundskolan infördes som obligatorisk skolform 1969. Yrkeskolan och det teoretiska gymnasiet blev 1971 en sammanhållen ungdomsutbildning, gymnasieskolan. Ungdomars övergång från skolan till arbetslivet började diskuteras offentligt. Inte minst från näringslivet kom kritik om en från övriga samhället isolerad skola. Diskussionen gällde hur skolan bättre skulle kunna förbereda ungdomarna för yrkeslivet. Resultatet av denna diskussion blev studie- och yrkesorienteringen, syo.

I samband med de stora skolreformerna infördes successivt, med start 1972, en särskild försöksorganisation för studie- och yrkesorienteringen. Den skulle omfatta samhällets åtgärder för att hjälpa den enskilde individen att välja utbildning, arbete och yrke. Att välja yrke blev något man skulle lära sig. Syo blev det nya begreppet som användes som samlande begrepp för personlig vägledning, enskilt eller i grupp, inslag om utbildning och arbetsliv i undervisningen samt praktiska arbetslivskontakter i olika former.

Detta nya kunskapsområde fick ingen egen kurs- eller ämnesplan. Det skulle integreras i alla skolans ämnen. Syomålen formulerades i de övergripande läroplanstexterna i de dåvarande läroplanerna³ samt i viss utsträckning som integrerade områden i en del ämnens kursplaner.

³ Lgr 69, Lgr 80, Lgy 70 och Lvux 82.

Skolans samhälls- och arbetslivsförberedande roll innebär att ansvaret för elevernas arbetslivsförberedelser skall åvila alla som verkar i skolan. Skolan har från första stund ett betydande inflytande vid utformningen av individens självuppfattning, som i samspelet med miljön blir av avgörande betydelse för personlighetsutvecklingen och därmed för studie- och yrkesvalet. Skolan bör på olika sätt stimulera eleverna att välja yrke och vuxenroll oberoende av traditionella könsrolls föreställningar.

Ett annat av skolans, och därmed också syons, mål är kravet på elevernas egen aktivitet och egna ansvarstagande, på praktisk verksamhet och träning av vardagsfärdigheter. Detta är en förutsättning för att syons mål och program skall kunna förverkligas.

Utbildnings- och studievalet sker inte vid enstaka tillfällen utan är en ständigt pågående process. Arbetslivsorienteringen skall därför ingå i skolans verksamhet från första till sista årskursen och utgöra en del av samhälls- och omvärldsorienteringen i skolan. Det åligger alla lärare och skolledare att inom ramen för sitt arbetsområde i skolan tillgodose elevernas behov av arbetslivsförberedelse.

Alla elever behövs kvalificerad syo, vilket även innebär vägledning. En strikt uppdelning mellan olika personalkategorier när det gäller skolans ansvar för elever med svårigheter vore olyckligt för både skolpersonal och elever. Alla elever bör få möjlighet att etablera permanenta, stabila kontakter med en begränsad grupp människor.

All personal i skolan har del i ansvaret för att eleverna skall få möjlighet att bearbeta sina erfarenheter så att dessa bildar grunden för väl övervägda val under skolgången och för valet av framtida studier och/eller yrke.

Skolledningen har ansvaret för att syo planeras och utvärderas som en del av skolans verksamhet. Om särskild planeringskonferens föreskrivs i skolförordningen.⁴

Organisatoriska förändringar

Vid införandet av den nya syoorganisationen inrättades särskilda kommunala tjänster, syokonsulenttjänster, med placering ute i skolväsendet. Denna organisation omfattade samtliga skolformer, såväl den obligatoriska grundskolan som de frivilliga skolformerna gymnasieskolan samt den kommunala och statliga vuxenutbildningen. Undantaget var särskolan som behöll sina yrkesvals lärare. Den nya kåren ersatte, efterhand som vakanser uppstod, de i grundskolan etablerade yrkesvals lärarna.

På många skolor räckte inte elevunderlaget till en heltidstjänst. För att motverka den ofrivilliga deltidstjänstgöringen infördes 1984 statligt reglerade tjänster för syofunktionärer. Det statliga huvudmannaskapet skulle öka möjligheterna att kombinera studie-

⁴ Syomålen, SÖ, S 88:17.

och yrkesvägledning med undervisning inom "de områden där deras kunskaper kan komma till nytta".⁵

Syo efter behov

Kostnaderna för syoorganisationen täcktes av ett statligt verksamhetsbidrag.⁶ Den kommunala skolstyrelsen fördelade syoresursen till de olika rektorsområdena med hänsyn till dessas behov. Inom den enskilda skolan och inom arbetsenheten skulle insatserna, bl.a. syo, fördelas efter elevernas behov av stöd.

Alla elever skall viktas lika vid beräkningen av statens bidrag till syoverksamhet. Det är skolstyrelsens uppgift vid resursfördelningen inom kommunen att tillse att syoinsatser speciellt kommer handikappade elever tillgodo. Detsamma gäller för den enskilda skolan vid planering och fördelning av syofunktionärens arbetsinsatser.

Det finns två grupper av elever i skolan som ofta men inte alltid har behov av särskilda stödinsatser, således också syo. Dessa två grupper är elever med någon form av psykiskt eller fysiskt handikapp samt invandrareleverna.

Denna prioritering av den "kompensatoriska syon" var inte enbart den enskilde funktionärens angelägenhet. Prioriteringsfrågor av principiell art skulle diskuteras och planeras i arbetsenheten/konferenserna sedan skolledningen beslutat om arbetets övergripande fördelning.

Under den här perioden tolkade man den ojämna könsfördelningen på gymnasieskolans olika linjer och flickors och pojkars olika studie- och yrkesval som ett informationsproblem. Via vägledarna skulle ungdomarna få tillgång till rätt information och därmed göra rationella val utifrån arbetslivets behov, välja studievägar som ledde till efterfrågade jobb.

En angelägen grupp är också flickorna. Det faktum att de fortsätter att söka sig till en mycket snäv och krympande sektor av arbetsmarknaden gör insatser för flickor särskilt nödvändiga.

Vägledningsinsatserna får inte fungera så att de bara pekar ut problemfallen. Det är därför viktigt att vägledningen verkar enligt enkla och vardagliga rutiner, som inte känns diskriminerande - även om det i detta fall är fråga om en positiv diskriminering. Den kompensatoriska insatsen skall leda till att elevens självförtroende stärks.

⁵ Skolöverstyrelsen, Statligt reglerade tjänster för syofunktionärer. R 88:26.

⁶ Skolförordningen, SFS.

Med anknytning till föreskrifter i läroplaner och andra skolförfattningar om studie- och yrkesorientering utgav Skolöverstyrelsen allmänna råd för samverkan i skolans medicinska studie- och yrkesorientering. Råden var i första hand utformade efter förhållandena i grundskolan och gymnasieskolan men var vägledande även i andra skolformer såsom sameskolan, specialskolan, särskolan och inom kommunens uppföljande verksamhet för 16 – 18-åringar.

Medicinsk syo avser alla elever. Den bör fördjupas för dem som på grund av funktionsbegränsning eller annan omständighet har särskilda behov av vägledning. Arbetet bör ske fortlöpande under skoltiden men särskilt när studie- och yrkesval är aktuella.⁷

Särskilda bestämmelser gällde för anordningen av syo vid särskolor. De behöll sina yrkesvalslärare. Mål och riktlinjer för utformningen skolans arbetslivsförberedelse och för vägledningsarbetet som gällde övriga skolväsendet ansågs i princip kunna tillämpas även i särskolan.

Syo – ett delat ansvar

Förutom de båda läroplanerna, Lgy70 och Lgr80, gällde de principer som lagts fram i proposition 1981/82:15, Studie- och yrkesorientering i grundskola och gymnasieskola m.m. samt proposition 1983/84:86, Tjänstekonstruktion för studie- och yrkesorientering i skolväsendet m.m. som styrdokument för skolans syoverksamhet. I den dåvarande läroplanen för grundskolan, Lgr 80, betonades att de för hela grundskolan gemensamma målen och riktlinjerna för arbetssätt och arbetsformer också gällde studie- och yrkesorienteringen. I läroplansdelen Mål och riktlinjer ägnades ett kapitel åt syo i skolan. Därutöver förekom det i en del andra avsnitt. Uppgiften att orientera om arbetslivet var infört som moment i kursplanerna för alla ämnen i grundskolan. "Med detta nya arbetssätt ges syoverksamheten goda möjligheter till utveckling på den enskilda skolan bl.a. genom att den bereds utrymme i skolans planerings- och utvärderingsarbete."⁸

⁷ SÖ-FS 1986:19. Allmänna råd om samverkan i skolans medicinska studie- och yrkesorientering.

⁸ Regeringens proposition 1981/82:15, s. 8.

Studie- och yrkesorienteringen måste anknyta till elevernas verklig-hetsuppfattning och successivt vidga deras perspektiv. En viktig roll spelar elevens samtal med lärarna och syofunktionären kring intressen och framtidsplaner. Skolan skall utveckla elevernas förmåga att pröva kritiskt och självständigt och motstå tendentiös påverkan. Detta mål bör ständigt aktualiseras i syo, inte minst i syo som riktar sig till klas-ser eller grupper och i praktisk arbetslivsorientering. Samtliga ämnen ger kunskaper och färdigheter av betydelse för studie- och yrkesvalet.

Om lärare och syofunktionärer bara fungerar som förmedlare av information som efterfrågas blir syo inte någon stark motvikt mot in-flytande från hemmiljö, kamrater, massmedier etc. Syo bör motverka att yrkesvalet begränsas av t.ex. social bakgrund, kön eller elevens bristande motivation att analysera sin situation, även om detta leder till ifrågasättande av ett beslut som eleven fattat och gör valet svårare, eftersom alternativen ökar.

Det enskilda studie- och yrkesvägledningssamtalet är frivilligt för eleverna och givetvis också för föräldrarna. Men skolan bör sträva efter att nå så många som möjligt, inte enbart med tryckt material utan också genom uppsökande verksamhet.

Uppföljningsansvaret

Under 1970-talet blev det allt svårare för ungdomar att få en anställning direkt efter grundskolan. Samhällets insatser för arbetslösa ungdomar växte i omfattning och försköts under 1970- och 1980-talen från arbetsmarknadsmyndigheterna till skolan. Ungdomars arbetslöshet blev ett utbildningsproblem som kom-munerna med hjälp av statliga bidrag försökte hantera med olika insatser för att underlätta övergången mellan utbildning och arbete, kommunernas uppföljningsansvar för arbetslös ungdom.

Med det kommunala uppföljningsansvaret⁹ fick skolstyrelserna uppdraget att i samarbete med de lokala arbetsförmedlingarna och de sociala myndigheterna bedriva uppföljande studie- och yrkes-orientering. Uppdraget innebar åtgärder för att stödja ungdomar under 18 år som efter grundskolan varken studerade eller hade ett arbete. Detta uppföljningsansvar utvidgades efter några år till att omfatta alla ungdomar i den aktuella åldern.¹⁰ Uppföljningsansvaret omfattade därmed även ungdomar som fått anställning eller börjat någon form av studier och sedan avbrutit dessa.¹¹

⁹ Regeringens proposition 1975/76:39 om skolans inre arbete.

¹⁰ Regeringens proposition 1978/79:180 om läroplan för grundskolan.

¹¹ Regeringens proposition 1981/82:15, om studie- och yrkesorientering i grundskola och gymnasieskola.

Åtgärderna inom uppföljningen får inte stanna vid en passiv registrering utan skall verka stimulerande och stödjande. Betydande ansträngningar måste göras för att bryta den onda cirkel som många ungdomar befinner sig i på grund av t.ex. misslyckanden i skolan, brister i den sociala miljön och negativ påverkan i samhället. Varje elev måste utifrån sina egna förutsättningar få ett sådant stöd att han/hon inte tappar tron på sin egen förmåga. Här är vikten av planering och samarbete mellan olika personalkategorier och myndigheter inom kommunen stor. Det svåra och viktiga i syofunktionärernas arbete är att företräda samhället gentemot ungdomarna, som ofta och med all rätt hyser oro för sin framtid.¹²

Inom gymnasieskolan och det kommunala uppföljningsansvaret bedrevs försöksverksamhet med individuella utbildningsplaner. Ungdomsplatserna var ungdomsuppföljningens kanske viktigaste pedagogiska redskap för att motivera ungdomarna till fortsatta studier genom att stärka deras självkänsla och ge dem en introduktion i yrkeslivet.¹³

Kommunal och statlig vuxenutbildning

I läroplanen för vuxenutbildningen, Lvux 82, fanns särskilda avsnitt för syoverksamheten. De erfarenheter som gjordes i syoverksamheten i fråga om vuxnas utbildningsbehov och vuxenstuderandes studievillkor skulle tas tillvara i den lokala planeringen av kursutbud och studieuppläggning.

Syon i komvux syftar till att förbereda studie- och yrkesvalet för studerande eller blivande studerande. Syoverksamheten är en gemensam verksamhet för alla som arbetar inom komvux.

Syon bör särskilt inriktas på att underlätta för korttidsutbildade och studieovana vuxna att påbörja och genomföra studier. Samverkan med arbetsförmedling, fackliga organisationer och studiesociala myndigheter bör eftersträvas.

Det är angeläget med samverkan mellan olika vuxenutbildningsansordnare och med vuxenutbildningsnämnderna när det gäller information och syo som vänder sig till den vuxna allmänheten. En väl planerad syo före studierna samt stödjande och vägledande insatser under utbildningens gång kan bidra till att förhindra studieavbrott och studiemisslyckanden.

— — —

Personlig vägledning, enskilt eller i grupp, skall utgöra en väsentlig del av syoverksamheten i komvux. Många vuxna, framför allt bland de korttidsutbildade, har stort behov av stöd och vägledning för att våga börja en utbildning och för att kunna genomföra den. Felval och

¹² Regeringens proposition 1981/82:15, ss 35-37.

¹³ Skolöverstyrelsen (1985). Kvalitativ undersökning av kommunernas uppföljningsansvar 1984/85. (R 85:5). SOU 1989:114. Livlina för livslångt lärande.

studiemisslyckanden kan få svåra ekonomiska och personliga konsekvenser. Genom att kurserna i komvux är komprimerade blir utrymmet för inslag om utbildning och arbetsliv begränsat. Detta kan behöva kompenseras genom enskild vägledning eller grupp vägledning. (Lvux 82)

Folkhögskolan

1970-talets syoreform omfattade inte folkhögskolan. Ansvaret för studie- och yrkesvägledningen låg på en särskild kontaktperson, oftast en lärare, som var arvoderad och förordnad av AMV. Dessutom kom en yrkesvägledare på regelbundna besök till folkhögskolorna.¹⁴

Målen för folkhögskolan överensstämde i hög grad med de allmänna målen för vuxenutbildningen i Lvux 82. År 1982 fastställdes särskilda mål och riktlinjer för syoverksamheten inom folkhögskolan,¹⁵ som varade till 1991.

1.1.3 Skolan och arbetslivet

Ett signum i studie- och yrkesvägledningens historia är svårigheterna att etablera kontakter och samverkan mellan skolan och det omgivande samhället. De första försöken gjordes av arbetsförmedlingens yrkesvägledare. Med 1970-talets syoreform tog syokon-sulenterna över detta särskilda ansvar.

Verksamheten förutsatte dock insatser från många olika håll för att få ett bestående resultat.

Syftet med skolans arbetslivskontakter var att eleverna skulle få kunskaper inför det egna yrkesvalet. Det var likaså en uppgift för yrkesutbildningen i skolan att anknyta till arbetsvillkor och yrkeskrav inom de yrken och näringar som eleverna utbildade sig till.

Kritiken mot skolan, som en från övriga samhället isolerad institution med en alltför abstrakt undervisning, växte sig allt starkare. Under den aktiva syo-eran, 1970- och 80-talen, vidgades syftena för skolans arbetslivskontakter. För att konkretisera ämnesundervisningen och motivera nyttan med studierna skulle arbetslivet komma in i skolarbetet. Många instanser, inte minst parterna på arbetsmarknaden, agerade för att skolan måste

¹⁴ Enligt Folkhögskoleförordningen (SFS 1977:551) och föreskrifter och allmänna råd till folkhögskoleförordningen SÖ-FS 1982 nr 131-132.

¹⁵ SÖ-FS 1982:132 samt i Folkhögskoleförordningen, kap. 18.

behandla arbetslivet som ett eget kunskapsområde. När ungdomarna inte kommer ut i arbetslivet måste dess företrädare komma in i skolan.

Ytterligare ett syfte med skolans kontakter med arbetslivet berörde ungdomarnas socialisation. Möjligheten att få pröva nya sidor av sig själv i mötet med vuxna på en arbetsplats var ett bidrag till elevernas personliga utveckling. Ett annat argument var att det är viktigt för de elever som inte kommer till sin rätt i skolan att få tillfälle till erfarenheter från andra miljöer. Sådana kan bidra till att stärka självkänslan.

Kontakterna med arbetslivet skulle också ge pojkar inblick i kvinnodominerade yrken och flickor i mansdominerade och därmed bidra till att flickor och pojkar fick möjlighet att vidga sina perspektiv och bearbeta traditionella värderingar om manligt och kvinnligt i arbetslivet. Arbetslivskontakterna skulle också motverka att yrkesvalet begränsades av t.ex. "social bakgrund, kön eller elevens bristande motivation att analysera sin situation, även om detta leder till ifrågasättande av ett beslut som eleven fattat och gör valet svårare, eftersom alternativen ökar".

Behovet av samverkan mellan skolan och arbetslivet ökade i takt med svårigheterna för ungdomar att få arbete. År 1979 formaliserades det genom tillkomsten av SSA-råd. På lokal nivå var detta ett planeringsråd till skolstyrelsen, på regional nivå till länskolnämnden och centralt till Skolöverstyrelsen. I dessa råd ingick företrädare för skolan, Arbetsmarknadsverket och parterna på arbetsmarknaden. Tjänsten som SSA-sekreterare innehades vanligtvis av en syokonsulent. De mest frekventa punkterna på SSA-rådets dagordning kom att bli ungdomsarbetslösheten samt skolans olika praktikformer. Råden avreglerades i början av 1990-talet. Det stora flertalet kommuner valde då att avveckla sin formaliserade samverkan med arbetsförmedling och arbetsmarknadens parter.

Med grundskolans nya läroplan, Lgr80, utvidgades skolans arbetslivskontakter ytterligare. Prio ersattes med praktisk arbetslivsorientering (prao). Denna skulle enligt läroplanen successivt komma att omfatta en tid om sex till tio veckor under grundskolan och vara planerad så att eleverna fick erfarenheter från tre olika sektorer i arbetslivet:

- teknik och tillverkning
- handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk samt
- kontor och förvaltning, vård och undervisning.

Inom det kommunala uppföljningsansvaret varvades utbildningsinslag med praktikanställningar. För praktiken gällde särskilda ungdomslöner.

I skolans uppföljningsansvar intog det förebyggande arbetet en viktig roll. Den utökade arbetslivsorienteringen, ofta i form av anpassad studiegång, utgjorde ett exempel på förebyggande åtgärder. Andra exempel var särskilda åtgärder för dem som ej sökt eller inte kommit in på sökt utbildning.

I gymnasieskolan infördes miljöpraktik på de tvååriga yrkesinriktade utbildningarna och yrkesorienteringsveckor på de studieförberedande linjerna. På de senare linjerna förekom också under 1980-talet försöksverksamhet med ämnesanknuten praktik. Här hade lärarna det praktiska ansvaret/arbetet för att planera, genomföra och följa upp gymnasiepraktiken. Hela projektet byggde på samverkan, samarbete och utbyte av information mellan alla parter: lärarna, syofunktionär, SSA-sekreterare, SSA-råd och arbetsförmedling.

1990-talets arbetsplatsförlagda utbildning, APU, på de yrkesförberedande programmen prövades i försöksform redan under 1980-talet.

Att förbereda eleverna för arbetslivet är ett av skolans mål. All personal i skolan har del i ansvaret för att eleverna skall få möjlighet att bearbeta sina erfarenheter så att dessa bildar grunden för väl övervägda val under skolgången och för valet av framtida studier och/eller yrke.¹⁶

Försöksverksamheten med yrkesorienteringsvecka (yo-vecka) och återkommande praktisk arbetslivsorientering med en praktikvecka per årskurs var i huvudsak av yrkesorienterande och/eller arbetslivsorienterande karaktär. Dessa praktikformer ersattes successivt med ämnesanknuten praktik. Denna form hade som främsta syfte att knyta samman teori och praktik. Det skulle vara ett sätt att i arbetslivet pröva eller tillämpa skolans teoretiska undervisning samt att skaffa underlag för analys och vidare bearbetning i skolans undervisning. Arbetslivet skulle bli ett läromedel som gav eleverna

¹⁶ Regeringens proposition 1981/82:15, kap. 2, ss 9-11.

nya kunskaper. Praktiken skulle därutöver ge yrkesorientering och arbetslivskunskap samt öka elevernas motivation.

På de yrkesinriktade studievägarna var arbetslivsorienteringen ett obligatoriskt, betygsfritt ämne som tillsammans med övriga allmänna ämnen – svenska och tillval – syftade till att ge eleverna en grund för vidare studier samt en vidgad arbetslivs- och samhällsorientering.

I skolan infördes arbetslivsorientering som ett eget ämne på de yrkesinriktade gymnasielinjerna och kursplanerna i samhällskunskap för övriga linjer angav vad om arbetslivet som skulle behandlas i undervisningen.¹⁷ I grundskolans kursplaner angavs arbetslivsanknytning för flertalet skolämnen.¹⁸

Under åren har också en betydande utbildning av handledare i arbetslivet ägt rum. Det har handlat om handledare för elever i prao, på ungdomsplatser och för elever på APU.

Mål och riktlinjer för utformningen av skolans arbetslivsförberedelse och för vägledningsarbetet som gällde övriga skolväsendet ansågs i princip kunna tillämpas även i särskolan. Särskilda bestämmelser gällde för elevernas prao. Den var reglerad att omfatta totalt 36 veckor fördelade på årskurserna nio och tio. Särskolan behöll sina yrkesvalslärare.

1.2 Vägledningen i Arbetsmarknadsverket

Yrkesvägledning, som en kombination av ungdoms- och yrkesförmedling, förekom i Sverige redan från slutet av 1920-talet. Men det var först efter förstatligandet av arbetsförmedlingen under fyrtio-talet som yrkesvägledningsorganisationen genomgick en systematisk uppbyggnad med ett samhälleligt program för yrkesvägledning. I detta framhöll man behovet av en metodiskt ordnad yrkesvägledning som skulle ombesörjas av utbildade vägledare. I kungörelsen om den offentliga arbetsförmedlingen (SFS 1947:983) betonades vägledningen:

Till den offentliga arbetsförmedlingen skall vara knuten en yrkesvägledande verksamhet med uppgift att stå allmänheten till tjänst med råd och upplysningar i yrkesval och utbildningsfrågor samt på annat sätt genom lämpliga åtgärder främja den enskildes yrkesutbildning och yrkesanpassning.

¹⁷ Lgy70.

¹⁸ Lgr80.

Yrkesvägledning må meddelas såväl i samband med arbetsanvisning som utan dylikt samband och skall, när så befinnes lämpligt, organiseras i samarbete med och som ett led i den utbildande, uppfostrande eller socialvårdande verksamhet, som bedrivs av skolor och andra samhällsinstitutioner samt av enskilda organisationer.

Fyrtiotalet innebar ett starkt ekonomiskt skede för arbetsförmedlingens utveckling. År 1948 inrättades Arbetsmarknadsverket (AMV) för att i hela landet genomföra målen för den statliga arbetsmarknadspolitiken. Tidigare var den operativa och praktiska delen av arbetsmarknadspolitiken huvudsakligen en kommunal angelägenhet.

I takt med att de arbetsmarknadspolitiska medlen utökades blev yrkesvägledningen ett viktigt instrument i genomförandet av arbetsmarknadspolitiken, t.ex. när det gäller att uppfylla de fördelningpolitiska målen genom att stimulera geografisk och yrkesmässig rörlighet. En särskild sektion för ungdoms- och yrkesförmedlingsfrågor inrättades.

Expansionen under 1960-talet liknar i mycket den under 1940-talet då den aktiva arbetsmarknadspolitiken utvecklades. I båda fallen skedde uppbyggnaden under en bestående högkonjunktur. God sysselsättning tillät valmöjligheter för den enskilde. Från mitten av 1960-talet och framåt betonades att arbetsmarknadspolitiken utgjorde en del av den ekonomiska politiken vilket bl.a. innebar att aktivt främja rörligheten hos arbetskraften. Öppen förmedling infördes och platsförmedlingen utgjorde arbetsförmedlingens grundfunktion.

Vägledningsverksamheten inom arbetsförmedlingen kom alltmer att inriktas mot vuxna. Efterfrågan på yrkesvägledning växte. Syo-reformen inom skolväsendet 1972 innebar en avlastning av yrkesvägledarnas engagemang i de gymnasiala skolorna till förmån för de sökande på förmedlingen. År 1974 genomfördes en omorganisation på arbetsförmedlingarna som innebar att yrkesvägledning och även arbetsvård inte längre utgjorde separata expeditioner. Dessa hade tidigare i stor utsträckning letts av länsarbetsnämnden och kom nu att tillsammans med övrig förmedlingsverksamhet ställas under gemensam ledning av arbetsförmedlingscheferna.

1970-talets arbetsförmedling kännetecknades av rekonstruktion och förnyelse.¹⁹ Tre stora utvecklingsprojekt startades och skulle få

¹⁹ Arbetsförmedlingens historia, Delander, Thoursie, Wadensjö.

genomslag under 1980-talet. Det ena handlade om att skapa en ny organisation för den yrkesinriktade rehabiliteringen. Det andra projektet var att lyfta fram platsförmedlingen och dess organisation. Den tredje stora reformen var att nyttja ADB i förmedlingsarbetet

År 1980 inrättades arbetsmarknadsinstitutet (Ami), som nära kopplades till arbetsförmedlingen. Ami kom till genom riksdagens beslut och syftet var att samordna många olika verksamheter som bedrevs inom landstingens arbetsvårdsinstitut och Statens arbets-klinik samt även den verksamhet som bedrevs vid arbetspsykologiska institut. Motivet var behovet av att skapa en nära anknytning av dessa verksamheter till förmedlingsverksamheten och arbetsmarknaden samt ett sammanhållet ansvar både för väglednings-/rehabiliteringsprocess och arbetsplacering. Arbetsmarknadsverket fick det samlade ansvaret och institut bildades i varje län. Med tiden kom servicen från Ami att bli alltmer differentierad och Ami blev något av en flexibel resurs för arbetsförmedlingen.

Under 1970-talet kom arbetsförmedlingens utredande funktion när det gällde arbetsförberedande insatser successivt att växa och själva platsförmedlingen kom på undantag. För att fokusera på individuell platsförmedling och företagskontakter genomfördes 1982 en ny inre arbetsorganisation, PLOG (platsförmedlingens organisation). Platsförmedlingsfunktionen renodlades och personalen specialiserades i två arbetsgrupper, platsförmedlare och arbetsvägledare. Specialiseringen till platsförmedlare fick redan från början en bred anslutning. Platsförmedlarna fick ökade möjligheter till företagskontakter och ett tydligare eget ansvar för att ta och genomföra uppdrag.

Vägledningsresurserna samordnades genom att yrkesvägledning, arbetsvård och utredningskapaciteten kring arbetsmarknadsutbildningar samlades i en ny gemensam funktion, arbetsvägledning. Förslaget om en gemensam roll som arbetsvägledare fick ett mer blandat mottagande. Främst kom reaktionen mot att en och samma person skulle spänna över så vida fält som både yrkesvägledning och arbetsvård tillsammans. Slutförslaget som också genomfördes innebar en sammanhållen stor vägledningsgrupp.

Under 1980-talet hävdades framgångsrikt arbetslinjen inom arbetsmarknadspolitiken. Gruppaktiviteter fick ett brett genomslag inom arbetsförmedlingens vägledning och direkt servicen började utvecklas. AMS satsade tidigt på avancerad ADB-teknik som hjälpverktyg och personalen specialiserades på platsförmedling och

arbetsvägledning. Teknikutvecklingens starka frammarsch med datorstödda informationssystem fick också effekter på vägledningen. Den förändringen kom dock långt senare och i en långsammare takt än inom platsförmedlingen.

1.3 Det gemensamma ansvaret

1.3.1 Myndighetsansvar

Under den refererade perioden av svensk vägledning fanns hela tiden ett samarbete mellan de tre myndigheter som ansvarade för de olika formerna av vägledning, dvs. Skolöverstyrelsen (SÖ), Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), och Universitetskanslersämbetet (UKÄ, senare UHÄ). De tre myndigheterna tog gemensamt ansvar för policyfrågor och stimulerade utvecklingen inom vägledningsområdet.

På Skolöverstyrelsen fanns en särskild enhet som bevakade vägledningsområdet. Formerna för samverkan varierade från tid till annan. Under första hälften av 1970-talet fanns t.ex. arbetsgruppen "Översyö". Den avlöstes efter några år av yrkesvägledningsnämnden som tog över vissa frågor av långsiktig karaktär. Den bevakade vägledningsfrågorna ur ett nationellt perspektiv och stod också för internationella kontakter, främst inom Norden.

På regional nivå fanns länskolnämnderna (LSN) och länsarbetsnämnderna (LAN). Även här fanns särskilda handläggare inom vägledningsområdet med uppgift att bevaka och stärka verksamheten ute i länet. Gemensamt planerade och genomförde de ett antal årliga fortbildningskonferenser för länets samtliga vägledare.

1.4 Vägledningens FOU

1.4.1 Tongivande vägledningsteorier i Sverige under 1900-talet

Den första yrkesvalsteorien formulerades i början av 1900-talet. Dess upphovsman var amerikanen Parsons, som företrädde den differentiella psykologin. Denna teoritradition var starkt präglad av den positivistiska vetenskapssynen och byggde på uppfattningen om objektiv och mätbar rationalitet. Vägledarens uppgift var att via

test diagnostisera och styra snarare än att vägleda. Arbetskraften skulle anpassas till arbetslivets krav.

Industrins växande rekryteringsbehov, jakten på begåvningsreserven, en förlängd utbildningstid, var alla faktorer som direkt eller indirekt påverkade väglednings teori och praktik under 1950- och 1960-talen. Även under denna tid kom de tongivande impulserna huvudsakligen från den psykologiska forskningen i USA. Den inriktning som nu fick ett stort inflytande på studie- och yrkesvägledningens teori och metod var den psykodynamiska teoribildningen.

Från att ha betraktat yrkesvalet som en engångsföreteelse definierade man det nu som en kontinuerlig process. Begreppet karriär, som definitionsmässigt omfattar en längre tid än yrkesval, infördes parallellt med begreppet yrkesval. Det nya sättet att se på yrkesvalet var starkt påverkat av utvecklingspsykologins syn på människan som ständigt i utveckling, en process som börjar i barndomen och pågår livet ut. Psykologiska teorier som förklarade yrkesvalet manifesterades nu i en mängd yrkesvals- och karriärutvecklingsteorier som var ämnade att hjälpa vägledaren att bli bättre i sin profession. Den sökandes självreflektion sattes i centrum och användandet av test och yrkesråd blev otidsenliga med denna syn på yrkesvalet.²⁰

Den amerikanske psykoterapeuten Carl Rogers klientcentrerade terapi var den dominerande inom svensk vägledning. Rogers betonade samtalet som vägledarens viktigaste hjälpmedel. Det var genom samtalet som klienten skulle lära känna sig själv. Han förespråkade en lyssnande och icke-styrande vägledare. Grundtanken var att terapeuten skulle visa inlevelse, värme och äkthet, liksom en villkorslös uppskattning mot klienten.

Under 1970-talet fick den sociologiska teoribildningen ett dominerande inflytande över studie- och yrkesvägledningens teori och metod. Fokus riktades mot samhällsstrukturernas avgörande betydelse för individens studie- och yrkesval. Vägledningens uppgift blev att medvetandegöra, kompensera och aktivera de ungdomar och vuxna vars resurser var begränsade. Ungdomsvägledningen blev en del av skolans verksamhet. Vägledning som en del i den pedagogiska verksamheten, definierades som en kontinuerlig process där kunskaper om yrken, utbildningar och arbetsliv succes-

²⁰ Lindh, 1998.

sivt skulle bibringas eleverna i skolans undervisning och arbetslivskontakter.

En framträdande tendens i vägledningens utveckling under 1980-talet var en fortgående pedagogisering där vägledningens uppgifter låg i undervisningen. Teknologiska förändringar och en ekonomisk nedgång med en stor arbetslöshet, inte minst bland ungdomar präglade förhållandena under 1980-talet. I detta läge ökade kraven på skolan om en tydligare arbetslivsanknytning och en starkare arbetsmarknadsanpassning. Det goda yrkesvalet blev identiskt med det val som ger arbete. Det fanns en oro för ungdomens arbetsmoral. De traditionella vägledningssuppgifterna kom i allt högre grad att anta formen av undervisning, en förmedling av bestämda kunskaper, värderingar och attityder. I denna process började arbete och arbetsliv utkristalliseras som ett kunskapsområde i utbildningen. Begreppet arbete fick en vidgad innebörd genom att inkludera många slag av mänsklig verksamhet.

1.4.2 Svensk forskning om vägledning

Forskning om vägledning hade skett i ringa omfattning i Sverige. Kunskapen om syons innehåll var begränsad. Skolöverstyrelsens syoenhet finansierade ett flertal forskningsprojekt om vägledning under 1970- och 1980-talen. De största var Syo-projektet vid pedagogiska institutionen i Umeå och SIA-SYO-projektet vid Lärarhögskolan i Stockholm. Dessa granskade syofunktionen under den period när verksamheten stegvis utvidgades och etablerades. De hade båda ett samhällsperspektiv och berörde i huvudsak verksamheten ur ett avnämarperspektiv.

En av de tongivande forskarna, Sigbrit Franke-Wikberg, konstaterade att normativa utgångspunkter, förankring i psykologi samt ensidiga forskningsmetoder och därmed brist på nytänkande forskning var utmärkande drag kring vägledning under 1980-talet.²¹

Hennes egen forskning utgick från en teori att vägledningen bidrog till att legitimera en mängd myter såsom alla elevers lika möjligheter till utbildning och yrke, frivillighet och frihet i valet liksom myten om valet som ett rationellt underbyggt beslut.

I Syoprojektet belades också att knappt 15 procent av vägledarnas tid användes till vägledningssamtal²², något som tio år senare

²¹ Lovén, 2000.

²² Jonsson, 1978.

bekräftades i UTVÄG-rapporten från Skolöverstyrelsen. Här fann man att de enskilda vägledningssamtalen inte översteg 20 procent av vägledarnas arbetstid.²³ Resten av arbetstiden ägnades åt administrativa uppgifter.

De avhandlingar som presenterades under 1980-talet var av beskrivande natur, t.ex. Kerstin Mattsson om Yrkesvalsfrågan 1984, Carl Åsemars Att välja studie- och yrkesväg, några empiriska studier med tonvikt på högstadielärares valsituation 1985 samt Christer Jonsson om Skola och Arbete, 1989.

1.4.3 Några utvecklingsarbeten inom svensk vägledning

Ett antal utvecklingsarbeten och undersökningar initierades, främst av syoenheten vid Skolöverstyrelsen. Den nya syoorganisationen utvärderades efter fem år och redovisades i "Sammanfattande erfarenheter 1979". Andra utvärderingar och servicematerial från SÖ med syftet att uppmuntra och stödja det lokala utvecklingsarbetet av syofunktionen var bl.a. en sammanställning av gällande förordningstexter samlade i Syomålen (S 88:17), en uppföljning av vägledartjänsterna i Statligt reglerade tjänster för syofunktionärer (R 88:26), samt Datorstödd eller datorstyrd vägledning? (R 88:39).

Övriga aktuella SÖ-projekt var studien av skolans arbetslivskontakter i samtliga skolformer, försöksverksamheten med ämnesanknuten praktik i gymnasieskolan, utveckling av komvux-syo samt en studie av den personliga studie- och yrkesvägledningen med tonvikt på skeendet i samtalen, Vägledning i mikroperspektiv. En liknande studie utfördes inom Arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetsvägledning i närbild.

²³ Jonsson, 1978.

2 Vägledningen idag

2.1 Uppdraget

I kapitlet redovisar jag nuläget (1990-talet) för studie- och yrkesvägledningen som utgångspunkt för mitt utredningsarbete.

Utifrån dagens diskussioner om ett livslångt lärande har jag valt att tolka mitt uppdrag i en vidare bemärkelse. Jag ansluter mig till den definition som ges i Skolverkets rapport Det livslånga och livsvida lärandet. Begreppet lärande har här tre olika situationsbundna former: formellt, icke formellt och informellt lärande.

Med formellt lärande avses organiserad utbildning inom ramen för det offentliga utbildningsväsendet. Detta innefattar barnomsorg, ungdomsskola, högskola och kommunal vuxenutbildning.

Det icke formella lärandet är utbildning organiserad vid sidan om det offentliga utbildningsväsendet. Här återfinns huvuddelen av folkbildningen, den särskilt anordnade arbetsmarknadsutbildningen, personalutbildning och annan kompetensutveckling.

Informellt lärande präglas av att det inte har någon tydlig utbildningssituation. Lärandet sker i vardagen, på arbetsplatsen, i föreningslivet, i familjen etc.

Med denna definition har jag valt att tolka vägledning i ett vidare begrepp än det snävare skolperspektivet. Jag ser behovet av vägledning som en viktig och återkommande faktor under individens olika utbildnings- och arbetslivsfaser.

Idag har det offentliga skolväsendet, folkhögskolan, universitet och högskolor samt landets arbetsförmedlingar en skyldighet att erbjuda studie- och yrkesvägledning.

Gällande lagar, föreskrifter och förordningar utestänger dock en rad enskilda individer och grupper som idag inte kan räkna sig som elever eller studerande i de uppräknade utbildningsformerna eller som arbetssökande vid en arbetsförmedling. Det finns ett snabbt ökande antal individer som ägnar sig åt kompetensutveckling.

Dessa står idag oftast utan en reglerad rätt till vägledning i offentlig regi.

Gällande styrdokument för vägledningen idag

Skollag (1985:1100)

2 kap 6 §

För att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesorientering i det offentliga skolväsendet skall den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller dessa krav får anställas för studie- och yrkesorientering för högst ett år i sänder.

Lpo-94

Studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, skall informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och därvid särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionshinder och vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

Rektorn har ett särskilt ansvar för att samverkan med skolor och arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning,

den studie- och yrkesorienterande verksamheten organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför fortsatt utbildning.

Lpf-94

Riktlinjer

Personalen skall, efter en av rektor gjord arbetsfördelning: bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke, informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och därvid motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på kön och på social eller kulturell bakgrund,

i informationen och vägledningen utnyttja de kunskaper som finns hos eleverna, hos skolans personal och i samhället utanför skolan,

i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång,

utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för undervisningen nås,

i utbildningen utnyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv och bidra till att presumtiva elever får information om skolans utbildningar.

Rektorn har ett särskilt ansvar för att

undervisning, elevvård och syverksamhet utformas så att elever som behöver särskilt stöd och hjälp får detta,

den studie- och yrkesorienterande verksamheten organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av fortsatt utbildning och yrke,

Rektorn har när det gäller gymnasiesärskolan dessutom ett ansvar för att

varje elev ges stöd vid arbetsplatsförlagd utbildning och senare vid utslussning till arbetslivet.

FN:s konvention om barnets rättigheter, Artikel 28

Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till utbildning och i syfte att gradvis förverkliga denna rätt och på grundval av lika möjligheter skall de särskilt,

..... göra studierådgivning och yrkesorientering tillgänglig och åtkomlig för alla barn.

2.2 Vägledningen i skolväsendet

2.2.1 Ett nytt styrsystem

Under slutet av 1980-talet och en bit in på 1990-talet togs ett flertal centrala beslut av betydelse för dagens vägledning i skolväsendet. Riksdagens beslut om ett decentraliserat skolsystem¹ innebar bl.a. att Skolöverstyrelsen, Statens institut för läromedel, länskolnämnderna och fortbildningsnämnderna avvecklades. Likaså upphörde den med statliga medel, regionalt anordnade fortbildningen för skolans vägledare.

Syftet med den förändrade styrningen var att finna lösningar som ligger närmare verksamheten. I nuvarande läroplaner anges målen och de viktigaste förutsättningarna för verksamheten. Där- emot beskrivs inte vilka verktyg som skall användas för att nå målen. Detta överlämnas till de ansvariga i kommunerna och på de

¹ Regeringsproposition 1990/91:18.

enskilda skolorna att utveckla. De uttolkningar och handlingsdirektiv som tidigare uttrycktes genom nationellt och centralt givna regler är nu en uppgift för den pedagogiska verksamheten och dess företrädare att själva ansvara för. Den målstyrda verksamheten kräver goda instrument på alla nivåer för kontinuerlig uppföljning och utvärdering för att likvärdig kvalitet i verksamheten skall kunna garanteras.

Styrdokumentet

Förutom skollagen finns tre läroplaner för en målstyrd skola. Den första, Lpf 94, 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna, omfattar gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, den kommunala vuxenutbildningen, statens skolor för vuxna och vuxenutbildningen för utvecklingsstörda. Den andra Lpo 94, läroplan för det obligatoriska skolväsendet, omfattar även förskoleklassen och fritidshemmet. Den tredje läroplanen, Lpfö 98, omfattar förskolan och barnomsorgen.

Dessa tre läroplaner skapar en struktur för utbildningssystemet utifrån en gemensam syn på kunskap, utveckling och lärande. Olika områden anpassas till elevernas ålder och skolform. Avsikten är att de skall länka i varandra.

Innehållet i läroplanerna betonar de grundläggande värdena. All verksamhet i skolan skall vila på demokratins grund. Alla som verkar inom de olika skolformerna skall främja aktningen för varje människas egenvärde. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som hela tiden skall hållas levande.

Läroplanerna betonar helheten. Målen för området studie- och yrkesvägledning är underordnade detta helhetstänkande. De finns formulerade i dokumentens olika avsnitt.

Från val- och vägledningssynpunkt är betoningen på lärande, inflytande, individens frihet samt jämställdhet mellan könen det väsentliga. Medinflytandet handlar företrädesvis om makt och ansvar över den egna situationen. Idén om medinflytande bygger på två viktiga principer avseende eleven, nämligen självförtroende och självförtroende samt kunskap och ansvar.

Bland läroplanernas mål ingår t.ex. begreppet det fria valet, ett val där individen fritt kan fatta sina beslut om framtidsinriktning

och där individen på ett personligt plan skall ha likvärdiga möjligheter att lyckas.

Jämställdhet definieras i läroplanerna som en pedagogisk fråga och ett tvärvetenskapligt kunskapsområde. Flickors och pojkars olika villkor och förutsättningar skall beaktas i undervisningen. Som värdegrund skall jämställdhet vara synlig i undervisningen och i skolans planering, verksamhet och organisation.

Jämställdhet i skolan innebär att flickor och pojkar ges likvärdiga villkor och förutsättningar att upptäcka, pröva och utveckla sin fulla potential som människa. Detta förutsätter kunskaper om likheter och olikheter mellan könen och könstillhörighetens betydelse för arbetet i skolan. Dessa skillnader tar sig delvis olika uttryck beroende på den enskilde individens bakgrund, såväl den sociala som den etniska.

Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet. (Lpo 94 och Lpf 94)

Definitionen av jämställdhet som en pedagogisk fråga ger uttryck för att de könsskillnader som kommer till uttryck och befästs i skolan är socialt konstruerade. Dessa skillnader formas i de sammanhang som individerna befinner sig i. Skillnader i flickors och pojkars sätt att tänka, värdera och agera kan hänföras till deras olika erfarenheter. Dessa socialt konstruerade kön, till skillnad från de biologiska, benämns genus.

Genus i ett pedagogiskt perspektiv tar fasta på hur relationerna mellan flickor och pojkar ser ut och vilka konsekvenser dessa har för den skolmiljö de vistas i. Det handlar om hur individer av olika kön förhåller sig till varandra och om de vuxnas överförande av värderingar och bärande demokratiska idéer.

Jämställdhetsarbetet inom skolan har hittills i hög grad koncentrerats på att nå en kvantitativt jämn könsfördelning i undervisningsgrupper, vid val av kurser och utbildningar konstaterar Skolverket i rapporten *Olikheter en brist eller tillgång?* 1997. Under 1980-talet visade sig jämställdhet inom skolan näst intill liktydigt med "flickor och teknik". Ansvaret för att öka flickornas teknikintresse och ändra deras studie- och yrkesval lades i huvudsak på skolans studie- och yrkesvägledare. Organiseringen av och inne-

hållet i undervisningen har sällan eller aldrig fokuserats, enligt rapporten.

I en annan rapport, *Utvärdering av lokala jämställdhetsprojekt* inom JÄMSAMs nätverk, även den från 1997, konstaterar Skolverket att flera skolor har som mål att påverka könsbundna ämnesval, oftast inom NO- och teknikämnen. Målen formuleras till exempel som att "stimulera icke könsbundna ämnesval", "viljan att bryta stereotypa könsrollsmönster" eller att man eftersträvar "en jämnare könsfördelning" på olika program.

Sådana målformuleringar framstår som självklara och givna, och utgångspunkten tycks vara att flickor väljer "fel". Värdet av en jämnare könsfördelning problematiseras inte. Förståelse finns för att mansdominansen bör brytas inom NO och teknik, men nödvändigheten att bryta kvinnodominansen inom andra ämnen framstår inte som något problem.

Några studier av vägledarnas roll eller specifika uppdrag till denna yrkeskategori inom ramen för skolornas jämställdhetsarbete har inte gjorts.

Ansvarig myndighet

Den ansvariga myndigheten på nationell nivå för studie- och yrkesvägledningen är Statens skolverk. Dess huvuduppdrag är uppföljning, utvärdering, utveckling och kvalitetsarbete, tillsyn, forskning samt kvalitetsgranskning. Skolverkets roll i reformarbetet är att följa upp och utvärdera verksamheten för att skapa underlag för diskussioner och dialog med olika berörda.

Skolverket har under 1990-talet inte haft någon särskild enhet för bevakning av studie- och yrkesvägledningsfrågor. Under förra året antogs dock ett handlingsprogram för skola och arbetsliv som inbegriper en bevakning av vägledningsfrågorna.

Skolverket har i en utvärdering av studie- och yrkesorientering i årskurs 9² pekat på lärarnas bristande delaktighet i skolans ansvar för elevernas studie- och yrkesvalsprocess.

I utbildningsinspektörernas rapporter framhålls att studie- och yrkesvägledningsfunktionen har stor betydelse för att helheten skall bli synlig för de lärande och för att övergångar mellan olika steg i utbildningsväsendet skall berikas av väsentlig information.

² Skolverkets rapport nr 126. Utvärdering av grundskolan 1995 - UG 95. Studie- och yrkesorientering. Årskurs 9.

Ett intensifierat förbättringsarbete på bred basis av verksamheten efterlyses.

Skolverket har på senare tid initierat till projektarbete och med specialriktade medel om drygt 15 miljoner kronor för kommunal kompetensutveckling bidragit till ett stärkande av studie- och yrkesvägledningen.

På vuxenutbildningsområdet har Skolverket påpekat att kommunerna har ett ansvar för att reella, individuella studieplaner upprättas för alla studerande. Skolverket har även i sin "Plan för utvecklingen inom vuxenutbildningen" angivit att utveckling avseende individuella studieplaner ingår som ett prioriterat område i verkets fortsatta arbete för att utveckla vuxenutbildningen.

Det kommunala ansvaret

Stat och kommun har ett övergripande ansvar för att tillhandahålla en infrastruktur för livslångt lärande, som tillgodoser människors behov av nya kunskaper och personlig utveckling. Genom skolreformen 1990/91 kommunaliserades skolan. Därmed övergick ansvaret för utbildningarna och arbetsgivaransvaret till kommunerna.

Skolpolitiker, skolchefer, skolledare, lärare och vägledare ställdes inför nya uppgifter som på olika sätt gick utöver gamla kompetensgränser och som ställde större krav på samverkan. Viktiga verktyg i detta förändringsarbete blev målstyrning, uppföljning och utvärdering.

Förutom att utforma en strategi har den kommunala styrelsen skyldighet att göra det möjligt att förverkliga målen för studie- och yrkesvägledningen. De få studier som har gjorts kring studie- och yrkesvägledningen inom skolväsendet under 1990-talet visar att verksamhetens innehåll till stora delar bestämts av den lokala skolans behov och förutsättningar och inte av några övergripande mål.

Under mer än trettio år har olika läroplaner och andra styrdokument framhållit att studie- och yrkesorienteringen är ett ansvar för alla i det offentliga skolväsendet. Tillgängliga studier och forskningsrapporter har dock visat att denna styrning inte har fått något större genomslag i den pedagogiska verksamheten.

Den kommunala skolorganisationen har, enligt Skolverkets inspektörer, på många håll inte moderniserats i takt med att uppdraget har förändrats. Beslutsvägar och delegering inom kommu-

nen kan i vissa avseenden fortfarande spegla en tidigare centralstyrd organisation.

Skall mål- och ansvarighetsstyrning fungera måste utvärdering bli en angelägen uppgift för skolor och kommuner. I uppföljningar som Skolverket har genomfört i landets skolor påvisas stora brister i rutinerna för hur utvärderingar skall utformas.

I uppföljningsstudier gjorda av Kunskapslyftskommittén och Skolverket konstateras att omfattningen av och kvaliteten i vägledningen inom kunskapslyftet varierar över landet. Den samverkan som sker i vissa kommuner i denna utbildningsform mellan vägledare i skolväsendet och AMS finner jag intressant.

Skolledarna

Ur Lpf 94.

”Som pedagogisk ledare för skolan och som chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas på att nå de riksgiltiga målen. Rektorn ansvarar för att lokal arbetsplan upprättas samt för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de riksgiltiga målen, målen i skolplanen och den lokala arbetsplanen. Rektorn har ansvar för skolans resultat och har därvid, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att

- undervisning, elevvårds- och syverksamhet utformas så att elever som behöver särskilt stöd och hjälp får detta,
- eleverna får information inför studiernas början, får en väl utformad introduktion i studierna och ämnet/kursen och får stöd att formulera mål för sina studier,
- varje elev i dialog med skolan gör upp en individuell studieplan och reviderar den vid olika tillfällen under utbildningen,
- lärare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter,
- samverkan med universiteten och högskolorna samt arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får en kvalitativt god utbildning samt en förberedelse för yrkesverksamhet och fortsatt utbildning och

- den studie- och yrkesorienterande verksamheten organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av fortsatt utbildning och yrke.”

I rapporten om rektors uppdrag i en decentraliserad skola som Skolverkets inspektörer avlämnade våren 1999 konstateras att rektor på vissa håll inte har tillräckligt goda förutsättningar för att leda det pedagogiska arbetet inom vägledningens område.

Vägledarrepresentanter som jag i mitt utredningsarbete har varit i kontakt med har framfört en stark kritik mot skolledarna inom skolväsendet. Vägledarna beskriver att de ofta får arbeta med andra uppgifter inom skolan än de som motsvarar deras utbildning och kompetens.

En översyn av regleringen av rektors ansvar och arbetsuppgifter pågår i den parlamentariska kommitté³ som har i uppdrag att se över skollagstiftningen. Därutöver finns en särskild expertgrupp⁴ med skolledare för att diskutera frågor kring skolledarnas roll som ansvariga för den pedagogiska verksamheten.

Lärarna

Lärarnas uppgifter och ansvar när det gäller att lägga grunden för elevernas omvärldsorientering framgår tydligt av läroplanen, Lpo 94. Enligt denna skall eleverna ges underlag för att välja fortsatt utbildning, vilket förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar inte bara med de gymnasiala utbildningarna utan även med arbetslivet och närsamhället i övrigt. Målen föreskriver att varje elev bör inhämta tillräckliga kunskaper och erfarenheter för att kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden samt få en inblick i närsamhället och dess arbetsliv. Även kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning i Sverige och i andra länder skall ingå i målsättningen.

Det ankommer på läraren att bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning och att medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.

³ Skollagskommittén.

⁴ Expertgrupp om skolledarnas roll och arbetssituation, U 2000:A.

Ansvar för studie- och yrkesorientering faller således inte enbart på vägledaren utan förutsätts tas gemensamt av skolans personal. Mitt intryck är att detta ansvar inte tas fullt ut.

Inom vuxenutbildningen talas om en förändrad lärarroll i regeringens nyligen framlagda proposition 2000/01:72, Vuxnas lärande. Mot bakgrund av en av Kunskapslyftskommitténs rapporter konstateras att läraren får en utökad roll från att ha varit utbildare till att också bli en "kunskapsvägvisare". Detta arbetssätt har också anammats inom grundskolan där alltfler skolor utvecklar mentorskap mellan lärare och elever. I och med att de studerande i allt högre utsträckning själva söker efter information blir det lärarens uppgift att skapa strukturer och hjälpa individen att omsätta information till kunskap i ett sammanhang där dialogen mellan lärare och elev får en central roll.

Samverkan mellan de olika yrkeskategorierna inom utbildningsväsendet är av största vikt för att uppnå bästa möjliga underlag för den enskildes val av utbildning och yrke.

Studie- och yrkesvägledarna

I skolans verksamhet tycks kunskapsområdet syo med åren ha blivit liktydigt med professionen. Syo har blivit synonymt med det arbete som syokonsulenten utför. För att bryta denna oönskade trend började kåren förtydliga kärnan i sin profession genom att fokusera på det enskilda och fördjupade vägledningssamtalet. Fler-talet bytte också ut titeln syokonsulent mot vägledare eller syvare (studie- och yrkesvägledare) som nu blivit den vanligaste benämningen. Trots dessa förändringar synes vägledningens målet ändå inte ha uppnåtts.

Ansvar för innehållet i skolans studie- och yrkesorientering är som ovan nämnts inte en uppgift enbart för skolans studie- och yrkesvägledare. De uppgifter som enligt Lpo 94 specifikt tillfaller studie- och yrkesvägledaren, eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter, är att

- informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och därvid särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionshinder och
- vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

I mina möten med vägledare i ungdomsskolan har många framhållit ett stort missnöje med sin arbetssituation. Flertalet vittnar om hur deras professionella utövning utarmats och underminerats genom att kåren använts till andra uppgifter än det som är studie- och yrkesvägledningens huvudsakliga uppdrag. Exempel på sådana är kurativa arbeten, allmänna skoladministrativa uppgifter samt också att på deltid fungera som biträdande skolledare. Även om det i sig kan vara intressanta arbetsuppgifter är det till förfång för vägledarverksamheten, som riskerar att komma i andra hand.

En bidragande orsak till att professionen utarmats kan vara att många personer som upprätthåller tjänst som studie- och yrkesvägledare inte har en för tjänsten adekvat utbildning.

Det förefaller också som om vägledning knuten till en speciell skola till stor del tenderar att handla mer om skolans interna behov än att bedriva vägledningsverksamhet utifrån individens behov.

Parallellt med införandet av det nya styrsystemet genomförde kommunerna kraftiga besparingar inom skolans områden. Detta fick drastiska konsekvenser för syokonsulenternas arbetssituation, kompetensutveckling och för utvecklingen på kunskapsområdet skola - arbetsliv.

2.2.2 Ungdomsskolan

Förskolan

I Läroplanen för förskolan, Lpfö 98, finns avsnitt som innehåller embryon till elevens studie- och yrkesvalsprocess. Det är i förskolan som grunden till ett livslångt lärande läggs, den grund som i alla avseenden senare skolformer skall bygga sin verksamhet på. Arbetslaget skall ta vara på barns vetgirighet, vilja och lust att lära samt stärka barns tillit till den egna förmågan. Barnen skall få stimulans och vägledning av vuxna för att genom egen aktivitet öka sin kompetens och utveckla nya kunskaper och insikter. Förskolan skall inspirera barnen att utforska världen och förbereda barnen för ett liv i en alltmer internationaliserad värld.

Läroplanen uttrycker också att varje barn skall ges möjlighet att bilda sig egna uppfattningar och göra val utifrån de egna förutsättningarna. Barnen skall få möjlighet att utveckla sin förmåga att iakttaga och reflektera.

Mitt intryck är att förskolans pedagoger tillvaratar de möjligheter som finns att på ett naturligt sätt anknyta till arbetslivs- och omvärldsorientering. Härmed läggs grunden till en livslång vägledningsprocess.

Grundskolan

De övergripande målen för grundskolans studie- och yrkesorientering finns i Lpo 94, formulerade i avsnittet 2.6, Skolan och omvärlden. Här uttalas att eleverna skall få underlag för att välja fortsatt utbildning. Detta förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till. Det förutsätter också en samverkan med arbetslivet och närsamhället i övrigt.

Grundskolans yngre elever tycks också, liksom förskolans barn, ha goda möjligheter att koppla sin skolgång till en bra orientering om arbetslivet. Dessa möjligheter verkar avta ju längre upp i årsklasserna de kommer.

Som jag tidigare beskrivit är ansvaret för innehållet i skolans studie- och yrkesorientering inte en angelägenhet enbart för skolans studie- och yrkesvägledare utan betonas vara en uppgift för all personal i skolan.

Skolans, och därmed också vägledningens, praktiska utformning ser ofta annorlunda ut än den bild som läroplanen ger uttryck för. Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan våren 1995 omfattade för första gången studie- och yrkesorientering i årskurs 9.⁵ Tyngdpunkten låg på elevers sykompetens i relation till skolans verksamhet och insatser. Resultaten styrker tidigare studier som beskriver lärarnas bristande delaktighet i skolans ansvar för elevernas studie- och yrkesvalsprocess.

Studie- och yrkesorienteringen (syo) som ett eget område fanns i 73 procent av grundskolornas arbetsplaner. Dessa texter var i hälften av fallen utarbetade av syo-funktionärerna själva. Rektorer och syofunktionärer ansåg till över 90 procent att lärarna borde medverka i utformningen av de lokala arbetsplanernas texter som behandlar syo. Motsvarande siffra för alla lärare var 75 procent.

Lärarna uppgav i 58 procent av fallen att de aldrig samplanerar med syofunktionären. Denna å sin sida skulle gärna se ett delat

⁵ Skolverkets rapport nr 126. Utvärdering av grundskolan 1995 - UG 95. Studie- och yrkesorientering. Årskurs 9.

ansvar för besök på prao-platser, förberedelse för och uppföljning av prao, studiebesök på arbetsplatser och undervisning om arbetsmarknad och yrken.

I samtal med elever fanns det sällan någon som nämnde att yrken presenterats eller diskuterats inom något undervisningsämne. Omkring 70 procent av eleverna ansåg att lärarna aldrig, eller bara någon enda gång, har haft någon form av syo-inslag i sin klassrumsundervisning. Med syo-inslag menas i detta sammanhang t.ex. undervisning som behandlar arbete, arbetslivet och framtida studiemöjligheter. Kunskap om olika yrken verkade eleverna främst ha fått på annat sätt. Detta bekräftas också i andra studier⁶ och rapporter.

Bland lärarna uppgav 70 – 80 procent att de aldrig, eller endast någon enstaka gång, anknyter till arbetslivsfrågor i sin undervisning.

Inte mer än 25 procent av eleverna förmådde att ta till sig och resonera kring framtidsutsikter i förhållande till prognoser. Av kommentarerna framgår det att eleverna inte hade någon större erfarenhet av denna sorts information. Flertalet tyckte att det var svårt. Förutom denna brist betonade många vikten av att ta hänsyn till sig själv och den egna framtiden och inte bry sig om vad andra anser är gångbart på den framtida arbetsmarknaden.

Utifrån den rationella synen på studie- och yrkesvägledningsprocessen framstår bristerna i elevernas syokompetens som allvarlig. Skolan har här inte fullföljt sitt ansvar utifrån det övergripande målet att eleven skall "inhämta kunskaper för att kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden".

I kontakten mellan lärare och elever uppgav knappt 20 procent av eleverna att de fört samtal med lärare om sig själva och sina framtida möjligheter, någon form av studie- och yrkesvägledande samtal. Motsvarande siffror för samtal med syofunktionärer varierade mellan 24 och 40 procent. I lärargruppen uppgav 26 procent att de minst några gånger per termin hade genomfört den sortens enskilda elevsamtal. Huruvida utvecklings-, kvartssamtal eller andra samverkansformer mellan elev-hem-skola var inbegripna i detta framgår inte.

Studie- och yrkesorienteringen, syo, i grundskolan minskade på många håll under 1990-talet. Tjänster drogs in av besparingsskäl

⁶ Staberg, 1992; Cwejman & Fürst, 1991.

och vägledarna överfördes till gymnasieskolan eller till centrala pooler. Syo skulle bli en hela skolans angelägenhet som alla personalgrupper, främst lärarna, skulle delta i. Resultatet har blivit det motsatta och ansvarsfördelningen förefaller vara oklar.

Vägledningen i grundskolan är idag på många håll starkt eftersatt. Den nödvändiga processen har kommit i bakgrunden till nackdel för ungdomarnas första stora val, nämligen det till gymnasieskolan. Den utvecklingsplan och de årligen återkommande utvecklingssamtalen som alla elever skall ha kommer enligt Skolverkets granskning sällan till stånd. Rapporten från Skolverket visar även på brister vad gäller tillgång till och genomförande av vägledning.

Idag går mycket av vägledarens/syofunktionärens tid till att hantera omoderna intagningsystem och anskaffning av praktikplatser. Studie- och yrkesvägledarna är själva ofta oklara över vad kommunen förväntar sig av dem, men i de fall där en diskussion förts och dokumenterats om yrkesroll och ansvar anser studie- och yrkesvägledarna att deras arbetsområde fått en starkare ställning.

Skolverkets nationella granskning visar vidare att praons tidigare funktion som brygga mellan skola och arbetsliv har försvunnit.

De olika skolformernas konkurrens om eleverna medverkar också till att göra dem osäkra inför valet. Floran av reklam- och informationsmaterial blir övermäktig.

Övergången till gymnasieskolan

Regeringens intentioner för antagningen till gymnasieskolan är att elevernas förstahandsval av utbildning helt skall styra utbildningsorganisationen. Det är inte enbart utbildningsinnehåll och kvalitet som bestämmer valet. En rad sociala parametrar är också av betydelse. För elever och föräldrar är idag den fysiska skolan minst lika viktig som utbildningen. En viss skola erbjuder olika intressanta miljöer för eleven, erbjuder arbetssätt och metoder som eleven uppskattar, kan ha särskild utrustning och kan visa på kvalitet och resultat som särskiljer den från andra skolor.

Ett stort utbud av likartade utbildningar kan skapa förvirring och göra att elevens val grundas på tillfälliga omständigheter. Den mängd av information om valet som utgår till elever och föräldrar leder inte sällan till att valen avgörs av andra faktorer som exempelvis kamraters val och skolors rykte.

I en kommun med endast en gymnasieskola sker intagningen till olika utbildningar efter grundskolebetyget. I större kommuner med flera gymnasieskolor eller närliggande kommuner med gymnasieskolor ifrågasätts närhetsprincipen. Elevers önskan av att gå på en viss skola blir mycket tydlig. Ett exempel på detta visar en undersökning genomförd i Stockholms län.⁷ De första erfarenheterna från undersökningen i Stockholms stad är att skolors nuvarande profiler förstärks. Så kallade A-skolor blir ännu tydligare A-skolor. En annan erfarenhet är att vissa gymnasieskolor utvecklas mot rena flickskolor, eftersom flickor generellt har högre grundskolebetyg än pojkar. Detta kommer i sin tur förmodligen att påverka framtida sökande, eftersom både pojkar och flickor gärna vill ha en jämn fördelning av könen i skolan.

Ett antal studier visar att dagens skolelever är dåligt rustade för de studieval som skall göras under skoltiden. Detta gäller särskilt valet till gymnasieskolan. Ungdomar tenderar att skjuta valet framför sig, att hålla dörrarna öppna så länge som möjligt i väntan på att självinsikten skall komma. De framhåller ofta i vägledningssamtalen att de har en dålig kännedom om vad de passar till och vill därför pröva på och få nya erfarenheter. "Hur skall man kunna välja när man inte vet vad man vill?" Frågan är ställd av många grundskoleelever. Under hela skoltiden skall eleven ta ställning i en rad obligatoriska valsituationer. För den enskilde individen handlar det om erfarenheter och förhållningssätt, en process som pågår livet igenom.

Nästan samtliga elever i årskurs 9 år 1995 sökte vidare till gymnasiet eller annan utbildning trots att 30 procent av dem förklarade att de hellre skulle vilja göra något annat än att studera på gymnasiet.⁸

I en doktorsavhandling som nyligen lagts fram⁹ konstateras att elevernas överväganden i hög grad koncentreras kring månaderna före valet till gymnasieskolan. Eleverna får inte möjlighet att reflektera över sin egen person i förhållande till de möjligheter som står till buds. En fördjupad och förlängd process kräver att skolan med hela sin verksamhet är involverad. Denna bild bekräftas i flertalet studier som jag tagit del av.

Av flera studier har det framgått att eleverna i grundskolan i mycket högre grad än vad som sker idag skulle behöva ta aktiv del i

⁷ Kommunförbundet Stockholms län, G Nydahl, PM2000.

⁸ Skolverkets rapport nr 126. (1996). UG 95. Studie- och yrkesorientering. Årskurs 9.

⁹ Anders Lovén, Kvalet inför valet, 2000.

sin egen framtidsplanering. Väljande och ställningstagande till den egna framtiden måste fortlöpa som en process under hela utbildningen i vilken valet till gymnasieskolan är ett led.

I de möten jag har haft med ungdomar och skolpersonal har många brister blivit tydliga. Såväl ungdomsskolan som den kommunala vuxenutbildningen förefaller i sin pedagogiska verksamhet ha svårigheter att integrera ämnesövergripande områden. Det gäller i allra högsta grad studie- och yrkesorienteringen. Det offentliga skolväsendet har också svårigheter att anpassa den pedagogiska gestaltningen till den enskilde eleven utifrån kunskaper om genus, funktionshinder, social och etnisk tillhörighet. Skolans bemötande av den enskilde elevens behov av inflytande över sin egen läroprocess har en avgörande betydelse för karriärprocessen och de aktuella studie- och yrkesvalen.

En förutsättning för att eleverna skall kunna utnyttja den stora frihet och de möjligheter till egna val som erbjuds är att de får en adekvat information om utbildningsutbud och valmöjligheter. Eleverna i grundskolan liksom gymnasieeleverna måste få en allsidig information om olika valmöjligheter och en god vägledning när de skall välja studieinriktning.¹⁰

Funktionshindrade

Funktionshindrades erfarenheter är att den politiska intentionen beträffande individers rätt till särskilt stöd inte når ut i den offentliga organisationen. I Bemötandeutredningen¹¹ var slutsatsen att många personer med funktionshinder generellt känner sig dåligt bemötta i kontakter med olika offentliga instanser.

Kontakterna med arbetslivet via skolan är för funktionshindrade tämligen begränsade och möjligheter till erfarenhetsberikande sommararbete är minimala. Vid övergång till gymnasieskola händer det att funktionshindrade blir hänvisade till gymnasiesärskola trots att den skolformens pedagogik byggts upp för utvecklingsstörda. Det kan synas vara ett utslag av välvilja och ett erbjudande till en skolverksamhet med högre personaltäthet. Det förefaller dock snarare vara ett uttryck för oförmåga att erbjuda en gymnasieskolgång efter funktionshindrades behov.

¹⁰ Regeringens proposition 1990/91:85, Växa med kunskaper.

¹¹ Bemötandeutredningen (SOU 1999:21).

De fristående skolorna

Det är inte reglerat hur de fristående skolorna skall tillhandahålla studie- och yrkesvägledning till sina elever. Därmed är det inte givet att det kontinuerligt finns tillgång till vägledare i skolan. Inför valen till vidare studier är det vanligt att de fristående skolorna köper in vägledningstjänster.

Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan 1995 behandlade också i viss mån de fristående skolorna. Mellan de olika fristående skolorna fanns stora skillnader i hur stor resurs som avsatts för en professionell vägledning. Eleverna i årskurs nio i de fristående skolorna uppgav, jämfört med elever i kommunala skolor, i högre omfattning att deras lärare behandlade skolämnenas betydelse i arbetslivet och hur det är att läsa olika ämnen efter grundskolan. Personer från arbetslivet var dock sällsynta gäster i skolan. Sällsynta var också studiebesök i gymnasieskolan och temadagar kring utbildning och arbete.

Särskolan

Läsåret 1991/92 fick särskolan en ny läroplan, Lsä 90, där Lgr 80 utgjorde grunden. I Särskolekommitténs förslag berördes syoverksamheten speciellt i avsnitten Skola och arbetsliv - uppföljningsansvar och Syo i särskolan. I avsnittet om särskolan i Lpo 94 finns inga avsnitt som direkt berör studie- och yrkesorienteringen.

Den reglerade omfattning av praon är också slopad. Det finns idag ingen överblick över hur särskolorna har löst praon. Vid muntliga kontakter betonas värdet av en omfattande praon. Den i och för sig självklara integreringen av särskola i grundskolan kan i sämsta fall innebära att en elev inskriven i särskolan helt går miste om den praktiska arbetslivsorienteringen. Bristen på syo kan leda till felaktiga satsningar gällande elevens framtid.

Gymnasieskolan

Läroplanen för de frivilliga skolformerna, Lpf 94, omfattar gymnasieskolan, gymnasiesärskolan, den kommunala vuxenutbildningen, statens skolor för vuxna och vuxenutbildning för utvecklingsstörda.

Förutom de områden som är gemensamma för de tre läroplanerna skall skolan sträva mot att varje elev i de nationella och specialutformade gymnasieprogrammen samt den gymnasiala vuxenutbildningen utvecklar kunskaper för ett föränderligt yrkesliv och för att kunna påverka arbetsliv och samhällsliv.

Skolan skall särskilt sträva mot att varje elev som lämnar utbildningen på individuellt program i gymnasieskolan har en planering för och goda möjligheter till fortsatt utbildning eller förvärvsarbete.

Skolan skall vidare sträva mot att varje elev lär sig att medvetet ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper samt aktuell information. Varje elev skall också öka sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha. Strävan skall vara att varje elev får kännedom om arbetslivets villkor, särskilt inom sitt studieområde, samt om möjligheter till utbildning, praktik m.m. i Sverige och andra länder. Slutligen är det viktigt att den enskilde eleven är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och yrkesliv och ökad internationell samverkan. Eleven skall därmed förstå behovet av personlig utveckling i yrket.

Ett av gymnasieskolans största problem idag är den dåliga genomströmningen. Alltför många elever klarar inte utbildningen inom den avsatta tiden utan behöver ett extra studieår, går över till individuella programmet eller slutar sina studier.

Rapporter från verksamheten i den kursutformade gymnasieskolan har visat att elevernas vilshenhet och brister i att hantera återkommande valsituationer har ökat behovet av professionell vägledning. Studie- och yrkesvägledarna har på många håll övervägande varit upptagna med att hjälpa eleverna att räkna poäng för att åstadkomma ett fullständigt avgångsbetyg liksom att komponera specialutformade program.

Det uppskjutna valet som fenomen, som även uppmärksammats av Kunskapslyftskommittén, medför att gymnasieeleverna ofta genomför ett fjärde år inom komvux för att komplettera sina betyg. Många elever väljer att konkurrenskomplettera sådana ämnen de avstått från under ordinarie gymnasietid.

Konkurrenskompletteringar, reparationsutbildningar och uppskjutna val leder till betydande merkostnader för samhället. Enligt en rapport från Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi

(ESO)¹² kostar omvägarna till högre utbildning samhället 20 miljarder kronor varje år. Kostnaderna för ett ineffektivt utbildningssystem blir betydande både i termer av extra direkta utbildningskostnader och räknat som tidsåtgång. Ju tidigare insatser görs för att bistå eleverna desto större är chansen att satsningen ger resultat. Rapporten visar att kvalitetsbrister på lägre nivåer i utbildningssystemet bidrar till omvägar och förseningar. ESO-rapporten visar också att ur individens synvinkel är signalen från samhället till ungdomarna att det lönar sig bättre att vänta med sin utbildning.

Eleverna har i dag inom en utbildningsväg större möjligheter än tidigare att välja ämnen och kurser och därmed få utrymme för sina särskilda intressen. Det får betydelse för både bredden och djupet i elevernas kunskaper. Ungdomarnas val till gymnasieskolan är i dag mer intressestyrda än tidigare.

2.2.3 Vuxenutbildningen

I begreppet vuxenutbildning innefattas idag formell utbildning för vuxna upp till och med dagens gymnasienivå, sådan eftergymnasial yrkesutbildning som inte tillhör högskoleområdet samt folkbildning och utbildningar som ges vid de kompletterande skolorna.

Av 11 kap. skollagen (1985:1100) framgår dels att varje kommun aktivt skall verka för att nå dem i kommunen som har rätt till grundläggande vuxenutbildning och motivera dem att delta i utbildningen, dels att kommunerna skall erbjuda gymnasial vuxenutbildning.

Den kommunala vuxenutbildningen har olika typer av utbildning, som ställer olika krav på studie- och yrkesvägledning. Dessa är grundläggande vuxenutbildning, gymnasial vuxenutbildning och eftergymnasial yrkesutbildning. Efter en tids försöksverksamhet blev vuxenutbildning för utvecklingsstörda (särvox) en del av den kommunala vuxenutbildningen fr.o.m. läsåret 1991/92. En rapport från Skolverket 1999, En utvärdering av särvox, konstaterar dock bl.a. att de studerande får för lite undervisningstid och att utbildningen inte genomförs i enlighet med de nationella styrdokumentet.

På regeringens initiativ inbjöds 1999 kommuner med särvox-verksamhet att i samverkan ansöka om att få delta i pilotprojekt,

¹² Ds 2000:58. Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning.

där ett prioriterat område skulle vara kontakter med arbetslivet. Slutredovisning skall ske 2002.

Regeringen understryker i sin proposition Vuxnas lärande (2000/01:72) att särvox redan idag omfattas av kravet på individuella studieplaner och framhåller att de studerande genom arbetslivsanknuten praktik får möjlighet att koppla lärande till sitt arbete. Enligt propositionen bör särvox byggas ut i den takt som tillgången på personal medger.

Individuell studieplan som styrinstrument

Enligt regeringens mening är den individuella studieplanen ett centralt instrument för att kunna uppnå en efterfrågestyrd vuxenutbildning (Rs 98/99:121). Syftet med en studieplan är att tydliggöra vilken ambition och vilka mål den enskilde har med sina studier samt att planera individens studiegång.

För långtidsarbetslösa personer har arbetsförmedlingen i dag en skyldighet att upprätta individuella handlingsplaner, vars mål är att leda till arbete för individen. För dessa personer kan handlingsplanen vara en utgångspunkt för den individuella studieplanen som bör innehålla övergripande mål, yrkesplaner, konkreta studiemål, tidsplan och planerad studiegång m.m.

Enligt Lpf 94 ansvarar rektor för att "varje elev i dialog med skolan gör upp en individuell studieplan och reviderar den vid olika tillfällen under utbildningen".

Även av den förordning som reglerar kunskapslyftet, förordningen (1998: 276) om statligt stöd till särskilda satsningar på utbildning av vuxna, framgår att en individuell studieplan skall upprättas för varje studerande och att studieplanen vid behov skall revideras under utbildningen.

Uppföljningar visar att antalet ungdomar ökar i den gymnasiala vuxenutbildningen genom direkt övergång från gymnasieskolan. Den kommunala vuxenutbildningen blir därmed i många fall ett "fjärde år".

Kommunernas vuxenutbildning börjar alltmer betraktas som instrument för kommunal utveckling och tillväxt.

Skolverket konstaterar att utvecklingen av flexibla utbildningsformer och distansutbildning går mycket snabbt i många kommuner. Denna ökade tillgänglighet bidrar till att möta den enskildes behov och önskemål vad gäller kompetensgivande vuxenutbildning.

Arbetsförmedlingen är en viktig samtalspart för dem som närmar sig slutet på sin utbildning och inte har för avsikt att studera vidare. För dessa personer blir fördjupad vägledning och kontakt med arbetsmarknaden viktiga inslag i utbildningen.

Kunskapslyftskommittén har redovisat förslag på hur en ansvarsfördelning mellan det allmänna, individen och arbetslivet skall utformas.¹³

Kunskapslyftskommittén konstaterade i sitt betänkande¹⁴ att trots alla åtgärder saknas individuella studieplaner för många deltagare och att de är synnerligen kortfattade för andra.

Kunskapslyftskommittén påtalar vidare att ett problem i samband med individuella studieplaner är att deras innehåll, utformning och användningsområden inte preciserats i förordningar eller föreskrifter samt att Skolverket inte givit vägledare i kommunerna något stöd i deras arbete.

Vidare framhåller kommittén betydelsen av att det finns en koppling mellan den individuella studieplanen och den individuella handlingsplanen som upprättas i samråd med arbetsförmedlingen. Följande områden bör enligt kommittén behandlas i en studieplan: mål med studierna, mål och delmål under studiernas gång och individuell studieuppläggning.

2.2.4 Mina slutsatser

Studie- och yrkesvägledningen styrs, som redovisats ovan, av ett antal förordningar, läroplaner o.dyl. Endast ett fåtal utbildningsformer är undantagna från formella styrinstrument, men tillämpar i sin verksamhet viss informell vägledning vid behov.

De flesta individer omfattas således av en reglerad rättighet till vägledning i någon form. Grupper som inte faller inom denna kategori är sådana som inte befinner sig i en reglerad utbildningsform eller inte är registrerade som arbetssökande vid en arbetsförmedling.

De problem kring utbredd avsaknad av studie- och yrkesvägledning som påtalas torde således inte omedelbart härröra från brist på styrinstrument. Min uppfattning är att det snarast är en fråga om att inte tillämpa regelverket. För skolväsendets del finns klara föreskrifter om vägledningsansvar för såväl skolledare som lärare och

¹³ SOU 2000:28. Kunskapsbygget 2000 - det livslånga lärandet.

¹⁴ SOU 1999:39. Vuxenutbildning för alla? Andra året med Kunskapslyftet.

studie- och yrkesvägledare. Inom Arbetsmarknadsverkets verksamhetsområde finns också tydliga anvisningar om vägledningsansvar.

Jag grundar huvudsakligen mina antaganden i dessa frågor på vittnesbörd från aktiva vägledare i ungdomsskolan, representanter för elev- och ungdomsorganisationer och andra intressenter jag sammanträffat med under mitt utredningsarbete. Naturligtvis är det problematiskt att behöva förlita sig på antaganden och påståenden, men aktuell verksamhetsuppföljning, utvärdering, analysmaterial, nyckeltal, statistik och kvalitetsgranskning finns inte att tillgå i fråga om situationen på vägledningsområdet. Uppgifter kring resultat, kvalitet, effekter och liknande förefaller över huvud taget vara svårt att finna. Att även andra verksamheter inom skolans område än vägledning är svåra att belägga med siffror kan jag konstatera genom studier av exempelvis Stockholms stads revisionsrapport 420/88-01, *Hur styrs grundskolan inom Stockholms stad?*

Tillkortakommandena i fråga om efterlevnad av regelverk för vägledningstjänster förklaras på flera olika sätt. Ett huvudsakligt skäl är budgetnedskärningar som medför indragning av vägledartjänster. I den mån vägledaren behålls inom skolsystemet utnyttjas dennes arbetstid för andra, oftast administrativa, uppgifter.

Slutsatserna av dessa iakttagelser måste bli att ett återuppbyggande och renodlande av vägledarens ursprungliga arbetsuppgifter skulle medföra inte ringa besparingar för såväl samhälle som individ. Genom fungerande vägledning kan man bidra till att felval inte görs och uppskjutna val minimeras. Att det föreskrivna ansvaret från övriga personalkategorier inom utbildningsväsendet tas på allvar och genomförs är en förutsättning för att en förändring skall komma till stånd.

2.3 Vägledningen inom arbetsmarknadsområdet

2.3.1 Arbetsmarknadsverket (AMV)

Arbetsmarknadsverket betonar att man har två kundgrupper, arbetsgivare och arbetssökande och att arbets- och kompetenslinjen är grunden i arbetsmarknadspolitiken. Uppgifterna för Arbetsmarknadsverket¹⁵ är att

¹⁵ Enligt "Verksamhetens mål och inriktning 2001".

- medverka till en effektiv matchningsprocess med korta vakans- och söktider,
- öka de arbetslösas kunskaper,
- stödja dem som har svårast att få arbete.

Vägledningen har som tidigare beskrivits utgjort en viktig och stor del av arbetsförmedlingarnas verksamhet. AMV har definierat att yrkesvägledningens uppgifter är:

att underlätta för människor att relatera sina resurser, erfarenheter och önskemål till arbetsmarknadens krav och möjligheter så att de kan göra ett övervägt val av arbete och utbildning.¹⁶

Sedan skolan fick uppföljningsansvar för ungdomars sysselsättning blev följden att nästan all vägledning för ungdomar under 20 år numera ges i skolan av studie- och yrkesvägledare. Utvecklingen på arbetsmarknaden gjorde det nödvändigt att alltmer inrikta arbetsförmedlingens vägledningsresurser på att hjälpa vuxna som har svårt att få ett arbete. Förr var drygt 40 procent av de vägledningssökande på arbetsförmedlingen under 20 år. Idag utgör den gruppen en mycket liten del. För vägledningen på arbetsförmedlingen har detta säkert inneburit att man tappat kompetens när det gäller kunskaper om utbildningar i gymnasieskolan. Det har man försökt att kompensera med att vägledarna sedan 1989 har tillgång till datorstödda informationssystem om utbildningar och arbetsmarknad. Dessa system har efterhand utvecklats. Därefter har utvecklingen varit inriktad på att förse de arbetssökande med motsvarande redskap, som nu finns på Internet.

Under 1990-talet blev strukturomvandlingens effekter alltmer påtagliga för många arbetssökande. Utvecklingen på arbetsmarknaden med stor arbetslöshet, förändrad yrkesstruktur och ökade yrkeskrav innebar att stora grupper inte kunde behålla sitt arbete eller få ett nytt inom sitt yrkesområde. Mer än en halv miljon arbetstillfällen förlorades i början av 1990-talet. Tidvis utgjorde antalet personer i arbetslöshet och i åtgärder 14 procent av arbetskraften. AMV:s huvudinriktning under stora delar av 1990-talet blev att hantera arbetsmarknadspolitiska program.

Stora och delvis nya grupper av arbetslösa behövde hjälp både med att välja yrke och att hitta rätt inom ett allt bredare utbud av utbildningar. Behovet av samverkan med skolans vägledare växte och infoteken blev ett faktum.

¹⁶ AMV. *Yrkesvägledning i Sverige*. 1998, uppdaterad 2000.

I och med den kraftiga ökningen av antalet arbetslösa under 1990-talet blev det nödvändigt att ompröva arbetsförmedlingarnas organisation och arbetssätt. Utgångspunkten för omprövningen var att mer resurser måste satsas på dem som behöver mest stöd för att komma ur sin arbetslöshet. De som i stort sett behövde enbart information om t.ex. lediga arbeten och utbildningar skulle erbjudas detta utan att det krävde större personalinsatser. Mot den bakgrunden skedde en kraftig utbyggnad av direktservice i informationscentrum, Infotek, Expo och liknande.

Svensk yrkesvägledning inom AMS förknippas med goda kunskaper om strukturella och trendmässiga förändringar på arbetsmarknaden. I jämförelse med många andra länders är svensk yrkesvägledning mera arbetsmarknads- än individorienterad, även om också beteendevetenskapliga teorier om individ och yrkesval och individuella yrkeskarriärer spelar en roll.

Förändringarna på arbetsmarknaden har utgjort grund för vilka resurser som avsatts till vägledning, hur den organiserats och dess arbetsmetoder. Därför har yrkesvägledningen varit ett viktigt instrument för att utföra AMS:s arbetsmarknadspolitiska uppdrag, till exempel att minska vakanstider och långtidsarbetslöshet samt att främja arbetshandikappades möjligheter på 1990-talets arbetsmarknad, liksom att främja önskvärda strukturella förändringar på arbetsmarknaden. Svårigheterna på arbetsmarknaden har inneburit att en stor del av yrkesvägledarnas arbete koncentrerats på att stödja vissa grupper med arbetsmarknadspolitiska program.

Yrkesvägledningen är en process för att skapa förbindelse mellan individens behov, intressen och förutsättningar och arbetsmarknadens behov, krav och möjligheter. Vägledningskunskaper i kombination med kreativ förmåga att finna konstruktiva lösningar på val av arbete och utbildning blir allt viktigare i ett samhälle där den strukturella utvecklingen på arbetsmarknaden ständigt förändrar förutsättningarna. Kreativitet är viktig i vägledningsarbetet för att finna nya lösningar och måste grundas på faktiska kunskaper om yrken och utbildningar. Yrkesvägledarens kompetens är att ha förmåga att överblicka en komplex beslutssituation och utifrån den enskilde radsökandes förutsättningar finna de potentiella möjligheterna till arbete och utbildning och motivera sökanden att välja och förverkliga beslutet.

Vägledningen skall hjälpa både dem som är inskrivna på arbetsförmedlingen som arbetslösa eller för att de vill byta arbete och radsökande som inte är inskrivna, men som ändå behöver vägled-

ning om arbete och utbildning. Allt fler arbetslösa behöver yrkesvägledning, eftersom förändringarna på arbetsmarknaden innebär att de riskerar att bli långtidsarbetslösa och utan möjligheter att få ett nytt arbete i sitt yrke.

År 1995 gav AMS riktlinjer för länens utvecklingsarbete med vägledningen. I riktlinjerna betonas att vägledningens tjänster skall utvecklas och att alla länsarbetsnämnder skall utarbeta en strategi som anger hur sökande som har behov av vägledning skall få del av ett differentierat utbud av vägledningstjänster. Vidare att

behovet av information, vägledning och hjälp med problemlösning för att hitta yrke/ sysselsättning ökar bland sökande. Vägledningens tjänster måste utvecklas på bred front med effektiva arbetsformer och adekvat kompetens för att möta en ökande efterfrågan. Efter utbyggnaden av studie- och yrkesinformationen i direkt servicen är det nu dags att utveckla individualiserad vägledningsservice samt aktiverande, stödande och motiverande insatser.

Yrkesvägledningen är ett viktigt instrument för att utföra AMV:s arbetsmarknadspolitiska uppdrag. Yrkesvägledning kan också vara ett effektivt sätt att bereda väg för önskvärda strukturella förändringar. Enligt AMV finns det ingen motsättning mellan detta och att den vägledningssökande skall få ett så bra underlag som möjligt för att göra ett väl underbyggt val av arbete, yrke och utbildning.

I nästan alla kommuner finns minst en arbetsförmedling. Det innebär att det finns cirka 400 arbetsförmedlingskontor runt om i landet. Samtliga arbetsförmedlingskontor skall enligt verkets policy ha tillgång till yrkesvägledare. Vid arbetsförmedlingen arbetar också handläggare med arbetslivsinriktad rehabilitering (tidigare arbetskonsulenter vid Arbetsmarknadsinstitut). Den arbetslivsinriktade rehabiliteringen inrymmer stora inslag av yrkesvägledning. Totalt finns inom AMV:s olika verksamheter ca 3 000 vägledare.

Det har skett en kraftig utbyggnad av direkt service i form av informationscentraler. Dessa erbjuder olika media som besökarna själva kan använda. Här finns kursbeskrivningar, ansökningshandlingar, yrkesbeskrivningar och material om trender och prognoser, intressetester och uppgifter om studieekonomi m.m. Arbetsökande och de som av andra skäl söker information om arbete och utbildningar har tillgång till ett väl utbyggt IT-stöd både genom AMV:s hemsida och övrig information på Internet. Om så önskas hjälper yrkesvägledaren besökaren att finna information och ger stöd för att bearbeta och värdera den. Det ingår också i vägledarens

uppgifter att uppmärksamma informationssökande som behöver hjälp, men som inte själva tar kontakt med vägledaren. Gruppinformation och yrkesvalskurs är vanliga tjänster som är knutna till informationscentraler. Ibland drivs dessa i samverkan mellan arbetsförmedling, kommun och högskola. Utbyggnaden av direkt-servicen är ämnad för att skapa utrymme för att på bred front utveckla den individualiserade vägledningsservicen för att aktivera, stödja och motivera dem som mest behöver vägledningshjälp.

I fråga om utbildningssatsningar har den kommunala vuxenutbildningen, komvux, och AMV i stort sett samma grundläggande mål och målgrupper, dvs. att särskilt satsa på arbetslösa med låg utbildning. AMV:s uppdrag och inriktning skiljer sig från den kommunala vuxenutbildningen i det avseendet att det i första hand har att inrikta sina utbildningar mot den aktuella arbetsmarknaden. Den kommunala vuxenutbildningen däremot inriktar sig mot individens (arbetslösas och även anställdas) behov. Detta avspeglas främst i utbudet av utbildningar. Även i denna fråga är likheterna större än avvikelserna. Möjligheterna till samverkan och anpassning i fråga om olika utbildningar är stora och utvecklas successivt. För att detta skall ske är det nödvändigt med ett nära samarbete mellan kommunens och AMV:s vägledare.

Jämställdhet i arbetslivet

Arbetsmarknadsverket har en mycket tydlig roll och särställning inom området för jämställdhet. Den arbetsmarknadspolitiska verksamhetens huvuduppgifter¹⁷ är att motverka en könsuppdelad arbetsmarknad och på andra sätt bidra till ökad jämställdhet mellan kvinnor och män samt till ökad mångfald i arbetslivet. I senaste budgetpropositionen¹⁸ anges: "Arbetsmarknadspolitiken är vidare ett viktigt instrument för att förbättra jämställdheten mellan kvinnor och män i arbetslivet och därmed i samhällslivet i övrigt."

Arbetsmarknadsverket har sedan budgetåret 1993/94 årligen anvisats medel för projektverksamhet, s.k. Brytprojekt i syfte att bryta den könsuppdelade arbetsmarknaden.

Under senaste budgetåren har omkring 30 miljoner kronor per år avsatts för projekt och internutbildning av egen personal.

¹⁷ Förordning (2000:628) om den arbetsmarknadspolitiska verksamheten.

¹⁸ Budgetproposition 2000/2001:1.

I en projektstudie från 1998 visar AMS att av ca 850 personer som deltagit i de 28 projekten har 38 procent sökt annat yrke än de tidigare utövat. Sju procent av deltagarna har gått från att söka ett för könet traditionellt yrke till att söka ett otraditionellt. Utöver dessa har ca 600 personer av den egna personalen fått kompetensutveckling och i projektform arbetat med metodutveckling, kartläggning och materialutveckling. Erfarenheterna från bl.a. Bryt-projekten ligger till grund för verksgemensamma riktlinjer för hur arbetet med jämställdhet på arbetsmarknaden skall bedrivas.

2.3.2 Mina slutsatser

I arbetsförmedlingens verksamhet har vikten av samverkan ständigt betonats. Det ligger också i uppdraget en mäklarroll som kräver ett nära samarbete med olika aktörer inom arbetsmarknadsområdet. Uppdraget kräver flexibilitet, lyhördhet och förmåga att anpassa organisation och metoder till rådande konjunktur. Exempel på god framförhållning har jag funnit i den samverkan kring vägledning som utvecklats tillsammans med skolan inom ramen för kunskapslyftet.

AMS har också i ett tidigt skede förnyat arbetsförmedlingens och vägledningens arbetsmetoder med hjälp av IT-teknik. Beträffande vägledningsinformation har AMS byggt upp egna databaser kring såväl studier som yrken. Att AMS bygger upp egen datainformation kring studier tyder på att det finns en efterfrågan som ansvariga myndigheter inom utbildningsområdet inte förmått att tillgodose. Samverkan inom informationsområdet bör mot denna bakgrund kunna ske.

Förändringar i samhället och ändrade prioriteringar inom arbetsmarknadsområdet gör att flera stora målgrupper har omvärderats och bortprioriterats av AMS. Den stora gruppen, ungdomar under 20 år, handläggs numera av kommunala instanser och för gruppen 20 – 24 år erbjuds kommunerna att mot ekonomisk ersättning skapa en aktiverande och utvecklande insats på heltid. Detta erbjudande övergår till en skyldighet om inte arbetsförmedlingen inom 90 dagar kunnat erbjuda den unge arbete, utbildning eller något lämpligt arbetsmarknadspolitiskt program. Jag finner att detta, sammantaget med AMS prioritering av resurser till verksamhet för dem som har svårast att få arbete, tyder på att omfattande

grupper inte naturligt kommer i åtnjutande av professionell vägledningsservice.

2.4 Övrig vägledning

2.4.1 Folkbildningen

Folkhögskolan

Folkbildningsrådet med uppgift att svara för fördelning av statsbidrag, administration, organisation, uppföljning och utvärdering bildades 1991.¹⁹ Detta innebar en ändrad ansvarsfördelning mellan staten och folkbildningen. Huvudmannen för folkhögskolan fick nu samma ansvar som staten ålagt kommunerna då det gäller det offentliga skolväsendet för ungdomar och vuxna.

Mål och riktlinjer för syverksamheten inom folkhögskolan var ursprungligen reglerade i folkhögskoleförordningen.²⁰ Denna förordning upphörde att gälla den 1 juli 1991 i och med en ny förordning.²¹

Sedan 1991 finns ingenting reglerat om sytjänster på folkhögskolorna. Folkhögskolorna fattar själva beslut om sina mål, sin verksamhet, sina tjänster och vilka de anställer. Lärarna tar ett ansvar för många av de viktiga delarna som ingår i vägledningsfunktionen. Omfattningen i tjänsten varierar mellan två timmar i veckan till halvtid för en utbildad studie- och yrkesvägledare. Några enstaka folkhögskolor köper tjänsten av fristående vägledningskonsulter.²²

Studieförbund

Merparten av studieförbundens verksamhet hänför sig till cirkelverksamhet och associeras till kategorin fritid och intressen. Det är ett fåtal studieförbund som anordnar långa kurser. Liksom för folkhögskolan finns inget föreskrivet om individens rätt till studie- och yrkesvägledning.

¹⁹ Regeringens proposition 1990/91:82 om folkbildning.

²⁰ SÖ-FS 1982:132.

²¹ SFS 1991:977.

²² Enligt Agneta Wallin, Folkhögskolornas Informationstjänst.

2.4.2 Kvalificerad yrkesutbildning

Kvalificerade yrkesutbildningen, KY, är en ny form av eftergymnasial utbildning som bygger på ett nära samarbete mellan arbetslivet och olika utbildningsanordnare. KY- utbildningarna är för närvarande ca 250 stycken och finns inom många olika branscher.

Utbildningarna omfattar mellan ett och tre år. En tredjedel av utbildningstiden är förlagd till olika arbetsplatser – ”lärande i arbete”. Utbildningarna är uppbyggda efter behovet i arbetslivet och är därför olika långa. Ofta följer de inte vanlig terminsindelning, utan arbetslivets rytm.

För KY-studerande finns ingenting föreskrivet om rätten till studie- och yrkesvägledning.

2.4.3 Universitet och högskola

Universitetens och högskolornas studie- och yrkesvägledning har sedan slutet av 1960-talet varit reglerad i högskoleförordningen. I dagens förordning från 1993 finns inskrivet att studenterna skall ha tillgång till studievägledning och yrkesorientering.

Målen för studievägledningen, liksom normalinstruktion för de lokala studievägledarna, fastställs av den lokala styrelsen vid respektive universitet och högskola.

Universitet och högskolor har två typer av vägledare. Dels de centralt placerade studievägledarna vid avdelningen för studentfrågor och dels de lokala studievägledarna som finns ute på de enskilda institutionerna.

2.4.4 Vägledning i privat regi

Vägledning i privat regi har under senare år utvecklats och ökat såväl inom utbildnings- som arbetsmarknaden. Det offentliga arbetsförmedlingsmonopolet i Sverige avskaffades 1993. Därmed blev det tillåtet för privata företag att ta betalt för sina rekryteringstjänster till andra företag. Arbetsförmedling till enskilda personer förblev och är alltjämt kostnadsfritt.

Bemanningsföretagen har ökat stadigt sedan början av 1990-talet. I dag finns uppskattningsvis 450 företag som är verksamma inom bemanningsbranschen i Sverige, varav flertalet är mindre företag. Uthyrning står för cirka 80 procent av branschens verk-

samhet. Resten är rekrytering och entreprenader. Renodlad arbetsförmedling står alltså endast för en liten del av verksamheten.

I flera dokument betonas vikten av samverkan mellan privat och offentlig förmedling. I förslaget till ny ILO-konvention uppmanas medlemsländerna att verka för ett samarbete mellan offentliga och privata arbetsförmedlingar. Även Europarådet har (1995) utfärdat rekommendationer om samarbete mellan privata och offentliga arbetsförmedlingar. Bland annat rekommenderas att offentliga arbetsförmedlingar skall kunna använda privata bemanningsföretag för genomförande av specifika arbetsmarknadsprogram.

Det finns vissa områden på marknaden som den offentliga arbetsförmedlingen inte anser sig kunna - eller ens bära - tillgodose. Det gäller framför allt mer kvalificerad rekryteringservice, som till exempel tester samt utlyringsverksamhet. Denna gränsdragning har öppnat vägen för den privata rådgivningsbranschen, som i sitt arbete nyttjar tester inom såväl områdena kunskaps- och intressetester som beteendetester.

Inom utbildningsområdet har under 1990-talet olika variationer av studie- och yrkesvägledning med beteckningar som karriärvägledning, coach eller liknande, erbjudits på den privata vägledningsmarknaden. Utövarna kan vara utbildade studie- och yrkesvägledare men också andra yrkesgrupper erbjuder sina tjänster. Verksamheten har sitt ursprung i de privata personaluthyrningsföretagen. Från att ha erbjudit renodlade rekryteringstjänster har dessa företag vidgat sitt tjänsteutbud till att omfatta yrkes- och karriärvägledning med hjälp av personliga vägledare eller vägledning via Internet.

En växande marknad för dessa utövare är fristående skolor, men också grundskolor som inte anställer sina vägledare utan köper tjänsterna för sina elever under deras nionde skolar.

Annan verksamhet där olika typer av information och vägledning i anslutning till studier och arbete förekommer är inom kriminalvårdens olika rehabiliteringsprogram, inom Försäkringskassan, socialtjänsten, inom de kommunala utvecklingsprojekten och arbetsmarknadsenheterna, hälso- och sjukvården, m.fl.

2.4.5 Fackligt medlemsstöd

Även de fackliga organisationerna erbjuder olika former av rådgivning och vägledning för sina medlemmar. En omfattande upp-

sökande verksamhet ingår i flera av de fackliga organisationernas service. Arbetsgivare har i många fall utarbetat kompetensplaner i samarbete med de fackliga organisationerna på arbetsplatsen. Fackliga företrädare medverkar aktivt i den uppsökande verksamheten för att motivera, uppmuntra och stimulera medlemmarna/de anställda till kompetensutveckling. I denna kontaktverksamhet samverkar uppsökarna ofta med den professionella vägledningen.

2.4.6 Nationellt resurscentrum för vägledning

Bakgrund

Vägledningsfrågorna inom EU har alltmer kommit att betonas som betydelsefulla för att möta kraven inför framtiden och för att få tillgång till rätt kompetens. För att öka rörligheten inom EU både när det gäller arbete och studier är information och vägledning viktig.

Mot denna bakgrund inleddes ett projekt 1991 inom ramen för PETRA-programmet i syfte att skapa ett europeiskt nätverk av nationella resurscentrum för studie- och yrkesvägledning. Projektet fick en mer självständig status 1992 och integrerades 1995 i Leonardo da Vinci-programmet. I detta sammanhang inrättades ett svenskt kontor för verksamheten.

Grunden för den nuvarande verksamheten är Rådets beslut av den 26 april 1999 om att upprätta den andra etappen av gemenskapens åtgärdsprogram för yrkesutbildning "Leonardo da Vinci" (1999/382/EG). För att uppnå programmets mål ges enligt beslutet gemenskapsstöd till s.k. kompletterande åtgärder, däribland det gränsöverskridande nätverket för nationella resurscentrum för yrkesvägledning.

Resurscentrum finns i alla medlemsländer och är under uppbyggnad i kandidatländerna. De flesta centrum är placerade under landets utbildningsdepartement / arbetsmarknadsdepartement eller den myndighet som ansvarar för Leonardo da Vinci-programmet. I exempelvis Irland, Danmark, Finland och Nederländerna utgör Resurscentrum en del av ett Nationellt råd. I Sverige ligger ansvaret på Internationella programkontoret. Generellt sett har centrumen en liten bemanning, mellan en och åtta anställda. Med få undantag är åtminstone en tjänsteman utbildad vägledare.

Mål och uppgifter

Enligt kommissionens direktiv för verksamheten vid de nationella resurscentrumena för verksamhetsåret 2000-2001 skall dessa bl.a. bidra till uppfyllandet av Leonardo-programmets målsättning att främja livslång utveckling av färdigheter och kompetens samt stödja förnyelse av vägledning i detta syfte.

Direktiven pekar särskilt på fem mål för resurscentrums verksamhet. Dessa är i korthet följande.

- Att utveckla den europeiska dimensionen i de nationella vägledningssystemen i samverkan med övriga institutioner som ansvarar för transnationell vägledningsservice.
- Att främja den europeiska dimensionen i utbildningen i nära samarbete med de nationella systemen för utbildning och studie- och yrkesvägledning.
- Att bidra till mobilitet inom utbildningsväsendet genom att tillhandahålla kvalitativt god information till målgrupperna.
- Att bidra till gott informationsutbyte rörande utbildnings- och vägledningssystem i medlemsländerna.
- Att främja samarbete mellan vägledningstjänster inom EU, EES och kandidatländerna vad avser nya arbetsmetoder och spridning av dessa.

Vidare anger direktiven vissa uppgifter för resurscentrum för att nå uppsatta mål. Verksamhetsbidrag utgår t.ex. för att stödja följande.

- Att främja samarbete mellan olika aktörer, på nationell och transnationell nivå, inom vägledningsområdet. Detta omfattar även samarbete och informationsutbyte med andra europeiska nätverk och initiativ som exempelvis EURES.
- Att verka för kännedom om europeiska utbildningsmöjligheter bland vägledare.
- Att planera och använda adekvata metoder och verktyg för kommunikation och stödåtgärder som t.ex. dokumentation, webbsidor och nätverksseminarier.

Verksamheten finansieras från kommissionen med maximalt 60 000 euro per land och år. Bidraget förutsätter samfinansiering med medlemslandet och anvisas efter godkänd, årlig verksamhetsplan.

Resurscentrum i Sverige

Sedan etableringen har det svenska resurscentrumet för vägledning varit placerat vid den institution som ansvarat för EU:s utbildningsprogram på skolområdet. Lokaliseringen har växlat, men sedan år 2000 ligger verksamheten i samma lokaler som de flesta övriga utbildningsprogram inom EU, nämligen vid Internationella programkontoret, en myndighet under Utbildningsdepartementet. Personalen – oftast endast en person – har varit en utbildad vägledare.

Programkontoret har regeringens uppdrag att svara för verksamheten i Sverige och erhåller även via Utbildningsdepartementets budget bidrag för ändamålet. Dessutom har Programkontoret i avtal med EU-kommissionen åtagit sig att upprätthålla verksamheten. Delfinansiering enligt gällande regler erhålls från kommissionen efter inlämnande och godkännande av årlig aktivitetsredovisning och budgetförslag.

För verksamhetsåret 1 juli 2000 – 30 juni 2001 har Programkontoret i sin budgetframställning till kommissionen angivit motsvarande totalt ca 1,6 miljoner svenska kronor som medelsbehov.

Verksamhetsplan för 2000–2001

Programkontoret redovisar i sin budgetansökan till kommissionen för verksamhetsåret 2000-2001 planerna på en omorganisation för att bättre nå upp till de mål programmet har.

I den egna målbeskrivningen för aktiviteter under kontraktsåret fram till den sista juni 2001 ingår bl.a. att vidta åtgärder för att öka kännedomen om Resurscentrum i Sverige, utveckla samarbetet med resurscentrum i andra länder – framför allt de nordiska, samt att förbättra servicen till centrum i övriga länder. Vidare avser man att löpande utvärdera svenska vägledares erfarenheter av det svenska kontoret och upprätta ett samarbete mellan dessa båda parter.

Den omorganisation som skall ske under perioden för att uppfylla målsättningen innebär att en "help desk" inrättas, tre personer vid informationsenheten skall samarbeta med övrig personal vid mobilitetsprogrammen, att ett nätverk mellan myndigheter med ansvar för vägledning liksom att ett nätverk för svenska vägledare förstärks. Personalresurserna för verksamheten beräknas till en och en halv tjänst. Huvudansvaret vilar på informationschefen.

Informationssystem

I mitt utredningsuppdrag ingår att tillsammans med nationella aktörer diskutera förutsättningarna för att utveckla ett gemensamt informationssystem och överväga möjligheterna till samordning mellan ett sådant system och det resurscentrum för vägledning som inrättats inom ramen för Leonardo da Vinci. Vidare skall jag lämna förslag till vem som skall ansvara för drift och underhåll av ett sådant IT-baserat system. För att skapa underlag för ett förslag har jag under utredningsarbetet samrått med de huvudsakliga nationella representanterna för existerande IT-system inom vägledningsområdet. I detta samrådsförfarande har Internationella programkontoret ingått.

Mina slutsatser och förslag presenteras i kapitel 7.

2.4.7 Mina slutsatser

Det bedrivs vägledning i andra sammanhang än inom skolans och arbetsförmedlingens område. Även om mycket av den offentliga vägledningen finns beskriven i lagar och policydokument är det flera offentliga områden som inte omfattas av den gemensamma policyn. KY, de fristående skolorna, folkhögskolor och studieförbund är exempel på sådana utbildningsområden. Här bör det finnas utrymme för en nationell samsyn kring vägledningen.

Vägledning som område aktualiseras i allt fler internationella sammanhang. Ett av de stora projekten inom EU-kommissionens arbetsområde är att öka mobiliteten. I ett sådant arbete finner jag det naturligt och nödvändigt att se vägledningen i ett globalt perspektiv.

2.5 Samverkan

2.5.1 Olika former av samverkan i vägledningen

Samverkan inom dagens skolväsende bygger på en lång tradition inte bara mellan de olika stadierna inom det obligatoriska skolväsendet utan också mellan olika skolformer och mellan skola – arbetsliv.

I Lpo 94 betonas att

Samarbetsformer mellan förskoleklass, skola och fritidshem skall utvecklas för att berika varje elevs mångsidiga utveckling och lärande. För att stödja elevernas utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv skall skolan också sträva efter att nå ett förtroendefullt samarbete med förskolan samt med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till.

Beträffande den obligatoriska skolans samverkan med omvärlden stadgas att

eleverna skall få en utbildning av hög kvalitet i skolan. De skall också få underlag för att välja fortsatt utbildning. Detta förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar med de gymnasiala utbildningar som eleverna fortsätter till. Det förutsätter också en samverkan med arbetslivet och närsamhället i övrigt.

Inom de frivilliga skolformerna, Lpf 94, markeras också behovet att utveckla samarbete med omvärlden.

De frivilliga skolformerna skall nära samverka med den obligatoriska skolan, med arbetslivet, med universiteten och högskolorna och med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna skall få en utbildning av hög kvalitet och få underlag för val av kurser på den utbildning eleven går, vidare studier eller yrkesverksamhet. Det är särskilt viktigt att skolan samarbetar med arbetslivet om den yrkesförberedande utbildningen.

Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behovet av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse. Universitet och högskolor, arbetsförmedlingar, näringsliv samt arbetsmarknadens parter och branschorganisationer har därför viktiga roller i informationen till skolorna och deras elever.

Även inom arbetsmarknadspolitikens område betonas vikten av samverkan.

Den arbetsmarknadspolitiska verksamheten²³ skall bedrivas i samverkan med andra aktörer på arbetsmarknaden, såsom arbetsmarknadens parter, den allmänna försäkringskassan, myndigheter, kommuner, enskilda företag och organisationer.

Jag har i detta avsnitt som beskriver vägledningen idag och i kommande avsnitt om förslag till organisatoriska förändringar valt att begränsa mig till att behandla samverkansaspekten i förhållande till begreppet vägledning. Beträffande samverkan skola – arbetsliv, i sig

²³ Förordning (2000:628) om den arbetsmarknadspolitiska verksamheten, 19 §.

en viktig komponent inom vägledningen, har detta område ingående behandlats i en av Utbildningsdepartementet²⁴ nyligen presenterad departementspromemoria. Den syn på samverkan och de förslag som utvecklas där sammanfaller väl med de förslag jag lägger avseende vägledningens framtida roll och funktion.

2.5.2 Organisatorisk samverkan

Jag kan liksom Utbildningsdepartementets arbetsgrupp konstatera att Sverige har en lång tradition av samverkan mellan samhället och arbetsmarknadens parter, inte bara i fråga om utbildningar utan också inom arbetslivsorientering och kunskapsutveckling i stort. Också mellan olika samhällsorganisationer har många samverkansprojekt bedrivits. Det synes mig dock som om alla goda samverkansformer sällan får ordentligt genomslag på lång sikt i den ordinarie verksamheten. Många gånger stannar samverkansprojekten vid att inte bli mer än ett projekt med bristande förankring i de samverkande parternas ordinarie verksamhet.

Den samverkan kring vägledning som idag äger rum mellan olika myndigheter och organisationer sker främst på lokal och regional nivå. Detta innebär att sättet att organisera och bedriva vägledning i samverkan kan se olika ut och att det inte finns en nationell enhetlig struktur. I bilaga 2 visar jag flera exempel på regionala och lokala modeller för samverkan.

Infotek och vägledningscentrum

I slutet av 1980-talet började många kommuner och arbetsförmedlingar att utveckla nya tankar över ansvaret för helheten och objektiviteten kring information och vägledning inom den mångfald av utbildning som vuxit fram.

Vägledning/information om olika utbildningsformer fanns utspridda hos olika skolorganisationer och det var svårt för människor att få en övergripande objektiv uppfattning om utbudet och därmed även att se möjligheter till flexibla lösningar, t.ex. blandningar av olika utbildningsformer och metoder.

²⁴ Samverkan mellan skola och arbetsliv – om möjligheterna med lärande i arbete, Utbildningsdepartementet, Ds 2000:62.

I flera kommuner började man diskutera om inte vägledning och information borde samlas på ett och samma ställe och att en samverkan mellan vägledare från kommun och arbetsförmedling skulle kunna ge betydande synergieffekter.

Ett exempel på detta är Infoteket som startade 1993 i Göteborg. Sedan dess har ett stort antal infotek öppnats runt om i landet. Många bygger på samverkan mellan kommun och arbetsförmedling och på högskoleorter ingår ofta även högskolan och CSN som samarbetspartner. Infoteken i Sverige samverkar även nationellt i form av ett nätverk och arrangerar gemensamma fortbildningsinsatser och konferenser.

Samarbete arbetsförmedling – gymnasieskola

Mellan arbetsförmedlingar och gymnasieskolor i sju kommuner i Västra Götaland pågår ett treårigt skolprojekt. Projektet som pågår från hösten 1999 till våren 2002 är ett samarbete mellan skola och arbetsförmedling kring elevernas studie- och yrkesval. I projektet samarbetar lärare och studie- och yrkesvägledare i gymnasieskolorna med yrkesvägledare på arbetsförmedlingarna. Syftet är att utveckla metoder till gagn för elevernas studie- och yrkesval och att hitta synergieffekter för vägledare.

De flesta av kommunerna önskar att innehållet i projektet skall utgå från elevernas önskemål och behov. För att ta reda på behoven har man gått tillväga på olika sätt. Några kommuner har elever med i styrgruppen och andra kommuner har använt sig av enkäter. I en delrapport från projektet²⁵ har en utvärderings gjorts utifrån enkätsvar från elever, skolledare och vägledare.

Samarbetet mellan skolan och arbetsförmedlingen, som tidigare nästan enbart innebar information till avgångsklasserna, har genom projektet ökat på ett positivt sätt. Eleverna uppger att de fått bättre kunskaper om framför allt arbetsmarknaden. Studie- och yrkesvägledare tycker att eleverna redan "fått upp intresset för dessa frågor och att flera frågar efter yrkesinformation". Eleverna har börjat reflektera över arbetsliv och yrken. Vidare har eleverna kommit i kontakt med arbetsförmedlingens tjänster på ett tidigare stadium genom besök på förmedlingen eller genom att yrkesvägledare deltagit i undervisning, studiebesök eller grupp vägledning.

²⁵ Delrapport från Skolprojektet Västra Götaland, Birgit Grender 2001.

Detta har lett till, säger yrkesvägledare, att eleverna troligen har fått större kunskap om den aktuella arbetsmarknaden.

I anslutning till projektet har också tagits fram en specialstudie kring utvecklingssamtalens betydelse för elevens framtida val. I studien konstateras att utvecklingssamtalen är viktiga och att de liksom skolprojektet i stort bidrar till att elevernas studie- och yrkesvalsprocess startar tidigt. En närmare beskrivning av skolprojektet finns i bilaga 2.

Regional samverkan

På uppdrag av regeringen²⁶ har regionala kompetensråd bildats på länsnivå. Länsarbetsnämnderna är ansvariga för bildandet. Syftet med råden är att på regional nivå skapa en plattform där i första hand utbildningsanordnare och arbetsmarknadens parter träffas. Råden har till uppgift att ge förslag på kort- och långsiktiga åtgärder utgående från arbetslivets behov avseende bl.a. kompetensutveckling av befintlig personal, rekryteringsåtgärder och anpassningar av utbildningsutbudet. Råden skall också sprida information och ge kunskap om förändringsprocesser, arbetsorganisations- och ledarskapsfrågor anpassade till de regionala och lokala förutsättningarna. AMS har i uppdrag att utvärdera verksamheten.

På regional nivå har på ett par ställen i landet också bildats vägledningsråd. Exempel på arbetsuppgifter är att upprätthålla och utveckla vägledningen inom skolan och arbetsförmedlingen i länet, stödja nätverk och organisationer som arbetar med studie- och yrkesvägledning samt samordning av utbildnings- och kompetensutveckling.²⁷

2.5.3 Mina slutsatser

Samverkan mellan skola och arbetsliv har, som nämnts ovan, ingående belysts i Utbildningsdepartementets promemoria (Ds 2000:62), vilken även lägger fram ett antal förslag till åtgärder för vidareutveckling av samarbetet. Jag kan, i likhet med vad som konstaterats i promemorian, dra slutsatsen att kommunledningens

²⁶ Regeringsproposition 1997/98:62 om Regional tillväxt – för arbete och välfärd.

²⁷ Regionala vägledningsrådet i Gävleborgs län.

engagemang är av yttersta vikt för ett fruktbart samarbete. Detta gäller även i ett vidare perspektiv.

Generellt sett gäller således att i kommuner där samverkan fungerar väl finns ett engagemang från den högsta politiska ledningen. I denna samverkan tas aktivt olika initiativ där man försöker hitta vägar att fördjupa de olika parternas delaktighet. Gymnasieskolans och vuxenutbildningens utveckling och skolarbetslivsfrågorna ses som strategiska i en regionalpolitik där utbildning och kompetens är nyckelfrågor för tillväxt och utveckling.

Under mitt utredningsarbete har jag tagit del av erfarenheterna från ett antal olika lokala och regionala samverkansinitiativ. Förekomsten av samverkan förefaller vara för lite utvecklad inom riket, men där den finns etablerad har den enligt min mening varit framgångsrik. Behovet av vägledning, och samverkan mellan olika vägledningsansvariga i en region, blir uppenbart ju mer det utvecklas. Samverkan kring vägledningsfrågor leder till effekter som exempelvis en bättre utveckling av den lokal arbetsmarknaden med ökat antal unga som stannar i regionen.

Vägen till framgångsrik samverkan kan dock kantas av svårigheter. Utvärderingar pekar på att det finns stora strukturella problem att övervinna innan ett samarbete kan komma till stånd. En rapport från försök med samverkan inom rehabiliteringsområdet²⁸ visar att det offentliga belöningsystemet inte uppmuntrar ett samarbete. I samverkansprojektet ingår bl.a. Socialstyrelsen, AMS, Arbetarskyddsstyrelsen och Riksförsäkringsverket. Hindret för samverkan är främst att varje myndighet mäter resultaten för sig och belönar dem som når de egna målen och håller den egna budgeten.

Jag gör dock bedömningen att ökad tillgång på vägledning i öppnare former, som exempelvis vid olika vägledningscentrum, ger individen fler möjligheter att välja den vägledare och den vägledningsform som lämpar sig bäst i det enskilda fallet. Detta i sin tur torde ge ett bättre underlag för egna ställningstaganden och utformandet av den enskildes studiesituation eller val av yrkesinriktning.

²⁸ Frisam, Lönsam samverkan för individ och samhälle, Lägesrapport 1 juli 2000.

3 Omvärlden

3.1 Trender och tendenser idag

3.1.1 Från modernt till postmodernt

Nittionhundralet kännetecknades av en uppbyggnad av det moderna samhället, det rationellt administrerade industrisamhället. I detta samhälle fick skolan en central uppgift. Den bärande tanken var ett välorganiserat utbildningssystem, dimensionerat efter arbetsmarknadens krav och förväntningar på skolan och ungdomarna.

Ett bestämt kunskapsstoff skulle förmedlas till eleverna via kate-derundervisning, läxor och prov. Skolan lade tyngdpunkten vid det jämförbara snarare än det unika i elevernas prestationer. Betygen var ett instrument som för rättvisans skull starkt bidrog till standardisering. Skolans schema och ämnesuppdelning var också en följd av detta tänkande. En stor del av eleverna förväntades att gå direkt ut i förvärvslivet efter avslutad skolgång.

Detta samhälle gav sina särskilda förutsättningar för studie- och yrkesvägledningen. Dess organisation var ett exempel på ambitionen att rationellt styra utifrån förändringar på arbetsmarknaden och i samhället i övrigt.

Samhällets syn på kvalifikation, utbildning och kunskap samt relationen däremellan håller på att förändras radikalt. Det direkta sambandet mellan utbildning och produktion är inte längre lika tydligt. Tillgången till nya verktyg och nya kunskaper har radikalt förändrats liksom sättet att organisera undervisningen. Informationstekniken och den ökade användningen av Internet öppnar nya möjligheter på utbildningsområdet. Detta ökar kraven på förändring i såväl det offentliga utbildningssystemet som på den privata utbildningsmarknaden och inom arbetsmarknadsförberedande åtgärder. Det gäller både innehållet i och formerna för hur utbildning och kompetensutveckling bedrivs och utformas.

Den postmoderna diskursen¹ betonar vikten av att individen själv i högre grad bidrar till att utforma och ta ansvar för sin tillvaro. Redan i den s.k. Sysselsättningspropositionen² betonades att den enskilde individens behov, intressen och förutsättningar skulle vara styrande och prägla utbildningens form och innehåll samt att vägledning är ett viktigt verktyg i denna process. Individperspektivet återkommer i skolväsendets läroplaner och andra nationella styrdokument för det offentliga skolväsendet.

I dagens postmoderna samhälle går företag, institutioner och organisationer i allt högre grad från regelstyrning till mål- och resultatstyrning. Det gäller såväl inom den privata som inom den gemensamma samhällssektorn. Inom områdena skola och arbetsmarknad har uppdragen därmed förändrats. Individuella lösningar blir alltmer betydelsefulla. Det nya synsättet tar fasta på individens möjligheter i stället för att utgå från ett problemorienterat arbetssätt. En annan viktig förändring är att inom många professioner behövs en bredare bakgrund och kompetens än tidigare. Det gäller inte minst inom skolväsendet och Arbetsmarknadsverket.

Det påbjuds en ökad valfrihet och självservice inom alla områden. Det finns en förväntan att man får och skall välja. Mångfalden av utbildningar och utbildningsanordnare ökar i snabb takt och utbildningsmarknaden växer inom både grundutbildning och kompetensutveckling. Från att välja från ett fast utbud av kurser och program handlar det alltmer om att inventera de egna behoven och göra en personligt profilerad beställning. Detta bör leda till att individen blir bättre förberedd på omställningar under livet och bättre rustad att möta utmaningar. Valfriheten inom olika områden som ses som en möjlighet för många kan dock samtidigt uppfattas som en börda för andra samhällsmedborgare.

Behovet av en väl utbyggd infrastruktur för information, vägledning, kvalitetssäkring av utbildning och för validering av faktiska kunskaper är tydlig. Den framtida vägledningen kommer således att vara verksam i en helt ny miljö.

¹ Begreppet diskurs används för att beskriva hur man talar om ett ämne, vilka begrepp som används, såväl de vetenskapliga som de vardagliga. Diskurs = talet om ...

² Sysselsättningspropositionen 1995/96: 222.

3.1.2 Individperspektivet

Individperspektivet har en central ställning i flertalet av regeringens senaste propositioner inom utbildnings- och arbetsmarkandsområdet. Motorn i det livslånga lärandet är den enskilda människan och hennes lust att tillägna sig ny kunskap och bildning. Ett livslångt lärande innebär att avslutad formell utbildning följs av vidare kunskapsutveckling och att ansvaret för denna kunskapsutveckling vilar både på den enskilde individen och arbetsgivaren.

En bred kunskapsbas ökar individens möjligheter att påverka, att göra sin röst hörd och ta ställning i viktiga frågor. Utbildning är ett mycket viktigt redskap för att försvara och utveckla det demokratiska systemet. Det största hotet mot en fungerande demokrati är medborgare som inte kan eller finner det mödan värt att engagera sig i viktiga samhällsfrågor.³

Värdegrunden handlar om det kulturarv som är gemensamt för oss alla – det som gör det möjligt för oss att få vara olika och att få utveckla vår egen identitet. Att få bli bedömd och bemött utifrån sina möjligheter är allas vår rättighet. Bemötande handlar om ett förhållningssätt till medmänniskor.

3.1.3 Ett livslångt lärande

Utbildning utgör idag en betydelsefull faktor för den allmänna ekonomiska utvecklingen. En viktig del i denna utveckling är det livslånga lärandet där alla medborgare, oavsett förutsättningar och omständigheter, förutsätts delta.

Sverige skall konkurrera med kunskap och kompetens – inte med låga löner. Detta förutsätter att Sverige är en ledande kunskapsnation.⁴

Ett livslångt lärande är redan i dag, och kommer i ännu större utsträckning att vara betydelsefullt för den enskilde samhällsmedborgaren. Stat och kommun har gemensamt ett övergripande ansvar för att tillhandahålla en infrastruktur för livslångt lärande som tillgodoser människors behov av nya kunskaper och personlig utveckling. Den samlade vuxenutbildningen är på väg att bli en reguljär verksamhet med en långsiktig framförhållning. Utbild-

³ Rs 98/99:121.

⁴ Rs 98/99:121.

ningen för vuxna under de kommande åren behöver utvecklas så att:

- steget in i studier underlättas genom uppsökande verksamhet, vägledning och validering av tidigare kunskaper och erfarenheter
- tillgängligheten till studier i tid och rum genom dag- och kvällskurser, distansutbildning m.m. utökas
- arbetssätt och arbetsformer anpassas efter varje individs behov, erfarenheter och förutsättningar, bl.a. för att öka funktionshindrades möjlighet att delta i utbildningen
- innehållet i utbildningen förnyas för att bättre svara mot individens och arbetslivets nya behov
- en lokal och regional infrastruktur för vuxnas lärande skapas som en motor för tillväxt och utveckling.⁵

På sikt kan kommunernas vuxenutbildning komma att utvecklas från att bygga upp egna utbildningsinstitutioner till att tillhandahålla och samordna en infrastruktur för vuxnas lärande.

Ansvar för ett livslångt lärande delas mellan individen, näringslivet och samhället. Kommunerna har ett ansvar för att skapa en infrastruktur för lärande där alla berörda parter tillsammans formar en utbildning som tillgodoser de olika behoven.

Infrastruktur handlar bl.a. om studiefinansiering, information, uppsökande verksamhet, vägledning och validering av kunskaper. Infrastruktur innebär dessutom att utbildningsutbudet anpassas till både individens och arbetslivets efterfrågan. Detta innebär en vidare syn på utbildning och utbildningsinstitutioner än vad vi vanligtvis har i dag. Vidare måste den anpassas till individens förutsättningar, oavsett om det gäller studerande, anställda eller dem som står utanför arbetsmarknaden. Huvudaktörerna i dessa avseenden är kommunernas utbildningsplanerare, olika utbildningsanordnare, vägledare, arbetsförmedlare och arbetsmarknadens parter.

Ett ökat behov av kontinuerlig kompetensutveckling under hela livet har medfört tillgång till nya verktyg och ny kunskap.

De krav på förändringar som ställs i arbetslivet måste tillgodoses genom kompetensutveckling. Det är viktigt att arbetsgivarna å sin sida tar sitt ansvar liksom att utbildningsväsendet å sin sida tillgodoser de skiftande behoven genom att bland annat tillhandahålla en flexibel uppdragsutbildning.

⁵ Rs 98/99:121.

I dag finns ett flertal utbildningar inom det reguljära utbildningsväsendet som direkt skulle kunna tas i anspråk av företag och deras anställda som ett led i kompetensutvecklingen i arbetslivet. Det kan gälla kvalificerad yrkesutbildning (KY) eller påbyggnadsutbildning (PU), men även andra delar av utbudet inom vuxenutbildningen och högskolan. Många företag utnyttjar också detta utbud. Dessa utbildningar kan dock inte alltid användas, eftersom de är förlagda till dagtid, bedrivs på heltid och inte sällan omfattar stora block. Många av de aktuella utbildningarna är dessutom förlagda endast till högskoleorter eller andra större orter. De anställda bör ges förutsättningar att kunna studera på hemorten i kombination med förvärvsarbete, vilket bl.a. kan ske genom distansutbildning.

Distansutbildningsmyndigheten i Härnösand och SSV-skolorna kan komma att spela en viktig roll när det gäller att stödja system också för kompetensutveckling av anställda genom att direkt och indirekt tillhandahålla utbildningslösningar som erbjuder flexibilitet i genomförande och omfattning samt utnyttjar modern distansmetodik i samarbete med kommunala och företagsanknutna lärocentrum.

Individen måste vara beredd att ta sig an nya arbetsuppgifter eller helt nya yrkesinriktningar under sitt arbetsliv och därmed vara beredd på ständigt återkommande utbildning. För att kunna hävda sig i konkurrensen kommer allt fler att behöva delta i ett livslångt lärande där en kontinuerlig kompetensutveckling kombineras med yrkesverksamhet. Kortare och längre perioder av utbildning blir ett naturligt inslag i arbetslivet. Det nya kravet på utbildningssektorn blir att snabbt och flexibelt kunna anpassa sitt utbud till efterfrågan. Det handlar om innehåll i utbildningen men också om formerna för hur utbildning och kompetensutveckling bedrivs. Till detta kommer det tidigare nämnda behovet av en väl utbyggd infrastruktur för information, vägledning, kvalitetssäkring av utbildning och för validering av faktiska kunskaper.

Jag har i samverkan med två andra statliga utredare⁶ uppdragit åt en konsult att beskriva och sammanfatta aktuella trender och tendenser inom utbildningssektorn, främst inom kompetensutvecklingsområdet.⁷ Rapporten pekar på ett antal faktorer som på sikt påverkar vägledningens situation. Dessa är t.ex.

⁶ Utredningen om individuellt kompetenssparande och Utredningen om validering av vuxnas kunskap och kompetens.

⁷ SOU 2000:115, Aktuella trender inom kompetensutvecklingsområdet.

- Det tillkommer alltfler vinstdrivande aktörer på utbildningsmarknaden
- Högskolans arbetssätt och modell sprider sig till ungdomsskolan
- Aktörerna tillhandahåller efterfrågestyrt utbud
- Utbudet blir alltmer svåröverskådligt.

Utredaren av individuellt kompetenssparande, IKS,⁸ har föreslagit att alla löntagare skall ha möjlighet att med statlig skattesubvention spara på ett kompetenskonto för sin framtida kompetensutveckling.

Avsikten med IKS är att systemet skall vara ett komplement till den existerande vuxenutbildningen inriktat mot individens behov, men skilt från direkta företagsrelaterade behov. Utredaren har föreslagit en IKS-modell som inte begränsar individens valmöjligheter utan istället stimulerar en utveckling av lärande i nya former där individen står i centrum.

Genomförandet av ett IKS-system skulle komma att öka kraven på samhället att erbjuda en väl utbyggd infrastruktur för det livslånga lärandet. IKS skulle bidra till ett ökat utbud av kurser, praktikplatser och annan kompetensutveckling. Informationen skulle dessutom vara samlad på ett överskådligt sätt och presenterad i ett informations- och kommunikationstekniskt system, en ny IKS-portal.

Införandet av IKS-systemet skulle ytterligare kunna komma att öka behovet av studie- och yrkesvägledning för den enskilda människan. En väl fungerande vägledningsorganisation bör täcka in också detta nya område vilket skulle komma att medföra ett behov av utvecklade kontakter med det lokala näringslivet. En trolig utveckling i sammanhanget är att det inom näringslivet samt inom kommunal och statlig verksamhet även uppstår ett behov av professionell rådgivning i kompetensutvecklingsfrågor där vägledarna kan fungera som mäklare mellan utbud och efterfrågan. Det är viktigt att kommunerna i detta sammanhang erbjuder en avgiftsfri och opartisk vägledning.

⁸ SOU 2000:119, Individuellt kompetenssparande IKS – med start 2002. SOU 2000:51.

3.1.4 Självbetjäning och e-service

Inom snart sagt alla samhällsområden går trenden mot att alltfler produkter och tjänster erbjuds via självbetjäning och direktservice. Ofta sker detta i kombination med en utveckling och nyttjande av IT-tekniken. Bland myndigheter som ligger långt framme finns AMS, som utvecklar arbetsförmedling på Internet (se vidare avsnitt 3.2.2).

Bakom förändringarna ligger företagens/organisationernas rationaliseringsbehov men också viljan att möta individens behov och krav på kvalitet. Den snabba IT-utbyggnaden har varit en förutsättning för och har drivit på utvecklingen. Som kvalitetsfördelar för IT-baserade tjänster framhålls tillgänglighet och oberoende av tid på dygnet. Geografisk belägenhet är inte längre ett hinder och överföring av information sker i realtid.

I grunden kännetecknas IT ännu så länge av att utvecklingen är teknikstyrd. I ökad utsträckning går trenden mot att utvecklingen blir kravstyrd och fokuseras på vilka behov individen har och vad tekniken förmår.

I Statskontorets rapport⁹ om 24-timmarsmyndigheten beskrivs denna utveckling i fyra steg vad gäller service- och teknikhöjd, där första steget kan anses motsvara teknikstyrd service och där de följande stegen är alltmer efterfrågestyrda. De olika nivåerna av service är

- paketerad information,
- interaktiv information,
- hämta och lämna personlig information
- integrerade samhällstjänster.

Vägledningen som till vissa delar baseras på information bör ha goda förutsättningar att kunna dra fördelar av dessa utvecklingstrender.

3.1.5 Mångfalden

Förändringar i samhället, såväl inom arbetsmarknaden som utbildningssystemet, medför att individen ställs inför alltfler alternativ vilket ställer nya och högre krav på kunskap och bildning. Utveck-

⁹ Statskontoret: "24-timmarsmyndigheten – förslag till kriterier för statlig elektronisk förvaltning i medborgarnas tjänst".

lingen går mot ett fritt val av skola och utbildning i Sverige vilket fordrar ett större utbildningsutbud, inte minst utanför storstadsområdena.

Valmöjligheterna på utbildningsmarknaden har under det senaste decenniet mångdubblats. Till en del sammanhänger det med EU-medlemskap och ökad internationalisering. Det är idag fritt att söka utbildning i annat EU-land. Under de senaste tio åren har det skett en kraftig utökning av antalet platser inom svensk högskoleutbildning och ökad frihet för högskolorna att utforma kurser och program utan central styrning. En ny, snabbt expanderande utbildningsform har också skapats – Kvalificerad Yrkesutbildning (KY).

Den kommunala vuxenutbildningen och folkhögskolan har genomgått stora förändringar och expanderat kraftigt tack vare kunskapslyftet. Detta är en utveckling som sannolikt kommer att fortsätta i takt med att nödvändiga satsningar sker på kompetensutveckling inom arbetslivet.

Regeringen har nyligen lagt fram propositionen *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (prop. 2000/01:72) i vilken förslag och strategier för utvecklingen av vuxnas lärande presenteras. Förslagen rörande utvecklingen av vuxenutbildningen tar sin utgångspunkt i en analys av innebörden av begreppet livslångt lärande. Målet är att alla vuxna skall ges möjlighet att utvidga sina kunskaper och utveckla sin kompetens i syfte att främja personlig utveckling, demokrati, jämställdhet, ekonomisk tillväxt och sysselsättning samt en rättvis fördelning.

En av strategierna för att uppnå målen är att individens lärande och kunskapssökande skall stödjas genom rådgivning och vägledning, baserad på erkännande av faktiska, redan förvärvade kunskaper. Vidare skall en grundläggande samsyn över politikområden och samverkan mellan myndigheter, arbetsmarknadens parter och folkrörelser eftersträvas för att förverkliga individernas lärande och kompetensutveckling.

Utbildningsmarknadens omfattning inom vuxenutbildning och kompetensutveckling för yrkesverksamma kommer framgent att öka. Många kommer att efterfråga den reguljära utbildningen som erbjuder ett välbekant innehåll. Detta leder i de flesta fall dessutom fram till betyg eller examen. Med säkerhet kommer många fler utbildningsanordnare att kunna erbjuda ett attraktivt utbud.

De reguljära utbildningarna kommer att bli alltmer olika varandra, vilket kan påverka och urholka en nationell likvärdighet. Detta stärker argumenten för ökad information, uppföljning och

utvärderingar samt kvalitetskontroll. Det kommer med all säkerhet också att krävas tydligare "varudeklaration".

Enligt många bedömare är utbildningsmarknaden för närvarande den snabbast växande sektorn. Det gäller nya former för hur utbildningen bedrivs och mer flexibla sätt att ta del av utbildning och kompetensutveckling. Det gäller bl.a. att kunna erbjuda utbildning hela året som följer arbetslivets tider, att kunna läsa på kvällar och helger men också på deltid under dagarna i kombination med arbete. Vidare måste nya platser för lärandet kunna erbjudas t.ex. på arbetsplatsen eller i nära anslutning till den, i lokala lärcentrum nära arbetet eller bostaden. Men det handlar också om att erbjuda utbildning där det går att kombinera självstudier, mindre grupper, lärar-/ handledarledda studier med olika former av distansstudier. Inte minst Internetbaserad utbildning där individen själv styr sitt lärande kommer sannolikt att efterfrågas i mycket större omfattning än vad som skett hittills. I det nya utbudet finns också exempel på nya nätverk och samverkan mellan olika utbildningsanordnare och olika utbildningsformer.

Utbildningssektorn internationaliseras i ökande grad och en utveckling i andra länder påverkar utbildningen i Sverige. Det finns tendenser till ökat utbud av utländska utbildningsanordnare i Sverige och ökad efterfrågan på utbildningar i andra länder.

Den pedagogiska mångfalden är under utveckling. Inslag av validering får en allt mer framträdande roll för att den studerande skall kunna tillgodoräkna sig sitt lärande och processerna skall kunna anpassas efter den enskildes förutsättningar och erfarenheter. Genom utveckling av nya former för utbildning ökar också tillgängligheten för den enskilde samtidigt som det sker en anpassning till den enskildes villkor.

3.1.6 Privatisering

Arbetsförmedlingsverksamheten avmonopoliserades i början av 1990-talet. Det har fört med sig en snabb utveckling av antalet privata arbetsförmedlingar och bemanningsföretag. En följd av avregleringen är att också andra tjänster har utvecklats. Privata företag som erbjuder vägledning blir stadigt flera bl.a. virtuellt på nätet men även som direkt coaching.

Från att ha erbjudit renodlade rekryteringstjänster har dessa företag vidgat sitt tjänsteutbud till att omfatta yrkes- och karriärvägledning med hjälp av karriärvägledare och kurser av olika slag som förmedlas via Internet. Även de fackliga organisationerna erbjuder olika former av rådgivning och karriärplanering för sina medlemmar. Ur individens synvinkel är det positivt att information och rådgivning finns tillgänglig från flera håll.¹⁰

Det är troligt att utvecklingen inom detta område kommer att fortsätta och expandera. Nya former av tjänster och service kommer att erbjudas. Exempelvis ses allt fler företag presentera nätbaserade tekniker och metoder för att göra urval och olika former av tester. Syftet är bl. a. att förkorta initialfasen i en för företagen kostnadskrävande rekryteringsprocess.

3.1.7 e-lärande

Det ökade behovet av en kontinuerlig kompetensutveckling under hela yrkeslivet ökar förändringskraven i såväl den reguljära utbildningen som på den privata utbildningsmarknaden. Det gäller både till form och innehåll.¹¹ Vad gäller olika former för lärande har ett försök till begreppsindelning¹² gjorts. Det handlar om följande begrepp:

- Klassrumslärande ("c-learning"): Traditionell form av undervisning och lärande där lärare/instruktör/handledare och elev/student/deltagare befinner sig i samma rum.
- Distansutbildning ("distance learning"): Omfattar, utöver olika former av teknikbaserat lärande, även traditionell korrespondensundervisning.
- Teknikbaserat lärande ("e-learning" eller "technology-based learning"): All form av undervisning som sker med hjälp av elektroniska media, t.ex. Internet, intranet, extranet, satellit, radio, TV och CD-rom.
- Nätbaserat lärande ("online learning", "web-based learning" eller "Internet-based learning"): Utbildning av olika sofistikeringsgrad som bygger på uppkoppling till Internet, intranet eller extranet.

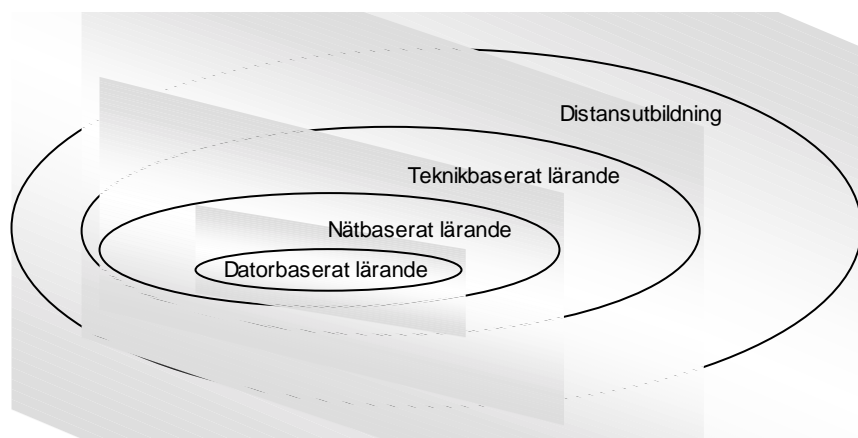
¹⁰ SOU 2000:119, IKS – med start år 2002.

¹¹ SOU 2000:115, Börje Svensson, "Aktuella trender inom kompetensutvecklingsområdet".

¹² W.R. Hambrecht & CO (mars 2000) "Corporate learning, Exploring a New Frontier".

- Datorbaserat lärande ("computer-based learning"): Lärande med hjälp av dator, men utan att man nödvändigtvis är uppkopplad till något nät.

De fyra senare begreppens inbördes relation illustreras nedan.

Figur 1. Olika underavdelningar av lärandeformer.

Källa: W.R. Hambrecht & Co.

Den kompetensutveckling som bedrivs idag är till stora delar fortfarande av traditionell art där den lärarledda undervisningsformen är dominerande. Det finns dock tecken som tyder på att teknikbaserat lärande blir mer och mer vanligt inom den kompetensutveckling som bedrivs på den svenska arbetsmarknaden. Personalutbildningsstatistik från SCB¹³ visar på en snabb ökning av självstudierna via datorer, CD-rom och Internet från en till tio procent under en 6-månadersperiod 1999/2000. Det finns också ett stigande intresse för nätbaserat lärande bland svenska företag. Det dominerande ämnet är datoranvändning och företagen har oftast använt sig av färdiga produkter.

Den särskilda distansutbildningsmyndigheten (Distum) som bildades 1999 har till uppgift att stödja utvecklingen av IT-stödd utbildning i Sverige. Inom främst områdena folkbildning, universitet och högskola initierar Distum forskning kring utveckling av distansutbildning och flexibelt lärande.

¹³ SCB, 2000, Personalutbildningsstatistik.

3.2 Utvecklingen inom offentlig vägledning

3.2.1 Skolväsendet

Nationellt och internationellt fokuseras intresset mot begreppet livslångt lärande. Vägledningen är av central betydelse i det livslånga lärandet. Behovet av vägledning inom alla åldersgrupper ökar i takt med den snabba samhällsutvecklingen. Nya yrken och därmed nya utbildningsbehov uppstår i snabb takt.

Vägledningens betydelse har också kraftigt markerats av internationella organisationer som FN, UNESCO och OECD samt nationellt i de tre läroplanerna. Likaså har den betonats av AMV som 1995 utarbetade riktlinjer för länens utvecklingsarbete med vägledningen.

Det finns skäl att tro att intresset för värdering av informella kunskaper (validering) kommer att öka i framtiden. Synen på livslångt lärande innebär att den kompetensutveckling som sker i arbetslivet och i övrigt utanför det formella systemet blir alltmer betydelsefull och jämföras med den utbildning som sker i den behörighetsgivande utbildningen. En förväntad kommande arbetskraftsbrist i Sverige och Europa medför behov av att bättre nyttja det yrkeskunnande som redan finns i företag. Värdering av de informella kunskaper en person har med sig kommer att kräva samarbete mellan vägledare och lärare.

Studie- och yrkesvägledning är en pedagogisk process som inte stannar vid den enskildes val av utbildning, utan omfattar en helhetssyn på den enskildes förutsättningar och möjligheter och som ger individen perspektiv på vägar mot ständigt nya mål för kompetensutveckling och kunskapsbyggande.¹⁴

För att nå målen måste skola och vuxenutbildning kunna möta behoven hos varje enskild individ och de krav denne ställer på utbildningen, vilket i sin tur kräver en skola i ständig utveckling. I likhet med förändringar på andra områden i samhället står skolans personal inför nya uppgifter.

I skolans tradition ingår att elever bara i begränsad utsträckning får möjlighet att formulera ett problem och söka vägar för att lösa det.¹⁵ De får liten möjlighet till att bedöma en lösnings konsekvenser och ompröva sina ställningstaganden. Skolan ger föga utrymme för reflektion och självständigt tänkande.

¹⁴ Rs 1998/99:121.

¹⁵ Mats Ekholm, professor i pedagogik, GD för Skolverket.

Även om skolor är olika när det gäller förmågan att uppnå mål har sättet att undervisa allmänt sett varit stabilt under lång tid. Förmedlingspedagogiken är det dominerande arbetssättet enligt Ekholm.

Ett utbildningsutbud som passar elevernas intresseområden har större förutsättningar att ge goda resultat och hög kvalitet i kunskand. I riksdagsskrivelse 1998/99:121 gjorde regeringen bedömningen att det även i framtiden skall vara elevens intresseval som skall styra gymnasieskolans dimensionering och inriktning. De utbildningar som erbjuds skall vara utformade så att de underlättar övergången från skola till arbetsliv och till fortsatta studier.

Att gymnasieskolans utbildningsutbud skall styras av elevernas val är en grundtanke i den senaste gymnasiereformen. Kommunen har ett ansvar för att erbjuda relevanta utbildningar. Detta ger anledning till att reflektera över vad som påverkar elevernas val. Valet av studieväg har betydelse för både individ och samhälle och inte sällan kolliderar individens önskemål med samhällets behov. Vid dessa tillfällen ifrågasätts elevernas förmåga att göra ett moget val, eftersom de inte alltid väljer som skolans och arbetslivets företrädare önskar.

Arbetslivsorienteringen inom såväl grundskola som gymnasieskola upplevs ha minskat i både omfattning och kvalitet. Intentionerna var att den avreglerade praon i grundskolan skulle ersättas med ökade och flexiblere former av kontakter med näringslivet. Så har inte skett. På sina håll finns ett utvecklat samarbete mellan skolan och näringslivet, men exemplen är många på hur arbetslivsorienteringen blir av mer tillfällig karaktär, till synes utan mål och strategi.

För att åstadkomma ett relevant utbud och lösa gemensamma problem har kommuner som tillsammans bildar naturliga regioner börjat samarbeta. Exempel på områden att samarbeta kring är det ökade behovet av gymnasieplatser, utveckling av nya arbetssätt och arbetsformer, distansutbildning men också vägledningsfrågor.

3.2.2 Arbetsmarknadsverket

Läget på arbetsmarknaden är idag helt annorlunda jämfört med tidigt 1990-tal. 2000-talets inledande år ställer helt andra krav på AMV. Sysselsättningen ökar kraftigt och arbetslösheten ligger

under fyra procent av arbetskraften (december 2000). AMV fokuserar på kärnverksamheten och inriktar sig mot att

- medverka till en effektiv matchningsprocess¹⁶
- öka de arbetslösas kunskaper för att underlätta omställning och minska flaskhalsproblematiken¹⁷ samt
- stödja de grupper som har svårast att få arbete.

För att klara detta och kunna göra snabba omställningar av verksamheten avser AMS att centralisera beslutsfunktionerna och få en rakare linjestyrning mellan central nivå och arbetsförmedlingarna.

Behovet av yrkesvägledning är stort för att hjälpa dem som måste byta yrke eller komplettera sina yrkeskvalifikationer. Samtidigt introduceras nya arbetsmetoder, ny teknik och nya sätt att organisera arbetet. Arbetskraftsbrist inom vissa yrkesområden ställer krav på ökad rörlighet. Här finns en stor utmaning för både internutbildningen inom och effektiviseringen av AMS på 2000-talet.

Vägledningens roll

Definitionen av yrkesvägledarens uppgifter i AMV är att identifiera och på ett konstruktivt sätt strukturera sådan information om arbetsökandes arbetserfarenheter, kunskaper och intressen som har betydelse för att finna, få och behålla arbete.¹⁸

Bilden av vägledningens roll inom AMV synes för närvarande något oklar. Begreppet Ami (Arbetsmarknadsinstitut) har försvunnit och ersatts med Arbetsförmedlingen Rehabilitering och begreppet yrkesinriktad har ersatts med arbetslivsinriktad. I de personalorganisatoriska förändringar som pågår finns vägledare som yrke inte längre beskrivet (varken som yrkesvägledare eller arbetsvägledare). I definitionen av kommande funktioner inom arbetsförmedlingen betonas i stället information, rådgivning och handledning. Arbetsförmedlare blir den gemensamma benämningen och kompetensutveckling kan innebära specialisering eller att lära sig behärska ytterligare en funktion. Därmed följer AMS samma väg som många andra som tonar ner vägledning som en

¹⁶ Matchningsprocess är att se till att rätt sökande och rätt arbete finner varandra.

¹⁷ Flaskhalsproblematik uppstår när en kraftig obalans mellan tillgång och efterfrågan i ett område skapar problem för utveckling inom ett annat område.

¹⁸ AMV:s skrift angående Yrkesvägledningen i Sverige, Lars Ingvardsson.

yrkesroll och ett yrkesbegrepp och i stället utvecklar vägledningen som funktion. I det här fallet kommer vägledning att utföras av flera funktionärer men på olika nivåer.

Arbetsmarknadsnämnderna och kommunerna får större roll och förstärks, särskilt i frågor om att mobilisera arbetskraftsutbudet, enligt den organisationsöversyn¹⁹ som AMS genomfört. I förslaget som för närvarande är ute på remiss föreslås att AMS och länsarbetsnämnderna slås samman till en gemensam myndighet. Förändringarna görs för att möta medborgarnas krav på likabehandling oavsett var i landet man befinner sig.

Forskning, uppföljning och utvärdering

Jämsides med utvecklingen av en decentraliserad och målstyrd organisation har uppföljning och utvärdering ökat i både omfattning och betydelse. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) är en myndighet under Näringsdepartementet med uppdrag att främja, stödja och genomföra utvärdering av arbetsmarknadspolitiskt motiverade åtgärder, studier av arbetsmarknadens funktionssätt och utvärdering av arbetsmarknadseffekter av åtgärder inom utbildningsväsendet. Någon djupare studie av resultat och effekter av vägledningen inom AMS har ännu inte gjorts. Det finns dock anledning att anta att intresset för att utvärdera och följa upp vägledningen såväl inom arbetsmarknadens som skolans område kommer att öka.

3.3 Vägledning i internationella sammanhang

Jag finner det angeläget att belysa några internationella trender och utvecklingen på vägledningens område inom några internationella organisationer. Intryck från dessa bör kunna fångas upp i den nationella debatten om framtidens vägledning i Sverige och ingå i de överväganden som kan göras när det gäller en eventuell förnyad organisation av vägledningens funktion och en reformerad utbildning av vägledare.

För närvarande uppmärksammas studie- och yrkesvägledningen i flera internationella organisationers arbete. Den betydelsefulla roll denna spelar för genomförandet av en framgångsrik strategi för

¹⁹ Rapport till regeringen om Arbetsmarknadsverkets organisation, 2000-12-18.

livslångt lärande speglas i det intresse som markeras inom det internationella utbildningssamarbetet. Här bör främst två större initiativ nämnas.

3.3.1 Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

OECD:s utbildningskommitté inledde 1996 en tematisk studie av övergången från skola till arbetsliv. I studien deltog 14 medlemsländer, däribland Sverige. De deltagande länderna önskade få en belysning av hur ungdomars övergång från skola till arbetsliv hade förändrats under 1990-talet och vilken typ av nationell politik som lett till framgångsrika resultat. Studien täcker in ungdomar i både obligatorisk och frivillig skola, både teoretisk utbildning och yrkesinriktad. Vidare belyser studien övergången utifrån olika politikområden, såväl utbildning som arbetsmarknad och socialpolitik samt samverkan mellan dessa områden. En av de frågor examinatorgruppen hade i uppdrag att belysa var vilken information och vägledning ungdomar behöver för en framgångsrik övergång mellan olika skolformer och vidare ut på arbetsmarkanden.

Resultaten av studien presenterades i rapporten *From Initial Education to Working Life – Making Transitions Work* (OECD 2000). I rapporten framhålls en god nationell ekonomi med låg arbetslöshet som den mest fundamentala faktorn för att skapa en effektiv övergång från skola till arbetsliv, men bra information och vägledning ingår också bland de sex nyckelförutsättningarna.

Författarna till rapporten konstaterar i sina slutsatser av studien bl.a. följande rörande studie- och yrkesvägledningens roll.

Behovet av bra information och vägledning blir allt viktigare för ungdomarna i och med att valet av utbildning och yrke blir mer komplext. Ungdomarna behöver mindre hjälp att matcha intresse och fallenhet mot speciella yrken eller utbildningar och mer vägledning med betoning på aktiv karriärplanering och personlig utveckling. Information och vägledning får inte användas för att styra ungdomar i viss riktning för att tillfredsställa arbetsmarknadsbehov lika lite som att styra flickor mot ”manliga” utbildningar och yrken.

Stora variationer finns mellan de olika granskade länderna vad avser tillgänglighet, kvalitet och avsatta resurser. Man har dock funnit att vägledning generellt sett alltför ofta är lågt prioriterad

inom skolväsendet. Det är således en stor utmaning för politiker att finna ett sätt att tillhandahålla en högkvalitativ vägledningsservice till en rimlig kostnad. Traditionell vägledning i klassrum och enskilt anses inte snabbt nog kunna ställa om sig till förändrade krav inom utbildning och arbetsmarknad och är dessutom för dyr.

Specialutbildade vägledare är långt ifrån vanligt i de länder som deltagit i studien. De flesta har vidareutbildade lärare som fyller funktionen. Utredarna framhåller att frågan om en djupgående vägledning, oavsett om den sker i skolan, på arbetsförmedlingen eller i ett särskilt centrum, måste diskuteras. Oavsett var vägledningen är förlagd måste den garanteras tillräcklig uppmärksamhet, resurser och kvalificerad personal.

Som framkomliga vägar för att förbättra situationen föreslås åtgärder som inrättande av specialistfunktioner för framtagande av information, mer utbredd självbetjäning med hjälp av IT, obligatorisk utbildning i vägledningsfrågor i skolan samt arbetspraktikperioder och systematiskt samarbete med arbetsgivare i kommunerna samt medverkan av föräldrar och äldre studerande.

Uppföljning av studien

Vid OECD:s utbildningskommittés möte våren 2000 lades ett förslag fram till ett uppföljningsprojekt. Enligt utkastet skall projektet inriktas på organisation, styrning och förmedling av information och vägledningstjänster för såväl ungdomar som vuxna med hänsyn till utbildnings-, arbetsmarknads- och socialområdena.

De frågeställningar som avses tas upp inom ramen för projektet svarar i stort sett mot dem som berör denna utredning, nämligen tillgänglighet, kostnader, ansvarsfrågor, personal, kvalitet samt forskning kring vägledning. Enligt den preliminära tidsplanen skall projektet vara slutfört till sommaren 2002.

Intresset bland medlemsländerna för att delta i projektet är stort. Exempelvis avser, bland de nordiska länderna, Danmark, Norge och Finland att delta medan Sverige, enligt uppgift, inte har för avsikt att delta i projektet för närvarande.

3.3.2 EU – Memorandum on Lifelong Learning

Vägledningsfrågorna behandlas inom EU i flera olika sammanhang. Exempelvis finns inom ramen för yrkesutbildningsprogrammet Leonardo da Vinci nationella Resurscentrum för vägledning, ett gemensamt informationssystem som främst är IT-baserat, vilket behandlas närmare i kapitel 7.

I slutsatserna från Europeiska rådets möte i Lissabon i mars 2000 bekräftas att inriktningen på livslångt lärande är en förutsättning för en lyckad övergång till en kunskapsbaserad ekonomi och ett kunskapsbaserat samhälle. Tankegångarna följdes upp vid rådets möte i Feira samma år, varifrån slutsatserna uppmanade medlemsstaterna, rådet och kommissionen att ”inom sina behörighetsområden fastställa enhetliga strategier och praktiska åtgärder för att främja livslångt lärande för alla”.

Mot bakgrund av detta uppdrag har kommissionen under hösten 2000 utarbetat ett Memorandum om livslångt lärande (arbetsdokument 30.10.2000, SEK (2000) 1832) med syfte att inleda en europatäckande debatt om en övergripande strategi för genomförande av livslångt lärande för såväl individer som institutioner och på alla områden inom det offentliga och det privata livet.

Livslångt lärande har inom ramen för den europeiska sysselsättningsstrategin definierats av kommissionen och medlemsstaterna som omfattande all meningsfull inlärningsverksamhet som bedrivs fortgående med syftet att förbättra kvalifikationer och kunskap. Livslångt lärande, hävdas det i memorandum, är inte längre bara en aspekt på utbildning utan det måste bli den ledande principen för den totala inlärningsmiljön. Denna vision måste bli verklighet under det närmaste årtiondet.

Det är medlemsstaterna själva som är ansvariga för sina utbildningssystem och som skall föra diskussionen så nära sina medborgare som möjligt. Mot bakgrund av resultaten av den nationella debatten har kommissionen för avsikt att under hösten 2001 utarbeta en rapport.

Som underlag för de nationella diskussionerna framförs i Memorandum sex centrala ”key messages”, budskap, i anslutning till vilka en rad frågor ställs som skall vara till hjälp vid belysningen av prioriterade handlingsområden.

Ett av dessa budskap, budskap nr 5: nytänkande inom studie- och yrkesvägledning, har som målsättning att alla skall tillförsäkras

tillgång till högkvalitativ information och rådgivning om utbildningsmöjligheter i hela Europa och under hela livet.

I visionen om ett nytänkande talas om hur ett system för vägledning måste förskjuta tyngdpunkten från tillgång till efterfrågan, där man placerar användarens behov och efterfrågan i centrum. Vägledaren skall nå ut snarare än vänta på att bli uppsökt, uppföljning skall ske och aktiva åtgärder vidtas för att förebygga misslyckanden och bortfall. Internetbaserade informationskällor och verktyg öppnar nya horisonter för bättre utbud och kvalitet på vägledningstjänsterna. De kan dock aldrig helt ersätta det personliga samtalet.

I memorandum trycks också på att vägledningstjänsterna måste vara tillgängliga lokalt och att vägledaren måste ha viss kännedom om såväl den person som skall vägledas som om den lokala arbetsmarknaden och arbetsgivarna. Kopplingen i nätverk till andra närliggande yrkesgrupper som personal inom socialsektor och utbildningsväsende är viktig.

Slutligen konstateras att vägledning traditionellt tillhandahållits som en offentlig tjänst, ursprungligen vid övergången från skola till arbetsmarknad. Under de senaste 30 åren har dock marknadsbaserade tjänster vuxit fram, särskilt för de högutbildade. I några medlemsländer har många vägledningstjänster helt eller delvis privatiserats. Företag har själva börjat investera i vägledningstjänster för sina anställda. Det förblir emellertid den offentliga sektorns ansvar att fastställa överenskommen lägsta kvalitetsnorm och att bestämma vem som har rätt att använda tjänsten.

De fem frågeställningarna som respektive medlemsland förväntas svara på avser hur vägledningen kan bli en del av ett öppet Europa, hur man kan nyttja informations- och kommunikationsteknik i vägledningens tjänst, hur utbildningen för studie- och yrkesvägledare kan moderniseras och förbättras, hur tjänster och nätverk för vägledning på lokal nivå kan utvecklas samt hur en service med god kvalitet på en blandad offentlig och privat marknad kan säkerställas. I detta betänkande tar jag upp och behandlar frågor samt lägger förslag, som berör samtliga dessa frågeställningar.

Kommissionen har i memorandum angivit att diskussionen bör föras så nära medborgarna som möjligt. Den svenska regeringen är därför angelägen om att så många aktörer som möjligt ges tillfälle att framföra sina synpunkter på kommissionens rapport. En omfattande konsultationsprocess genomförs därför i vilken berörda myndigheter och organisationer bereds tillfälle att yttra

sig. I beredningsarbetet ingår även genomförandet av en nationell hearing.

Sverige förväntas rapportera resultaten av denna konsultation till kommissionen den 30 juni 2001.

3.4 Sammanfattning och slutsatser

Förändringar inom studie- och yrkesvägledningens mål och verksamhet är en följd av de omvälvningar som sker i samhället, såväl ekonomiskt som socialt och politiskt. Den diskurs som hittills varit rådande har byggt på och betonat rationalitet och beslutsamhet. Begrepp som lämplighet, utvecklande uppgifter, mognad och yrkesidentitet tillhör den vägledningsdiskurs som bygger på föreställningen om det vetenskapligt objektiva och rationella studie- och yrkesvalet där efterfrågan och tillgång kan planeras genom information och vägledning. Detta sätt att arbeta formades under det moderna samhällets uppbyggnad.

Idag domineras forsknings- och policydiskursen av en postmodern vetenskapstraditionen som brukar benämnas konstruktivism. Den betonar individens egen betydelse i skapandet av mening i tillvaron och förståelse för sin situation. Honnørsorden är öppenhet, flexibilitet och förmåga till snabba omställningar. I denna diskurs handlar vägledning om att hjälpa människor att se och utveckla sina möjligheter.

Den postmoderna diskursen syns främst i forsknings- och policydokument. I den vardagliga verksamheten arbetar många fortfarande efter den moderna diskursen. Trots nya utmaningar kopplade till forsknings- och policydokument kommer verksamheten att fortsätta i gamla spår om flertalet av befattningshavarna är bärare av det äldre tanke- och handlingsmönstret.

Min bedömning är att institutionernas behov av vägledning i sin verksamhet har varit mer styrande för utformningen än de nationellt formulerade målen för studie- och yrkesvägledningen. Individens behov har haft en underordnad ställning gentemot skolväsendets och arbetsförmedlingens. Motsättningen mellan samhällets mål och den enskilde individens, elev eller arbetssökande, har inte synliggjorts inom respektive institution.

I dagens trender ser jag en tydlig och kraftig riktningförändring från institution och kollektivism till individ och individuella lösningar. En sådan perspektivförskjutning kommer att få stora

konsekvenser för vägledningens arbetsätt och kommer att kräva omprövning av förhållningssätt, metoder och tekniker. Skolledare och lärare måste i detta sammanhang uppmärksamma de mål och riktlinjer som föreligger.

I den internationella diskussionen kring vägledningen i dagens, och framför allt framtidens, samhälle som jag berört ovan återfinns de frågor som blir mest aktuella i mina överväganden och förslag. Trender och tendenser nationellt och internationellt sammanfaller tidsmässigt, liknande behov av förnyelse och omstrukturering gäller i flera länder, samsyn och samordning av insatser efterlyses. Tillhandahållandet av en högkvalitativ vägledningsservice till en rimlig kostnad betecknas som en stor utmaning för politikerna. Ansvarsfrågor, tillgänglighet, välutbildad personal och forskning kring vägledning skall behandlas i gemensamma projekt.

Informations- och kommunikationsteknik i vägledningens tjänst och en moderniserad och förbättrad utbildning av vägledare skall leda till förverkligandet av ett effektivt livslångt lärande i Europa.

Jag gör bedömningen att mina tankegångar och förslag både kan finna stöd i det aktuella internationella samarbetet på området och utgöra underlag för ett aktivt svenskt agerande i de olika internationella sammanhangen.

4 Individens behov

4.1 Mina utgångspunkter

Mitt uppdrag är att kartlägga och analysera individens behov av vägledning i skolväsendet. I uppdraget ingår att särskilt beakta utsatta individers och grupperns behov av vägledning. Jag har även, som tidigare framhållits, valt att inkludera individens behov av yrkesvägledning inom arbetsmarknadsområdet.

Individens val av utbildning och yrkesinriktning brukar i studie- och yrkesvägledningssammanhang behandlas som ett samspel mellan individens egna preferenser utifrån sina förutsättningar och förväntningar och de krav och förväntningar som omvärlden ställer på individen. Detta samspel är alltså giltigt men är under förändring. Här spelar de trender i samhället och arbetslivet som jag beskrivit i det föregående kapitlet en avgörande roll för den framtida vägledningens förhållande till individen och individens behov.

Den pågående förskjutningen från den kollektiva sfären till den privata innebär ett tydligare individuellt ansvarstagande. Tidigare naturligt gemensamma samhällsliga lösningar står under omprövning och inom snart sagt varje samhällsområde utvecklas alternativa förslag och lösningar, ofta med kopplingar till den privata sektorn. Även inom områden som utgör ren myndighetsutövning prövas gränserna. I denna tid av förändring både förväntas det av individen och uttrycker den enskilde själv en vilja att ta allt större egenansvar över sin livssituation.

Inom området tjänster går utvecklingen från det utbudsstyrda till det efterfrågestyrda och självservice har blivit ett sätt att möta individuell efterfrågan och krav på kvalitet.

Inom utbildningsområdet hämtar den enskilde alltmer kunskap från lärande och kompetensutveckling utanför ordinarie utbildningsstruktur. I sammanhanget betonas det livslånga lärandet. Förverkligandet av principerna livslång och livsvid är beroende av indi-

viden och dennes förhållningssätt till utbildning, till sitt eget behov av vidare lärande och förmågan att lära nytt.

4.1.1 Begreppet karriär

Trenden är att utbildningar i allt högre grad skräddarsys utifrån individuella behov. Det handlar inte om att välja hela utbildningar utan i stället att plocka delar av program. Det livslånga lärandet innebär en expansion av individens ansvar för utbildning och lärande. Mot bakgrund av betoningen av lärande och kunskaps-sökande synes mig benämningen studie- och yrkesvägledning vara för snäv och inte längre relevant. Jag föredrar ett begrepp som bättre motsvarar en aktiv och ansvarstagande individ och väljer därför att i stället för studie- och yrkesvägledning använda beteckningen karriärvägledning. I konsekvens härmed används fortsättningsvis även karriärvägledare och andra sammansättningar med ordet karriär.

Karriär skall förstås i betydelsen individens samlade meriter och erfarenheter av såväl utbildning i alla dess former som arbete och annan kompetensgivande verksamhet som exempelvis medborgerliga engagemang, uppdrag inom organisationer och föreningar. Karriär är ett begrepp som jag i hög grad kopplar till individens egna behov och utveckling i motsats till samhällets behov. Ordvalet kan av vissa uppfattas som ett negativt begrepp men jag lägger inte någon sådan valör i ordet.

Vidare finner jag vid en genomgång av aktuell litteratur, skrifter och artiklar att begreppet karriär är ymnigt förekommande i vägledningssammanhang, ofta i sammansättningar som karriärrådgivning, karriärplanering och karriärcoaching. Det pekar på att begreppet i sin nya innebörd redan är vedertaget i vidare kretsar inom såväl utbildningsväsendet och arbetsmarknadsområdet som det fackliga verksamhetsområdet.

Med tanke på vårt medlemskap i Europeiska unionen, den ökade internationaliseringen, svenska vägledares internationella kontakter och deltagande i Internetbaserad vägledning liksom användandet av engelskspråklig facklitteratur, anknyter begreppet karriär också bättre till det i engelskspråkiga vägledningssammanhang använda *career guidance and counselling*.

Det skall vidare framhållas att man i Finland, såväl på svenska som på finska, använder ordet karriärvägledning utan att det upp-

fattas som negativt. Införandet av ordet karriär med sammansättningar i vägledningssammanhang kan därmed ses som en anpassning till en delvis gemensam nordisk terminologi.

4.1.2 Utsatta individer och grupper

I utredningsuppdraget ingår att särskilt beakta utsatta individers och gruppers behov av vägledning. Jag har funnit att i vägledningssammanhang rimmar begreppet grupp dåligt med vägledningens självklara fokusering på individen och dennes specifika behov. Individen står i centrum och ingen är lik någon annan.

Jag menar att även begreppet utsatta är problematiskt. Hur skiljer sig utsatta gruppers behov från icke utsatta gruppers, sett ur individens synvinkel? Det är den studerandes eget intresse och inte utbildningsform eller tillgång till särskilt stöd som skall styra den studerandes val av utbildning. Här är det emellertid angeläget att det inom den samlade vägledarkompetensen finns en kunskap om hur individer med särskilda behov kan få det stöd var och en behöver.

Funktionshindrades problem, bl.a. i kontakten med myndigheter, är att inte bli bemötta med respekt. Många känner sig kränkta, kontrollerade och ifrågasatta. Som funktionshindrad behöver man ofta få stöd i att lyfta fram och synliggöra alla de starka sidorna samt i att söka information om var extra stöd finns för att kompensera handikappet. Det finns anledning att också i vägledningssammanhang vara uppmärksam på bemötande, attityder och värderingar gentemot funktionshindrade.

Individen med ett funktionshinder behöver ofta stöd i att driva sin fråga eller kräva sina rättigheter till särskilt stöd i arbetslivet liksom i utbildnings- och rehabiliteringssammanhang.

Vägledningen måste utvecklas till ett verktyg för alla individer oavsett fysiska, språkliga eller andra hinder. Speciallösningar för utsatta grupper tenderar i detta sammanhang att bli segregering och kan vara till men för delaktighet och jämlikhet.

4.2 Individens behov

I de flesta utvecklings- och utbildningssammanhang betonas idag att organisationen utgår från individens behov och individens fria val. Detta förhållande är oftast giltigt så länge behoven och valen inte sträcker sig utöver det uppdrag anordnaren har. Det är inte ovanligt att en myndighet eller organisation har flera målgrupper. Uppdraget ligger då i att samtidigt tillgodose dessa. Arbetsmarknadsverket t.ex. beskriver i sina måldokument att man har två kundgrupper, dels arbetsgivaren och dels den arbetssökande. I målen betonas just matchningsprocessen mellan de båda kundgruppernas behov. Inom skolans område råder ett liknande dualistiskt förhållande, om än icke lika synligt. Förutom kraven från den studerande finns krav och förväntningar på skolans verksamhet också hos intressenter som t.ex. kommunledning och näringsliv.

Det är min uppfattning att det, sett enbart från individens synpunkt och behov, inte får råda någon tvekan om att karriärvägledningen står till individens tjänst och är obunden och opartisk. Då ett sådant synsätt inte tycks råda är det nödvändigt med ett perspektivbyte hos skola, myndigheter, organisationer och andra som idag erbjuder vägledning. Ett skifte av perspektiv medför att organisationen för karriärvägledningen måste omprövas.

Ett arbetssätt som verkligen tar fasta på individens behov innebär inte att uppdragstagaren skall avhända sig möjligheten att informera och ge kunskap om förutsättningarna på utbildnings- och arbetsmarknaden inför individens valsituation. Tvärtom är det nödvändigt för individen att få såväl sina egna förutsättningar som omgivningens förväntningar och krav klarlagda innan han eller hon kan göra ett moget val.

I den framtida karriärvägledningen är individen bärare av och ansvarig för sin egen karriärprocess. Individens behov måste i ett livslångt lärande vara utgångspunkten i mötet med vägledaren. I detta möte kan individen behöva bli inspirerad, vidga sin syn på de egna möjligheterna, få hjälp att bedöma sina studieförutsättningar i relation till arbetslivets villkor och göra sin egen studieplanering utifrån en analys av sin situation och med kunskap om olika studiesociala villkor och om alternativa studievägar

Individen bedömer sina förutsättningar inom olika områden bl.a. utifrån hur han eller hon blir bemött av sin omgivning. Utbildningsinstitutioner liksom arbetsplatser är inga värdeneutrala arenor.

Flickor och pojkar, kvinnor och män, individer med olika etniska och sociala tillhörigheter bedöms och bemöts olika. Elever med ett funktionshinder bemöts många gånger utifrån sitt hinder och inte sina möjligheter. Dessa erfarenheter och de kunskaper individen har om sin prestationsförmåga inom olika områden har betydelse för de olika vägvalen i karriärprocessen.

Ett gott självförtroende ger utrymme för otraditionella val. Att våga ifrågasätta och reflektera över det självklara är ett viktigt verktyg för att kunna fatta självständiga och ansvarsfulla beslut och därmed kunna välja utifrån de egna förutsättningarna och intressena.

4.3 Ett fritt val

Att förhålla sig till utbildnings-, samhälls- och arbetslivets krav skapar ett antal behov hos den enskilde individen. Individen behöver utveckla en särskild kompetens för att under skoltiden liksom senare i livet, kunna förhålla sig till valfriheten och kunna möta mångfalden på ett ansvarsfullt och självständigt sätt.

Den bärande idén kring det fria valet är att genom att den studerande själv får fritt välja så blir hon eller han mer motiverad för sin uppgift. Dagens elever har svårt för att välja, framförallt saknar de en kompetens som gör dem beredda att ta ansvar för sina val. Inte sällan ger de i stället uttryck för en valfrustration och valtrötthet.

Frihet att välja t.ex. skola eller utbildning innebär inte frihet att ständigt välja om. En ökad valfrihet skapar behov av en fördjupad kunskap om valets möjligheter och konsekvenser. Att kunna välja med ansvar och eftertanke kräver både en medveten strategi, adekvata verktyg och en viss färdighet. Med valfriheten och kravet på att välja följer hos individen ett behov av att kunna söka, bedöma och sortera information i relation till de egna behoven för att slutligen kunna välja.

För att som individ kunna hantera en valsituation behöver man ha tillgång till aktuell och relevant information om utbudet av och innehållet i det valbara. För många är enbart information inte tillräckligt. Informationen och kunskapen om studier, utbildningar, yrken, arbetsmarknad etc. måste relateras till den enskildes erfarenheter och föreställningsvärld för att bli relevant kunskap om utbildning och arbetsliv. Detta i sin tur är kopplat till individens delaktighet och ansvar för det egna lärandet och den egna kompe-

tensutvecklingen. Dessa behov är grundläggande i individens karriärprocess men tar sig olika uttryck beroende på var på den livslånga karriärvägen man befinner sig. Det är också beroende av begränsade erfarenheter man bär med sig p.g.a. kön, etnisk och social tillhörighet liksom eventuellt funktionshinder.

För barn och ungdomar är det viktigt att få pröva på, få egna upplevelser, lyssna till autentiska erfarenheter genom äldre studerande och yrkesverksamma.

Ur individens synvinkel finns också ett behov av stöd och uppmuntran till nya val och vägar utifrån individuella möjligheter och begränsningar. Det rör sig om möjligheter att få tillgodoräkna sig informella kunskaper och om valmöjligheter i mångfalden av utbildningar. Avgörande i denna process är individens förkunskaper, erfarenheter, förmåga till kritiskt tänkande, engagemang och kreativitet. Viktigt är också självkännedom om de egna kompetenserna, kunskap om egen och andras lärtilar samt hur andra uppfattar en i samarbetsituationer.

Det finns också ett behov av att i dialogens form få reflektera kring de erfarenheter man bär med sig liksom de erfarenheter som studierna ger. Det kan handla om att sätta ord på sina kvaliteter och få stöd och uppmuntran till egna initiativ. Denna del i karriärprocessen sker i skolan, på arbetsplatsen, på fritiden, i familjen etc. genom att ställa frågor, söka svar och erövra nya erfarenheter i samtalet, i dialogen, i reflektionen tillsammans med andra.

Från omgivningen finns en förväntan att individen i de olika valsituationerna skall vara aktiv och ta ett ökat eget ansvar för sitt lärande. Valet bör utgå ifrån realistiska bedömningar och dessutom förväntas i allt högre grad en viss datamognad för att fullt ut kunna nyttja utbudet av information och kunskap.

4.4 Hur tillgodose kraven

Väglednings uppgift är att aktivt stödja individen i dennes karriärprocess. Alla, oavsett ålder, kön, funktionshinder eller etnisk, social och geografisk tillhörighet, ska ges likvärdigt stöd. Det innebär att var och en skall bemötas utifrån sina egna upplevda behov. För att valet av kurser och program skall kunna närma sig individens eget fria val utifrån förutsättningar och intressen är det angeläget att elever och studerande får det extra stöd som behövs för att bryta

med kulturella traditioner och fördomar liksom för att kompensera funktionshinder.

Självkänsla är den grundläggande inställningen individen har till sig själv genom att man accepterar sig själv sådan man är och att man känner att man blir accepterad av andra. Man är medveten om sina känslor, sin förmåga och oförmåga utan att se ned på sig själv som människa.

Vägledningen skall bidra till att individen stärker och utvecklar en självbild som är både realistisk och positiv, dvs. att individen har en god och allsidig kunskap om sina egenskaper och förmågor liksom att individen kan acceptera sig själv.

I det livslånga och livsvida lärandet behöver var och en bli medveten om, få syn på och kunna identifiera de olika delarna i sin karriärprocess för att i nästa steg ta ansvar för och vara delaktig i den. För detta behöver individen vara rustad med verktyg och metoder. Ibland behöver individen söka professionell hjälp inför ett vägval men för det mesta fungerar de egna nätverken.

Olika individer har olika behov inför sina val. För dem som har behov av kontakt med en karriärvägledare och har en inriktning och målsättning klar räcker det ofta med ett kort samtal. För andra med fördjupade behov blir vägledningssamtalen en del i en mer omfattande process. Här är det viktigt att prioritera individer med behov av särskilt stöd.

4.5 Från mapp till karriärportfölj

Fokuseringen på individens behov, det fria valet och det egna ansvaret gör att återkommande dokumentation av kunskaper, färdigheter, erfarenheter, motivation och personliga förutsättningar blir viktig i det livslånga lärandet. Skol- och arbetsbetyg är inte längre tillräckliga underlag för ställningstagande och vägval utan behöver kompletteras med en karriärmapp/karriärportfölj anpassad efter vars och ens behov. Denna mapp eller portfölj utgör individens systematiskt samlade arbeten, framsteg, prestationer och ansträngningar inom ett eller flera områden.

Portföljmetoden, som nyttjas alltmer och främst inom skolområdet är inte enbart ett sätt att samla dokument och handlingar utan är också ett instrument att flytta fokus från undervisningssituationen till enskilt lärande. Eleverna kan följa sin egen utveckling och förbättra sin förmåga till reflektion.

Med metoden betonas individens starka sidor. Individen sätter sina egna studiemål och tar ansvar för sitt eget lärande. Det är av betydelse att eleven skall kunna dokumentera sitt lärande och sin utveckling.

För läraren innebär portföljmetoden en förändrad arbetsroll då han eller hon i högre grad blir handledare i stället för föreläsare. Arbetsmetoden kan också användas i grupparbetssammanhang och vid kamratutvärderingar där individen tränar och utvecklar analysförmåga och kritiskt tänkande.

Jag bedömer att portföljmodellen kan vara ett viktigt verktyg i vägledningsarbetet. Elevledda samtal går att genomföra i alla åldrar. Redan i förskolan kan de första stegen tas i en process som kan leda fram till kommande val då det gäller studier eller annan verksamhet. Tillsammans med kamrater kan studiebesök genomföras och grupparbeten utföras med tydlig inriktning på närsamhällets utformning och näringslivets krav på framtida behov av arbetskraft.

Portföljmetoden kan användas från förskola till gymnasiet i alla skolformer. Karriärmappen/karriärportföljen kan omvandlas till en yrkesmapp/portfölj.

Karriärmappen/karriärportföljen kan också vara ett bra verktyg för individen i samtal med föräldrarna. Den kan inspirera till återkommande samtal gällande framtiden. En systematisk samling elevarbeten med inriktning mot ett framtida värv där elevens tankar och reflektioner kan följas över ett antal år bör vara en god grund för relevanta val.

5 Karriärvägledningen i framtiden

5.1 Mål för karriärvägledning

I mitt uppdrag ingår att föreslå mål för studie- och yrkesvägledningen i olika former, att bedöma vilka åtgärder som krävs för att målen skall kunna nås, att redovisa hur syverksamheten kan fullgöras av olika befattningshavare inom skolan och vuxenutbildningen samt att särskilt belysa lärares och skolledares uppgifter i förhållande till studie- och yrkesvägledare.

Vägledning är synonymt med möjligheter. Den skall ge den enskilda individen – barn, ungdom och vuxen – verktyg för att kunna påverka och ta ansvar för sin utveckling och kompetens i studier och arbete. Karriärvägledningen skall utgå från den sökande individens inneboende krafter och drömmar. Det är individen själv som skall vara bärare av sin egen karriärprocess. Detta ansvar är, som tidigare beskrivits i kapitel 4 om individens behov, viktigt för stärkande av självkänslan och tron på den egna förmågan till utveckling.

För skolans del är det i hela den pedagogiska verksamheten som eleven skall ges förutsättningar att stärka tron på sig själv och sina möjligheter. De olika valsituationerna som eleven ställs inför under utbildningstiden skall öppna dörren för nya möjligheter – inte inge kval och föreställningar om dörrar som stängs för resten av livet.

Från val- och vägledningssynpunkt ligger betoningen på lärande, inflytande, individens frihet samt jämställdhet mellan könen. Medinflytande handlar företrädesvis om makt över och ansvar för den egna situationen. Idén om medinflytande bygger på två viktiga principer, nämligen *självförtroende* och *självförtroende* samt kunskap och ansvar. Eleverna skall ges tilltro till sin egen förmåga. Det är inte utbildningen i sig som åstadkommer att eleven lyckas senare i livet utan det är självförtroendet och självförtroendet. Dessutom måste eleverna bibringas kunskap om sitt eget ansvar och ta ansvar för den egna kunskapen.

Beträffande uppdraget att föreslå mål för studie- och yrkesvägledningen i olika skolformer kan jag efter genomgång av hur verksamheten fungerar idag konstatera att de mål som finns i bl.a. läroplaner bör vara fullt tillräckliga för att bedriva en god karriärvägledning. Målen anger tydligt de uppdrag olika myndigheter och befattningshavare har och behöver i sig inte ändras. Däremot behövs en tydligare överensstämmelse och samband mellan de mål som läroplanerna beskriver, den verksamhetsplanering som sker och den verksamhet som bedrivs. Uppföljning och utvärdering är här viktiga men eftersatta instrument för att utveckla karriärvägledningen.

5.1.1 Definitioner

Definitionen av karriärvägledning måste tydliggöras och då, som jag tidigare redogjort för, en viss perspektivförskjutning mot en samordnad funktion för vägledning håller på att utkristalliseras vill jag redovisa mitt synsätt genom att ge följande definition.

Min definition av karriärvägledning

En oberoende och opartisk karriärvägledning utgår från individens behov, oavsett dennes ålder och sysselsättning.

Den offentliga karriärvägledningen skall erbjuda den enskilde individen verktyg och *metoder* för

att söka information och kunskap samt orientera sig om utbildningar, praktik och arbetsmarknad,

att identifiera och formulera sina behov, intressen och förutsättningar,

att göra ett urval av relevanta åtgärder,

att kunna ta ansvar för sin egen karriärprocess,

att se möjligheterna till att förverkliga sina idéer och tillgodose sina behov.

Utgående från gällande mål och de erfarenheter jag gjort under mitt utredningsarbete har jag valt ovanstående definition av begreppet karriärvägledning. Definitionen är så generell att den kan användas i alla vägledningssammanhang, inte huvudsakligen från

grund- och gymnasieskolans utgångspunkt vilket ofta tidigare varit styrande. Min definition utgår i högre grad från individens egna behov och mindre från det omgivande samhällets. En koppling till denna definition bör kunna göras av samtliga aktörer vid utformandet av egna specifika uppdrag på vägledningsområdet.

Det är egentligen inte fråga om någon förändring av de gällande målen för verksamheten utan snarare ett förtydligande av ansvar, uppföljning och inrättande av nya arbetsformer som fordras för att möta den förändrade omvärld som kan förutses för karriärvägledningen. Karriär skall, som jag tidigare har beskrivit, förstås i betydelsen individens samlade meriter och erfarenheter i förhållande till hans/hennes behov och egen utveckling.

Såväl nationella som internationella strategier för livslångt lärande ger individen en framskjuten ställning och betonar individens behov. Min definition av begreppet karriärvägledning utgår helt från individens behov och förutsättningen att den enskilde själv är bärare av och ansvarig för sin karriärprocess. För att individen utgående från detta skall uppnå sina mål måste anpassade och funktionella verktyg och metoder kunna erbjudas. Således måste innehållet i vägledningen vara anpassat till individens aktuella situation. Individen avgör själv när och hos vem vägledning skall sökas. Naturligtvis grundläggs i skolan förutsättningarna för individens egna ställningstaganden inför framtiden.

Målen för karriärvägledningen skall vara att tillgodose individens rättighet att få tillgång till de verktyg och metoder som är lämpligast för att kunna ta ansvaret för den egna karriärprocessen. I denna process, där den enskilde står i centrum, förenas ett antal kontaktnät bestående av såväl närstående personer som professionella karriärvägledare som tillsammans bidrar med sina egna kunskaper, erfarenheter och hjälp till sökandet av tillräcklig information för att utforma karriären.

Som en del av individens karriärprocess ingår sökande av information för att kunna inhämta tillräckligt underlag för ett väl underbyggt val. Utan denna information försvåras de självständiga och ansvarsfulla besluten individen förutsätts fatta avseende sin utbildning och kompetensutveckling. Ansvaret för att individen får tillgång till erforderligt underlag åvilar således ett antal personer med olika funktioner i individens omgivning.

5.1.2 Bedömning

Min bedömning är att behovet av en offentligt erbjuden vägledning kommer att öka i takt med att det livslånga lärandet får en reell innebörd för den enskilde samhällsmedborgaren. Nya initiativ som kunskapslyftet och individuellt kompetenssparande ökar behovet av karriärvägledning och personlig rådgivning i samband med att många nya grupper söker sig till utbildning och kompetensutveckling. Ett brett och komplext utbud av utbildningar kommer att ställa ökade krav på att initierad och aktuell information finns tillgänglig. Det kommer att behövas öppna rum i samhället med en funktion liknande bibliotekens, dit personer kan söka sig för att få en kostnadsfri, oberoende och opartisk hjälp.

Grund- och gymnasieskolan är föremål för omfattande förändringar och omstruktureringar där eleverna ställs inför en mängd nya vägval. Relationen till lärare förändras där klasslärarfunktionen ersätts med mentorskap på allt fler skolor. Skolans karriärvägledning kommer att bli en del av en mängd olika aktiviteter och inlärningsituationer där karriärvägledaren inte kan vara den enda länken mellan skolan och arbetslivet.

Vägledningsfunktionerna kommer att behöva utvecklas inom såväl utbildningsväsendet som arbetsmarknadsområdet. Som jag antytt ovan förutses fler personer än nu är fallet att beröras och få uppdrag av vägledningskaraktär utan att vara professionella karriärvägledare.

5.2 Funktion och aktörer

Utifrån min definition kan jag konstatera att karriärvägledning eller delar av densamma kan bedrivas av många olika aktörer. Begreppet vägledning är inte synonymt med vägledare. Den professionelle karriärvägledaren inom de offentliga systemen har en självklar nyckelroll men inför ett studieval finns många andra som individen också har till hjälp och stöd. Det rör sig om flera olika aktörer som med sina respektive kunskaper och erfarenheter bidrar till de olika delarna i individens karriärprocess.

Individen står i centrum och förenar i sin valprocess erfarenheter från såväl närstående personer som professionella karriärvägledare. I nätverken ingår således professionella karriärvägledare, mentorer, lärare och skolledare. Dessutom kan bl.a. föräldrar, syskon,

kamrater, ledare i olika fritidssysselsättningar, fackliga kamratstödjare och bibliotekarier återfinnas i dessa grupper. Karriärvägledning bör således betraktas som en funktion som utövas av flera aktörer varav den professionelle vägledaren är en. Det är den enskilde individen som själv beslutar om vilka aktörer han/hon väljer att ingå i det egna kontaktnätet.

De olika delarna i individens karriärprocess skapar olika behov av vägledning. Beroende på var i processen individen befinner sig kan olika funktioner identifieras. De personer som ingår i nätverken kan bistå med information, rådgivning, handledning, karriäranalys, meritanalys/validering, visa på olika sökvägar och utgöra stöd för individer med särskilda behov. Ytterligare inslag är det professionella vägledningssamtalet samt uppsökande, motiverande och stödjande verksamhet.

5.3 Tydligare ansvar

Jag har i tidigare avsnitt beskrivit vägledningen idag och vilka lagar, regler och förordningar som reglerar vägledningen framför allt inom skolväsendet. Dessa är oftast målrelaterade och bygger i huvudsak på en decentraliserad organisationsform med lokalt ansvar för verksamheten. De brister som jag upplevt inom studie- och yrkesvägledningen beror till största delen inte på otillräckliga eller otydliga regler. Tvärtom beskriver gällande läroplaner utförligt skolans och skolpersonalens ansvar i vägledningssammanhang. Förklaringar till bristerna kan snarare finnas i en oklar lokal arbetsfördelning och att vägledningsfrågor generellt och felaktigt uppfattas beröra enbart karriärvägledaren och inte övrig personal på skolan.

Mina förslag utgår från att individen bör kunna erhålla en god karriärvägledning under förutsättning att respektive befattningshavare följer skolans styrdokument.

5.3.1 Skolledaren

I gällande läroplaner finns klart uttalat ett antal områden, som berör studie- och yrkesvägledning och som rektor har ansvar för. Textutformningen kring skolledarens ansvar skiljer sig något mellan Lpo 94 och Lpf 94. Andemeningen är dock densamma och

av respektive läroplan framgår att skolledaren har ansvar för skolans resultat och därvid har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för

- att arbetsmiljön i skolan utformas så att eleverna får tillgång till handledning och läromedel av god kvalitet samt andra hjälpmedel för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, bl.a. bibliotek, datorer och andra tekniska hjälpmedel,
- att undervisning, elevvårds- och syoverksamhet utformas så att elever som behöver särskilt stöd och hjälp får detta,
- att varje elev i dialog med skolan gör upp en individuell studieplan och reviderar den vid olika tillfällen under utbildningen,
- att den studie- och yrkesorienterande verksamheten organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av fortsatt utbildning och yrke,
- att samverkan med universiteten och högskolorna samt arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får en kvalitativt god utbildning samt en förberedelse för yrkesverksamhet och fortsatt utbildning.

Rektor har när det gäller gymnasiesärskolan dessutom ett ansvar för att varje elev ges stöd vid arbetsplatsförlagd utbildning och senare vid utslussning till arbetslivet.

Jag finner att skolledaren har ett avgörande ansvar för att den egna skolenheten bedriver en kvalitativ och effektiv karriärvägledning. Det handlar om arbetsledning och att genom en klar arbetsfördelning se till att all skolpersonal i enlighet med läroplanerna engageras i att möta individens behov av karriärvägledning. I detta avseende bör det ligga inom skolledarens ansvar att

- skolan erbjuder en stimulerande karriärmiljö utifrån individens behov,
- karriärvägledning planeras och utvärderas som en del av skolans verksamhet,
- lärare erbjuds handledning av professionella karriärvägledare,
- följa upp och utvärdera skolans insatser i förhållande till elevernas behov och önskemål.

5.3.2 Arbetslaget

Arbetslag är idag en vanlig arbetsform i skolan. Hur arbetslagen är organiserade varierar från skola till skola och från skolform till skolform. Indelningen i arbetslag har skapat möjligheter till samarbete mellan olika klasser och grupperingar och för lärarna har nya samarbetsformer utvecklats.

Arbetslaget fyller en viktig funktion i den framtida karriärvägledningen. Det är i arbetslaget planeringen av skolans arbets- och näringslivsorienterade verksamhet kan ta form.

Vid varje skolenhet bör särskilt utsedda kontaktpersoner finnas i arbetslagen. Dessa stimulerar och stöttar kollegorna i arbetslaget till att skapa kontakter med näringslivet inom sitt studieområde och bedriva en god och ändamålsenlig arbetslivsorientering. I de fall skolenheten inte inrättat mentorskap är det kontaktpersonens uppgift att också delta i att utveckla den pedagogiska verksamheten avseende innehållet i elevernas karriärportföljer.

5.3.3 Läraren

Skolan skall sträva efter att varje elev inhämtar tillräckliga kunskaper och erfarenheter för att kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden samt få en inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv.

Enligt riktlinjerna i läroplanerna skall alla som arbetar i skolan verka för att utveckla kontakter med kultur och arbetsliv, föreningsliv samt andra verksamheter utanför skolan som kan berika den som en lärande miljö och bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studieval som grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund.

Enligt samma riktlinjer åligger det särskilt lärarna att bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning och medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt med organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället.

I mitt förslag till utveckling av karriärvägledningen inom skolan är utgångspunkten att hela skolans personal är involverad i vägledningsprocessen och att den utgör en integrerad del i en mängd olika aktiviteter och inlärningssituationer. Karriärvägledaren kan inte vara den enda länken mellan skolan och arbetslivet. I huvudsak bör

lärarna svara för att eleven ges möjlighet att få kontinuerlig och återkommande arbetslivsorientering. Vid behov kompletteras detta med insatser av de professionellt utbildade vägledarna.

Praktisk arbetslivsorientering, prao, har i de senaste läroplanerna tagits bort och beskrivs inte längre specifikt. Detta synes ha tagits till intäkt för att i många fall välja bort praon eller överlämna till föräldrar att för eleven skapa möjligheter till praktiska inslag inom arbetslivet. En sådan tolkning av nuvarande läroplaners intentioner är enligt min bedömning inte korrekt. Tvärtom är det än angelägnare att med dagens snabba förändringar på arbetsmarknaden upprätthålla goda kontakter mellan skola och arbetsliv. De kommuner som valt att fortsätta att utveckla prao-verksamheten är också oftast de som byggt upp ett väl fungerande samspel med det lokala näringslivet.

I en väl fungerande karriärvägledning ansvarar lärarna för att den studerande får inflytande och ansvar över sin läroprocess och stimuleras till studiebesök, kontakter med yrkesverksamma personer samt äldre elever. Skolan skall synliggöra elevernas vunna erfarenheter och värderingar. Lärarna förser eleven med nödvändiga verktyg och ökar därmed förutsättningarna för den enskilde eleven att göra självständiga och ansvarsfulla val.

5.3.4 Mentorn

På ett stort antal skolor utvidgas delar av skolpersonalens roll till att mer fungera som en mentor. I mentorsrollen ligger flera olika uppdrag från att exempelvis vara samtalspartner vid planering av studier till att utgöra stöd när problem uppstår.

Jag finner att mentorskapet väl lämpar sig för utveckling inom karriärvägledningens område. Det bygger på att alla vuxna i skolan har ansvar för ett visst antal studerande och fungerar som stöd och samtalspartner till dessa.

Alla elever skall ha en utvecklingsplan och tillfällena för utvecklingssamtal. Val och framtidstankar måste utgöra en naturlig del i dessa planer och samtal. Samtalen kan förberedas genom att eleverna skriftligt meddelar hur de ser på sin studiesituation, vad de gör på fritiden, hur de trivs i skolan och vad de har för mål med sina studier. Arbetslaget diskuterar varje elev före samtalen. Lärare kan anmoda mentorn att med eleven ta upp någon speciell fråga. I

samtalet försöker därefter mentorn få eleven att se sin egen situation i ett kognitivt perspektiv.

Eleven äger samtalet och skriver efteråt noteringar om det han/hon anser vara viktigt. Frågeställningarna och svaren utgör ett viktigt underlag i individens karriärportfölj och tas fram vid nästkommande samtal för att vid behov kunna följas upp. Nyttillkomna lärare och berörda anhöriga kan på så vis följa elevens utveckling.

5.3.5 Elevvårdsteamet

I skolans elevvårdsteam finns bl.a. skolsköterska, skolläkare och kurator. De representerar alla professionella grupper som kan bidra med viktig information men också i samtal stödja eleven i de mer personliga och integritetsskyddade delarna av karriärprocessen.

I det elevvårdande arbetet krävs ofta insatser och delaktighet från all skolans personal, inklusive karriärvägledaren, men det förtydjar dock att här påpekas att karriärvägledningen och dess utövare lika lite som läraren utgör någon obligatorisk del av det elevvårdande teamet.

5.3.6 Den professionelle karriärvägledaren

Läroplanerna Lpo 94 och Lpf 94 beskriver skolans och dess personals uppgifter inom karriärvägledningens område. Enligt Lpo 94 skall studie- och yrkesvägledaren eller den personal som fullgör motsvarande uppgifter specifikt ägna sig åt att

- informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och därvid särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionshinder och
- vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

Gentemot individen och dennes behov baseras karriärvägledarens tre huvuduppgifter på information, vägledning och motivation/stöttning/upsökande verksamhet. Även om det professionella karriärvägledningssamtalet utgör grunden kommer den personalstödande och samordnande funktionen gentemot skolans övriga personal att växa och utvecklas alltmer. Karriärvägledare inom skolväsendet och i det livslånga lärandet kommer i hög grad

att behövas för att handleda lärare, kontaktpersoner och mentorer i hur de tillsammans med elever skapar en gynnsam karriärmiljö och arbetar med olika valfrågor runt eleven.

Omvärldens förändring och inriktning gör att karriärvägledaren i sin yrkesroll kommer att få ökade arbetsområden. Förutom det professionella samtalet kommer karriärvägledaren att behöva utveckla många andra kvalifikationer såsom handledning, vägledning och undervisning i grupp, kunskaper inom kommunikation och IT, samordning och projektledning. Min bedömning är att bl.a. följande uppgifter kommer att accentueras för den professionelle karriärvägledaren, nämligen att

- utveckla och uppdatera karriärrelevant information,
- samverka med aktörer som ingår i individens karriärprocess,
- bedriva uppsökande verksamhet,
- kompetensutveckla och handleda andra aktörer/befattningshavare,
- utveckla instrument för uppföljning och utvärdering av karriärrelaterad verksamhet inom skolväsendet och AMV,
- utveckla nya metoder och verktyg för karriärvägledning,
- formulera problem och frågor för utveckling och forskning.

Vad jag ovan beskrivit beträffande karriärvägledningens roll i skolan kan också ses som allmängiltigt i tillämpliga delar för Arbetsmarknadsverket och övriga myndigheter som bedriver karriärvägledning. Individens behov bör utgöra grunden och vara styrande för de metoder och verktyg den professionelle karriärvägledaren tillhandahåller.

I de fall myndigheten har uppdrag som också skall ta hänsyn till andra målgrupper än individen bör den del av verksamheten som riktar sig till individen tydliggöras och särskiljas.

5.4 Gemensamt IT-system för karriärvägledning

Internet och IT-tekniken kommer i framtiden att vara viktiga verktyg för karriärvägledning. Med en utbyggnad på Internet nås nya målgrupper och dessutom betydligt fler individer än vad som skulle vara möjligt via traditionell karriärvägledning. IT- och Internetbaserade informationskällor öppnar nya vägar för att förbättra omfattningen av och kvaliteten i vägledningen.

Det är också min bedömning att en väl utvecklad och Internet-baserad karriärvägledningsfunktion är förutsättningen för att den professionelle vägledaren skall kunna prioritera sitt arbete och ge stöd till dem som bäst behöver det.

Frågeställningen om hur mycket av karriärvägledningen som kan hanteras med modern kommunikationsteknik och vad som oundgängligen måste tillhandahållas i det personliga mötet mellan karriärvägledaren och individen är svår men heller inte nödvändigt att ta ställning till. Positionerna är inte en gång för alla givna utan justeras med tids- och utvecklingsperioder.

På Internet finns det många aktörer som bedriver information om utbildning och utbildningsvägar som leder till olika slags arbeten. Utbudet som erbjuds individen är tämligen begränsat och svårt att överblicka. Dessutom är stora delar av det material som finns utbudsstyrt. En samordning av det som redan finns och en utveckling av en gemensam portal för karriärvägledning som utgår från individens behov skulle dock kunna utgöra framtida viktiga verktyg.

I kapitel 6 kommer jag att utveckla mina tankar om utbyggnad av ett gemensamt IT-system för karriärvägledning som bygger på en samordning mellan de större nationella aktörerna.

5.5 Ny utbildning till karriärvägledare

Den utveckling av karriärvägledningen med många fler aktörer och mer diversifierade arbetsuppgifter som jag tidigare beskrivit ställer nya krav på utbildningen till karriärvägledare. En bredare bakgrund i den grundläggande utbildningen där ökad vikt läggs vid omvärldskunskap och i IT- och datakunskap kommer att behövas.

I kapitel 8 lägger jag bl.a. förslag till ändrad grundutbildning för karriärvägledare som är anpassad till den framtid som jag beskrivit tidigare i detta kapitel.

5.6 Åtgärder för att nå mål

För att åstadkomma en utveckling av karriärvägledningen krävs förbättringar i alla led. Jag har i tidigare kapitel beskrivit hur en framtida vägledning behöver ett perspektivbyte då det gäller individens behov. Jag har vidare lagt förslag kring definitionen av karriär-

vägledning, funktion och aktörsrollerna samt hur en utvecklad IT-teknik kan användas. Skolledaren har en nyckelroll för att en god karriärvägledning inom skolans område skall komma till stånd.

Inom en kommun kan det finnas flera olika former av offentlig karriärförmedling, ofta med olika huvudmän. För att alla medborgare oavsett ålder och sysselsättning skall kunna erbjudas en oberoende och opartisk karriärvägledning krävs en samordning och samverkan på lokal nivå. Ansvar för detta bör ligga hos den enskilda kommunen. Jag återkommer med förslag kring denna fråga i kapitel 7.

5.6.1 Styrning

Ansvar för karriärvägledning i ett livslångt lärande delas mellan individen, arbetslivet och samhället, dvs. stat och kommun. Kommunerna har ett ansvar för att forma en infrastruktur där alla berörda parter – såväl aktörer som intressenter – tillsammans formar en karriärvägledning som tillgodoser individens behov. Infrastruktur handlar bl. a. om karriärvägledningssamtal, information, uppsökande verksamhet, studiefinansiering och validering av kunskaper.

I det övergripande kommunala ansvaret ligger att kvalitetsgranska, utarbeta handlingsplaner samt utveckla arbetssätt och arbetsformer som ligger i linje med de nationella styrdokumenterna. Därvid bör kommunerna göra en årlig översyn av sina egna och skolornas handlingsplaner där innehållet relateras till olika professionella grupper och olika vägledningsinsatser.

Uppföljning, utvärdering och kvalitetsgranskning är instrument som utgör några av underlagen för en väl planerad och organiserad karriärvägledning. Området är eftersatt och varken på nationell eller lokal nivå finns det utarbetat några tillförlitliga instrument som visar på resultat och effekter av vägledningsinsatser. Här behövs ett samlat initiativ för att utveckla sådana nyckeltal.

Försök att mäta kvalitet sker ofta på uppdrag av politiker och görs normalt inte för att belysa av eleverna upplevd kvalitet. Kvalitetskriterier byggda på bl.a. individens värderingar av kvalitet skulle kunna utgöra en gemensam grund för kvalitetsmätning i en region och vara ett intressant underlag inför individens val.

5.6.2 Samordning och samverkan

Ansvar för att individen, oavsett ålder och sysselsättning, får den karriärvägledning han/hon har rätt till bör enligt mitt förslag ligga på den enskilda kommunen. Denna planerar, samordnar och ger förutsättningar för en infrastruktur och en god miljö för karriärvägledning, som kommer att se olika ut beroende på lokala förutsättningar och behov.

Arbetsmarknadsnämnderna, vari det finns företrädare för kommun, arbetsförmedling, lokalt näringsliv och lokala arbetstagarorganisationer, har en naturlig och central roll i samordningen av karriärvägledningen. Andra viktiga samverkansorgan kan vara de regionala kompetensråden. På några håll har det också bildats regionala vägledningsråd.

Skolan behöver generellt utveckla ett större samarbete med när-samhället. Viktiga aktörer i dessa avseenden är t.ex. kommunens utbildningsplanerare, olika utbildningsanordnare, karriärvägledare, arbetsförmedlare och arbetsmarknadens parter. Arbetsmarknadens parter har en viktig roll när det gäller att ge information om vilken arbetskraft och vilka kvalifikationer arbetslivet kräver. Den informationen är nödvändig för de studerande, utbildningsanordnarna, arbetsförmedlingen och den kommunala utbildningsplaneringen.

De professionella karriärvägledarna som verkar inom en kommun besitter en samlad kompetens som ingen enskild vägledare ensam kan ha och som måste tas tillvara. Genom att samordna väglednings- och informationsinsatser skapas kostnadseffektiv verksamhet som kan medverka till ökad flexibilitet och vara anpassad för ett samhälle där individens studieval inte längre sker vid ett fåtal tillfällen i livet utan är återkommande inslag i en karriär.

En samordning är betydelsefull också för karriärvägledarna. De måste ges tid och utrymme att stärka sin vägledningsprofession. Ett samplanerat arbetssätt skapar synergieffekter och ger den enskilde vägledaren möjligheter att koordinera sin egen verksamhet med andra på arbetsplatsen verksamma vägledare, kompetensutvecklas i sin profession och tillsammans med andra utveckla policy, metoder och verktyg för karriärvägledning.

För den enskilde personen måste det vara en fördel att karriärvägledningen i den enskilda kommunen är samordnad och samplanerad till en plattform dit alla oavsett ålder och sysselsättning kan vända sig. Rätt utformad kan den bli en samlingspunkt för alla kommuninnevånare som behöver någon form av stöd i utbildnings-

och kompetensutvecklingsfrågor. I kapitel 7 utvecklar jag förslag kring en sådan samordnad verksamhet.

6 Ett Internetbaserat informationssystem

6.1 Ett Internetbaserat informationssystem

Mitt förslag:

Ett gemensamt IT-system för karriärvägledning utvecklas i samarbete mellan berörda nationella aktörer.

En nationell kommitté tillsätts med huvuduppgift att under en period om 2-3 år bygga ut det gemensamma IT-systemet samt under samma period vara driftsansvarig för detta.

6.1.1 Min bedömning

I tidigare avsnitt har jag redogjort för min syn på begreppet karriärvägledning och klargjort samspelet mellan processen och aktörerna. Jag konstaterade att det kan finnas många aktörer, varav den professionelle karriärvägledaren är en. Karriärvägledning på Internet kan i framtiden vara ett viktigt verktyg.

Med drygt 500 000 enskilda besökare per månad har Arbetsförmedlingen Internet snart lika många besökare på Internet som samtliga arbetsförmedlingar tillsammans har av personliga besök under ett år. Med utbyggnaden på Internet när arbetsförmedlingen nya målgrupper och dessutom betydligt fler individer än vad som skulle vara möjligt via traditionell arbetsförmedling. Liknande utveckling sker hos andra aktörer.

I regeringens proposition *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (prop. 2000/01:72) framhålls att studie- och yrkesvägledningen utgör ett väsentligt inslag i många personers kompetensutveckling.

Eftersom individens motiv för studier är olika krävs ett professionellt stöd för att de skall kunna göra ett väl underbyggt val och sätta upp mål för sina studier. IT och Internetbaserade informationskällor öppnar nya vägar för att förbättra omfattningen av och kvaliteten i vägledningen. I propositionen framhålls vidare att flera olika aktörer, med skilda roller, bidrar på olika sätt till en individs livsplanering. Det kan handla om bl.a. information, rådgivning, stöttning, handledning, karriäranalys och underlag för validering.

Ett gemensamt Internetbaserat informationssystem bör kunna utgöra grunden för de väl underbyggda val vuxna studerande behöver göra för att finna relevant kompetensutveckling.

Internetbaserade informationssystem, på riktigt sätt tillrättalagda, torde även vara till gagn för elever inom obligatorisk och frivillig skola.

Det är min bedömning att stora delar av det material som finns och som berör vägledningsområdet på Internet är utbudsstyrt och endast utgör delar eller fragment av aktörernas huvudinriktning. Utbudet som erbjuds individen är tämligen begränsat och svårt att överblicka. Redan befintligt material skulle dock vid en samordning och utveckling av en gemensam portal för karriärvägledning kunna utgöra viktiga verktyg för individens behov.

Mitt förslag till utbyggnad av ett gemensamt IT-system för karriärvägledning bygger på en samordning mellan de större nationella aktörerna vilka också bör ingå i den föreslagna nationella kommittén. Som utgångspunkt har jag Statskontorets resonemang och förslag kring begreppet 24-timmarsmyndigheten och vad som där kännetecknar en god, modern och väl fungerande myndighet.

Det gemensamma IT-systemet skall vara en avgiftsfri och opartisk plats för individen och ha sin utgångspunkt i de offentliga systemen. Den bör vara efterfrågestyrd utifrån individens behov och utgöra en naturlig sökplats för såväl personer som önskar karriärvägledning som förmedlare av sådan. Med en gemensam IT-portal blir möjligheterna större att garantera en kvalitetssäkring av innehåll och fakta kring karriärvägledning.

För att erbjuda en helhet inom karriärvägledning på Internet är det viktigt att också samordning sker med privatfinansierade aktörer. Det skulle kunna bli den nya kommitténs uppgift att arbeta fram villkor och förutsättningar för detta.

Det finns klara beröringspunkter mellan detta mitt förslag till ett gemensamt IT-system och de behov av systemutveckling som utredningen kring Ett individuellt kompetenssparande (IKS) pekar

på. Det är min uppfattning att den förlagna IKS-portalen kan rymmas inom ett gemensamt IT-systemet för karriärvägledning.

Inom området validering kommer det också att finnas behov av Internetlösningar, som även de kan rymmas i ett gemensamt IT-system.

Jag har valt att se frågan kring ett gemensamt IT-system för karriärvägledning på Internet som ett förslag som kan behandlas separat oavsett ställningstagande till övriga förslag i utredningen. Tidsaspekten är viktig. Frågan kring karriärvägledning på Internet vinner inte på att hänskjutas till en ny utredning med ytterligare tidsutdräkt som följd. Jag har därför i detta avsnitt medvetet redovisat några existerande portaler på en detaljeringsnivå som skulle kunna utgöra grunden för vidare ställningstagande i form av direkt uppdrag till en kommitté med uppgift att utveckla, genomföra och ansvara för ett gemensamt IT-system för karriärvägledning.

Jag har i det följande konkretiserat en modell för utbyggnad av ett gemensamt IT-system för karriärvägledning. Modellen baseras i huvudsak på en teknisk lösning med kommunikation mellan redan befintliga baser kopplade till ett nav som finner den information och de verktyg som beställts av individen via den karriärvägledningstjänst som presenteras på webben.

Kostnaden¹ för uppbyggnad av systemets tre delar uppgår till 20 miljoner kronor. Drift och underhåll kostnadsberäknas till 5 miljoner kronor per år. Kostnader för uppdatering av standarder och metadata beräknas respektive aktör själv svara för.

En utveckling av vägledning på Internet bör, i likhet med motsvarande utvecklingsprojekt inom Centre for International Mobility (CIMO) i Finland, klart falla inom ramen för villkoren för EU:s strukturfonder och därmed skulle en betydande del av kostnaden kunna delfinansieras med medel från Svenska ESF-rådet. I övrigt bör respektive huvudaktör, AMS, Höskoleverket och Skolverket reservera medel för verksamheten.

6.1.2 Utredningens uppdrag

Enligt kommittédirektiven skall "utredaren tillsammans med tidigare nämnda nationella aktörer diskutera förutsättningarna för att utveckla ett gemensamt informationssystem och överväga möjligheterna till samordning mellan ett sådant system och det resurs-

¹ Enligt beräkningar i PM, Skolverket Dnr 2001:0036.

centrum för vägledning som inrättats inom ramen för Leonardo da Vinci. Vidare skall utredaren lämna förslag till vem som skall ansvara för drift och underhåll av ett sådant IT-baserat system”.

Jag har under arbetets gång inbjudit nationella aktörer² till samråd för att diskutera följande frågeställningar:

- Finns förutsättningar för och behov av att utveckla ett gemensamt informationssystem kring vägledning?
- Vilka behov skall ett sådant gemensamt informationssystem tillgodose?
- Vem skall ansvara för drift och underhåll av ett sådant IT-baserat system?

Jag har vidare låtit göra en undersökning³ av vad som idag finns av nationell vägledning på Internet samt gjort vissa internationella jämförelser. Jag kan konstatera att antalet informatörer och utbudet av information inom studie- och yrkesvägledning på Internet växer mycket snabbt i omfattning.

6.1.3 IT-utvecklingens möjligheter för karriärvägledning

Utvecklingen inom IT-området innebär nya möjligheter för individen själv att skaffa och hantera information. Geografiska avstånd är inte längre hinder för inhämtande av information och karriärvägledning. Utbildning på distans skapar nya möjligheter för individen.

Dessa förändringar, tillsammans med synen på utbildning och kompetensutveckling som en livslång lärandeprocess, skapar nya förutsättningar för karriärvägledning.

Delar av karriärvägledning lämpar sig i flera avseenden synnerligen väl för IT-baserad kommunikation. Mängden av tillgänglig information och kravet på att den skall vara färsk och tillförlitlig samt tillgång till information när och varhelst individen själv behöver är några sådana faktorer. Dessa nya förutsättningar skapar också förändringar för karriärvägledaren. Kommunikationen och vägledningssamtalet blir inte längre så starkt knutna till person, tid

² I nätverket, som har sammanträffat vid tre tillfällen, har ingått personer, som är verksamma inom AMS, Högskoleverket, Skolverket, Internationella programkontoret, Lärarhögskolan i Stockholm, Malmö högskola (lärarytbildningen), LO, TCO, SACO, SAF, Folkhögskolornas informationstjänst, Centrum för studieinformation, Centrum för Internationellt Ungdomsutbyte, Trinom Förlag AB och Inovit AB (Syo-Guiden).

³ Municel 2000-06-15, Kartläggning av stöd via Internet för svensk studie- och yrkesvägledning.

och plats. IT-utvecklingen gör det möjligt att skapa nya mötesplatser mellan individen och vägledningen. Också för den professionella karriärvägledaren kan ett utvecklat IT-baserat system nyttjas i såväl kunskapsinhämtning som kommunikation med kolleger och kompetensutveckling.

Jag kan emellertid konstatera att aktörernas nuvarande utbud främst gäller tillhandahållande av inte alltid överblickbar information. Utbudet av karriärvägledning, där besökaren efter sina intressen och kunskaper erbjuds att få hjälp att göra sina vägval till studier och arbeten, är tämligen begränsat.

6.1.4 Hur det ser ut idag

Det finns många webbplatser med studieinformation på Internet. De största nationella aktörerna är Skolverket, Högskoleverket och AMS. Dessa aktörer har byggt databaser kring sina egna respektive kärnområden. AMS har förutom databaser kring lediga sökande och lediga arbeten också utvecklat en egen databas med information om studier och yrken. Skolverkets skoldatanät har i snitt 150 000 hämtade sidor per dag och Högskoleverket når också en stor del användare. Det är troligt att brukarna av de tre stora aktörernas hemsidor pendlar mellan dessa för att söka information.

De flesta övriga aktörers webbplatser erbjuder information till sina speciella målgrupper samt länkar till bland annat ovanstående databaser. Jag har i det följande gjort en sammanställning av några av de viktigaste webbplatserna idag vad gäller området karriärvägledning.

Skolverket

(www.skolverket.se)

Skolverket driver på uppdrag av regeringen Skoldatanätet, som skall fungera främst som en vägledning för lärare i arbetet med att integrera IT i undervisningen. Det är också avsett att vara mötesplats mellan skolor, såväl andra svenska som utländska.

Inom ramen för Skoldatanätet finns Utväg vars övergripande syfte är att binda ihop samhällsinformation om utbildningars innehåll och styrning. Strävan är att synliggöra den innehållsliga strukturen och att göra innehållet så tillgängligt som möjligt för de

olika målgrupperna som i första hand utgörs av elever, föräldrar och skolpersonal. Utväg är i vid mening en ren samhällelig informationstjänst. Länkar finns till andra externa informationskällor. De syftar till att bredda vissa informationsområden. Uppdatering sker kontinuerligt men för de sidor som är länkade till Utväg står myndigheter eller andra informationsgivare själva för uppdateringen. Löpande skötsel av webbplatsen är utlagd på Lärarhögskolan i Stockholm och frågelådan sköts av studenterna på högskolan. Inom ramen för Utväg ligger Basinformationssystemet som främst riktar sig till anställda inom Skolverket men också lärare, elever och föräldrar.

Högskoleverket

(www.hsv.se)

Högskoleverkets studieinformation vänder sig till studenter, blivande studenter, vidareinformatörer och vägledare. ASKen – Automatiska studiekatalogen är Högskoleverkets informationsbas om kurser och utbildningsprogram som erbjuds inom högskolor och universitet. Webbsidan har nyligen ersatts av www.studera.nu som är en samlad ingång till all nödvändig information om högskolestudier i Sverige. Förutom information om alla utbildningsprogram och kurser länkas också till information om olika arbeten och yrken, studiemedel, hur antagningen fungerar, behörighet, hur man hittar studentbostad, studievägledning m.m. Varje universitet och högskola presenterar sig utförligt och berättar vad just de kan erbjuda för utbildningar, studentservice och studentliv.

Målen med studera.nu är att studenterna lätt skall hitta den information de söker samt att höja kvaliteten på informationen genom att alltid hålla den aktuell vilket garanteras genom att högskolorna själva uppdaterar sin information.

[Studera.nu](http://studera.nu) är ett exempel på ett IT-system som är uppbyggt kring databaser kopplade till en stark sökmotor, ett nav. För att göra informationen kommunicerbar har ett omfattande arbete lagts ner på att utveckla gemensamma standarder och användande av metadata.

AMS

(www.ams.se)

På Arbetsförmedlingen Internet finns ett stort utbud både för arbetsökande och utbildningsökande. Arbetsförmedlingen har en bred målgrupp. Målet är att även tillgängliggöra arbetsförmedlingens service enligt det arbetsmarknadspolitiska uppdraget. Under rubriken "yrken och studier" finns information om yrken, utbildningar och utbildningsanordnare. Utöver ren information finns intressetest kopplat till yrkesinformationen, samt kunskaps-test i svenska, matematik och engelska. Möjlighet finns för kunden att skapa sin egen personliga sida, där exempelvis testresultaten kan sparas. Under hösten 2001 lanseras dels ett interaktivt valstöd och dels en interaktiv "söka jobb"-utbildning.

AMV har alltid kompletterat vägledningen med tryckt material om yrken och utbildningar. Materialet används både i skolan och på arbetsförmedlingen och är tillgängligt för allmänheten. För att kunna hantera den allt större mängden information och förmedla den på ett effektivt sätt behövs också andra informationskanaler. Redan i mitten av 1980-talet utvecklade därför AMS datorstödda informations- och vägledningsprogram om yrken och utbildningar. Programmen blev kända under namnen DIVA och Yrkesguiden. De återfinns idag i utvecklad form på AMV:s hemsida under "Utbildningar i Sverige" och "Yrken A till Ö". De är verktyg för såväl vägledare som sökande och ger information om utbildningar, skolor, studiefinansiering och yrken. Därutöver finns intressetest. I vägledningen kan naturligtvis också annan information och andra program användas, som yrkesvägledaren eller rådsökanden kan ta fram på arbetsförmedlingen via Internet.

Verket för högskoleservice (VHS)

(www.vhs.se)

Denna webbplats ger särskild service inom områdena antagning och upphandling. Vad gäller sidorna för antagning får besökaren information om den samordnade antagningen till universitet och högskolor. Information om behörighet, meritvärdering och urval finns också. Besökaren kan även beräkna sina betygspoäng.

Centrala studiestödsnämnden (CSN)

(www.csn.se)

På webbsidorna finns en mängd information som rör studiestöd och rätten till stöd. Besökare som har fått studiestöd får en automatisk kod, som används när besökaren vill ställa personliga frågor.

Distansutbildningsmyndigheten

(www.distum.se)

På webbplatsen Distum erbjuds användaren att besöka avdelningen Mingel, som är en mötesplats för personer intresserade av flexibelt lärande inom utbildningsväsendet och näringslivet. Inom Distum finns också Dunet som är ett nätverk för spridning av kunskap om forskningsområdet.

Internationella programkontoret för utbildningsområdet

(www.programkontoret.se)

Webbsidorna innehåller information om EU:s olika utbildningsprogram. Frågelåda via e-post samt blanketter för projektansökningar finns också på sidorna. Här återfinns också resurscentrum för vägledning.

Svenska distanshögskolan

(www.mh.se/sdh)

På denna webbplats ligger radio- och TV-program som Utbildningsradion producerat i anslutning till Svenska Distanshögskolans kurser.

Infoteken

(www.syv.infotek.umea.se)

Ditt studie- och yrkesval är en webbplats som är tänkt att fungera som "hjälp till självhjälp". Sidorna riktar sig till dem som har funderingar kring sitt studie- och yrkesval och innehåller diverse

tester samt länkar. Webbsidorna togs fram i ett första steg i ett större projekt mellan AMS och Riksnätet för Infoteken. Infoteken erbjuder också information och länkar på (www.infoteken.se).

Kommittén för kvalificerad yrkesutbildning (KY)

(www.ky.gov.se)

Webbsidan innehåller information om arbetsnära eftergymnasiala yrkesutbildningar.

Yrkesteknisk högskoleutbildning

(www.yth.nu)

Detta är en webbplats med enbart studieinformation gällande yrkesteknisk högskoleutbildning och på vilka orter dessa bedrivs.

Kunskapslyftet

(www.kunskapslyftet.gov.se)

Webbplats med enbart information om projektet kunskapslyftet.

Akademi & handikapp

(www.sb.su.se/akademi-handikapp)

På Stockholms universitets webbsidor hittas information om olika former av stöd i studierna för studenter med funktionshinder. En virtuell mötesplats med diskussionsforum finns för personer som samordnar verksamheten för studenter med funktionshinder vid landets högskolor och universitet.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS)

(www.sisus.se)

Webbplatsen innehåller information om utvecklingsarbetet som skall medverka till att förbättra förutsättningarna till studier för personer med funktionshinder. Här finns bland annat information om fysisk tillgänglighet.

Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH)

(www.sih.se)

Institutets övergripande mål är att underlätta skolgången för elever med funktionshinder genom att ge råd och stöd samt genom att utveckla och anpassa läromedel. Webb sidan erbjuder "frågor och svar" samt information om anpassade läromedel.

Centrum för Internationellt Ungdomsutbyte (CIU)

(www.ciu.org)

CIU:s webbsidor My Tellus innehåller främst egenproducerad information men också länkar till studier och praktik utomlands. De vänder sig främst till ungdomar och erbjuder information samt sidor för erfarenhetsutbyte.

Folkhögskolornas informationstjänst (FIN)

(www.fin.fhsk.se)

Denna webbplats erbjuder information om landets alla folkhögskolor, kursutbud och specialinformation kring vilka kurser det är möjligt att medföra barn på. Det finns också information om vilka folkhögskolor som har särskilda resurser för deltagare med funktionshinder.

LO

(www.lo.se)

Sidan erbjuder under studier information om Kunskapslyftet och Bokhyllan. Den senare är en samlande information om studier och erbjuder fackliga medlemmar pedagogiskt utvecklade metoder, studie- och utbildningsmaterial.

TCO student

(www.tco.se/student)

Här informerar TCO om sin verksamhet och varför det är viktigt att bli medlem redan under studietiden. Det finns även beskrivning av förmåner samt hur "drömjobbet" hittas.

SACO student

(www.student.saco.se)

Webbplatsen inriktas mot studievägledning. Sidorna erbjuder tester och information om sådant som är bra att tänka på. Andra funktioner är hjälp att räkna ut studiemedel, information om lön, forskning, studentrådet.

SAF

(www.saf.se)

Här finns flera webbplatser varav Radar riktar sig till elever och Skola till företagare och lärare som söker kontakt och samarbete. Olika självskattningstester erbjuds och därutöver information om att arbeta, studera och starta eget.

Yrkesguiden

(www.yrkesguiden.com)

Webbplats som Arbetsmarknadens yrkesråd SAF-LO ansvarar för. Den informerar om yrken, branscher och utbildningar samt även om framtidsutsikter, karriär, utbildningsvägar, skolor och hur det är att arbeta inom olika yrkesområden. Målgrupp är personer som är intresserade av studier på gymnasienivå.

Utbildningsradion

(www.ur.se)

På denna webbsida hittar gästen vissa utbildningar på distans.

Inovit

(www.syoguiden.se)

SYO-guiden är en privatägd webbplats. Den erbjuder ett stort antal länkar till information om studier och arbeten såväl inom Sverige som internationellt. För att underlätta navigeringen mellan sidorna erbjuds olika guider såsom språkstudieguiden, stipendieguiden och vägledningsguiden.

Trinom

(www.trinom.se)

TRINOM förlag startade för drygt nio år sedan och är ett kunskapsföretag inom studie- och yrkesvägledning som ger ut datorprogram, skrifter, videos, multimedieproduktioner m. m. Man erbjuder också via Max hemsida material för barn 7-11 år.

Estia

(www.estia.educ.goteborg.se)

Estia är ett projekt inom ramen för Leonardo da Vinci-programmet och syftar till att öka mobiliteten mellan länderna inom EU/EEA. Webbplatsen innehåller information om utbildning, arbete och arbetsmarknad i Europa och är uppdelad i en publik del samt en del som riktar sig till europeiska karriärvägledare som härigenom kan bilda nätverk för kompetensutveckling.

Institute for global studies (IGS)

(www.igs.se)

Webbsidor som hjälper skandinaviska studenter att hitta rätt i utbudet av utländska utbildningar, universitet och skolor.

International meetings

(www.im-education.com)

Denna webbplats är en informations- och anmälningscentral för studier utomlands. Den vänder sig till näringslivet och till privat-

personer som vill studera språk. Anmälningsfunktion och gästbok erbjuds också.

6.1.5 Söka arbete på nätet

Under de senaste åren har det också skett en snabb ökning och utveckling av webb-platser med information om arbeten och i samband därmed en viss rådgivning. Vid sidan om den offentliga arbetsförmedlingen, som är ojämförligt störst finns bland andra privata företag såsom Jobbline, Stepstone, Topjobs, Smartjobb, Wideyes och DN Jobb.

6.1.6 Internationellt

Även i internationella sammanhang understryks vikten av att utnyttja Internet för informationssökning och vägledningstjänster. Inom ramen för EU:s utbildningsprogram Leonardo da Vinci byggs successivt ett nätverk av nationella resurscentrum för vägledning upp i Europa. Detta är avsett att kunna utnyttjas av såväl vägledare som utbildnings- och arbetssökande inom hela EU plus ansökarländerna.

I Finland pågår under ansvar av Undervisningsministeriet ett utvecklingsprojekt i syfte att ta fram en ny webbaserad informations- och vägledningsservice. Projektet, Opintoluotsi, är finansierat via medel från ESF och beräknas pågå fram t.o.m. år 2006.

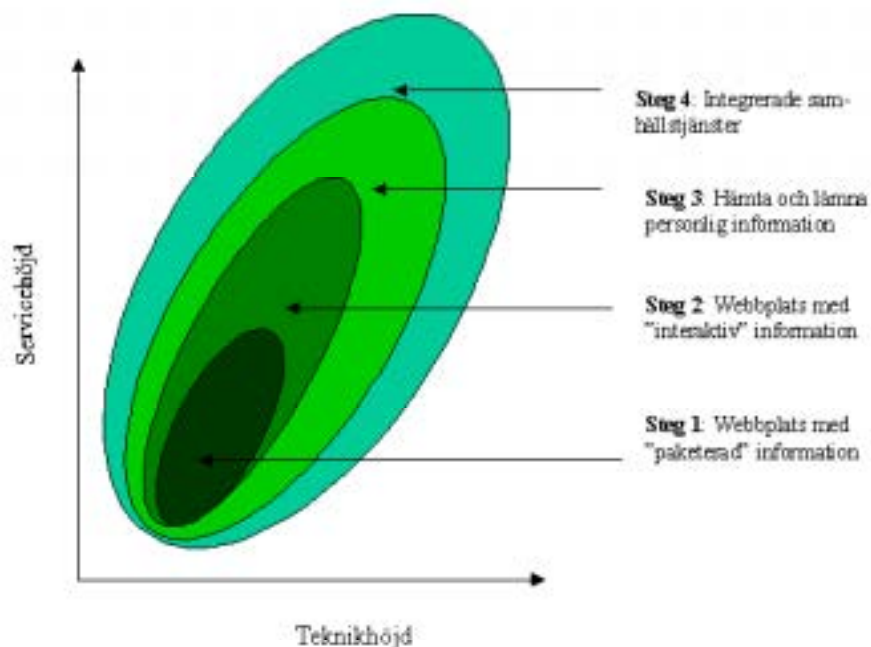
I slutsatserna från Europeiska rådets möte i Lissabon i mars 2000 bekräftas inriktningen på livslångt lärande och syftet att förbättra kvalifikationer och kunskap bl.a. genom att erbjuda service via en europeisk databas för arbets- och utbildningsmöjligheter. Jag återkommer utförligare i kapitel 7 till redovisning och förslag rörande samverkan kring karriärvägledning på Internet.

6.1.7 Förutsättningar för gemensamt IT-system

Mina förslag kring utveckling av ett gemensamt IT-system för karriärvägledning tar bl.a. som utgångspunkt Statskontorets resonemang och förslag kring begreppet 24-timmarsmyndigheten⁴ och

⁴ Statskontoret: 24-timmarsmyndigheten – förslag till kriterier för statlig elektronisk förvaltning i medborgarnas tjänst.

vad som bör känneteckna en god, modern och väl fungerande myndighet. Det syftar på myndigheter som är elektroniskt tillgängliga för inhämtande av information. Tanken är att medborgare och företag skall kunna få information, ställa frågor och utträta ärenden när det passar dem oberoende av tid och plats.

Figur 2 Teknik- och servicenivåer

Statskontoret har beskrivit teknik- och servicenivån (figur 2) i fyra steg där det översta utvecklingssteget innebär

- Interaktiv webbservice med vägledad sökning
- Individanpassade funktioner
- Möjlighet till elektroniska beslut
- Samverkan mellan olika aktörer.

Vidare bedömer Statskontoret att en viss form av samsyn måste präglade det elektroniska serviceutbudet och att enskilda myndigheter måste se sig som en del i ett nätverk för statlig elektronisk förvaltning i medborgarnas tjänst.

Jag kan konstatera att området för karriärvägledning är ett fält, väl lämpat för samsyn och samverkan inte bara mellan statliga myndigheter utan också med kommunala förvaltningar och andra fristående organisationer.

Flera myndigheter och företag har påbörjat en utveckling av karriärvägledning på Internet inom sina specifika områden och med länkar till andra aktörer. Efter samtal med aktörer vid ovan nämnda samrådsmöten finner jag att det finns ett uttalat behov av samordning av karriärvägledningen och information kring denna under en gemensam portal. Detta skulle gynna framför allt den enskilde som idag måste söka på en mängd olika platser för att finna relevant information. Som jag tidigare nämnt består utbudet till största delen av information och i mindre uträkning av karriärvägledning. Information kan vara en form av vägledning för vissa, men för att alla skall kunna dra nytta av någon form av vägledning, behöver informationen kompletteras och göras överblickbar för den enskilde.

Det synes riktigt att ha just karriärvägledningen som utgångspunkt och grund i ett gemensamt system. Oavsett om individens slutmål är att finna det rätta arbetet, bästa utbildningen eller den lämpliga arbetsgivaren/anordnaren så är sökandet och verktygen för hitta rätt det centrala i denna process. I utvecklandet av ett gemensamt IT-system är karriärvägledningen grunden.

När jag i det följande talar om ett informationssystem för karriärvägledning så menar jag det bara i den bemärkelsen att det av en användare kan komma att uppfattas som ett system. I själva verket är det frågan om flera system som genom användande av standarder för märkning av informationen samverkar. Då skapas en mjuk infrastruktur, i detta fall omfattande stora delar av arbetsmarknads- och utbildningsområdet. Jag bedömer att förutsättningarna för att ett gemensamt IT-system för vägledning skall fungera är att det bygger på befintliga system och att dessa genom samverkan kring märkning och standarder för innehåll samt tekniska rekommendationer görs kommunicerbara med varandra i ett sorts nav. Till detta system skall sedan kopplas de verktyg individen behöver för att kunna söka och finna rätt resultat.

Vad jag ovan anfört om behov av en gemensam och samordnad portal för karriärvägledning gäller också i hög grad för aktörer och utövare. För dem blir det gemensamma IT-systemet en kunskapskälla och ett verktyg i vägledningsprocessen.

6.1.8 Vad IT-systemet bör innehålla

Vid sammankomsterna med de nationella aktörerna har i grupparbetsform tagits fram kriterier för vilka behov som ett gemensamt informationssystem skall tillgodose. Jag kan härvid konstatera att en viktig förutsättning för ett Internetbaserat informationssystem är att webbplatsen bör utgå ifrån individens behov, vara efterfrågestyrd och inte utbudsstyrd. Den bör vara en naturlig plats att besöka för bland andra:

- skolungdom
- personer som söker arbete / utbildning
- dem som studerar utomlands och vill veta hur utbildningen värderas
- dem som vill höja kompetensen genom studier
- vägledare
- arbetsgivare
- utbildningsanordnare
- arbetsförmedlare
- socialsekreterare.

Det bör vara ett öppet interaktivt system som stödjer flera språk och är tillgängligt för alla. Designen bör vara så utformad att personer med funktionshinder utan svårigheter skall kunna nyttja systemet.

Karriärvägledning

Med en väl utbyggd gemensam IT-portal bör många själva kunna finna den information de anser sig behöva. Dock kommer det alltid att finnas de som är i behov av stöd för att nå önskad upplysning. Webbplatsen/portalen skall också kunna betjäna dessa. Viktiga funktioner är:

- sökbart/korssökning
- skapande av personlig CV-presentation
- information om yrken/studier, nationellt/internationellt
- information om kurstider
- information om bostäder/studentbostäder
- 24-timmars service
- direktkontakt med vägledare
- diskussionsforum
- e-post, frågor och svar.

Erfarenhetsutbyte

Det är viktigt att besökarna kan utbyta erfarenheter med varandra. Denna möjlighet finns på vissa webbplatser idag. Bostadsmarknad, förslag på kurser såväl i Sverige som utomlands, personlig bedömning av genomgångna utbildningar, sökning av studiekamrater är några exempel på aktuella områden.

Portalen kan innehålla plats för:

- community
- erfarenhetsutbyte
- referenser
- diskussionsforum.

Tester/hjälp till självhjälp

Här skall besökaren kunna testa sig själv både genom personlighets- och kompetenstester. Det förefaller troligt att vissa utbildningsanordnare lägger sina tester här eller erbjuder länkar till sina egna hemsidor. Testerna som finns på denna webbplats/portal bör också kunna mynna ut i exempelvis karriärvägledning på egen hand eller möjlighet att kontakta en karriärvägledare.

Finansiering

Det är viktigt att själv kunna räkna ut hur olika val påverkar ens personliga ekonomi. Därför är en räknefunktion på webbplatsen en nödvändighet.

Portalen kan innehålla:

- räknefunktion
- frågor och svar
- information om stipendier och bidrag.

Personligt anpassad portal

Individanpassning gör att besökaren kan ställa in sina egna tjänster och göra en beskrivning av sig själv för att få information endast om det som berör just det man själv valt. Anpassade sidor kan innehålla:

- välj "dina" funktioner/tjänster
- ort eller kommun
- nyhetstjänst
- yrkes- och eller ämnesval
- individanpassad information
- urval av nyheter.

6.1.9 Teknisk uppbyggnad

Svårigheterna att samla all relevant information i en stor databas är många. Sådana informationssystem tenderar att få problem med både uppdatering av informationen och utvecklandet av ny funktionalitet. Problemen med uppdatering av informationsinnehållet sammanhänger ofta med att den egentliga informationsägaren inte är densamma som samlar och tillhandahåller informationen, portalägaren, samt att det i en miljö med många informationslämnare är svårt att få informationen heltäckande.

Det nuvarande förhållandet då flera aktörer driver webbplatser där information inom området tillhandahålls leder också till ett inte oväsentligt dubbelarbete vad gäller insamlande av informationen.

Av detta sluter jag mig till att nya vägar bör prövas för att effektivisera informationshanteringen och därmed skapa en plattform för distribution av relevant information som är kostnadseffektiv och flexibel. För att uppnå detta behövs:

- **strukturerad information**
Arbetar man med strukturerad information, som innebär att alla inom ett område tillämpar en och samma utformning, kommer informationen att lättare kunna göras åtkomlig för flera, bli mer sökbar och mer flexibelt användbar.
- **att informationen uppdateras på ett ställe (hos ägaren)**
En förutsättning för att skapa effektivare informationshantering är att minimera mängden arbete som behöver utföras. I de flesta fall då man bygger portaler eller motsvarande krävs omfattande insatser för att samla in, kategorisera, uppdatera och kontrollera materialet alternativt stora krav på uppgiftslämnarna, de egentliga informationsägarna, att själva tillse att korrekt och aktuell information levereras. Eftersom informationsägaren själv har intresse av att informationen är korrekt och aktuell i den lokala miljön är det därför lämpligt att reducera uppgiftslämnandet just till den nivån. Detta är möjligt när man arbetar med strukturerad information där tekniken för att hämta information från de lokala webbplatserna finns tillgänglig. Därigenom kan alltså kvaliteten rimligt garanteras hos dem som baserar sina tjänster på information från många uppgiftslämnare.
- **överenskommelser om användande av standarder och metadata**
Inom olika områden krävs att man kommer överens om hur informationen skall struktureras och märkas respektive hur den skall göras tillgänglig. Arbete med att utforma gemensamma ramverk och överenskommelser pågår dels som utformandet av mer generella standarder och rekommendationer i olika internationella organ, dels också mer specifikt och anpassat till informationsbehoven inom olika sektorer.
- **bygga ett nav**
För att kunna utveckla och erbjuda olika tjänster krävs ett nav, som håller samman informationen och är det centrum från vilket den enskilde nyttjaren hämtar information till sin egen karriärplaneringssida.

Efter mitt samråd med berörda aktörer kan jag konstatera att det är tekniskt möjligt att upprätta ett gemensamt IT-system där huvud-

aktörernas respektive datasystem utgör basen för en karriärvägledningsportal.

6.1.10 Koppling till andra system

Behovet av god vägledning betonas i flera pågående eller nyligen avslutade utredningar. I det nyligen framlagda betänkandet *Individuellt kompetenssparande med start 2002* (SOU 2000:119) markeras karriärvägledningens centrala roll. I betänkandet föreslås ett system för finansiering av individuell kompetensutveckling och att beslut, tjänster och information i största möjliga mån sköts elektroniskt via en portal. I ett IKS-perspektiv blir det viktigt att individen har goda möjligheter till karriärvägledning i anslutning till portalen.

Skolverket framhåller i rapporten *Med vuxenutbildningen i fokus* (Dnr 2000-2528) betydelsen av att kommunerna erbjuder en allsidig och objektiv vägledning utifrån individens behov, förutsättningar och önskemål. Om vägledningen skall ses som en rättighet och kopplas till individuella studieplaner bör enligt Skolverket bl.a. frågan om huvudmannaskap för vägledningen övervägas.

I direktiven till Utredningen om validering av vuxnas kunskap och kompetens (U 1999:06) har utredningen att följa olika pilotprojekt kring validering och att pröva behovet av ett nationellt system för validering av vuxnas kunskaper och kompetens.

Kunskapslyftskommittén föreslog i sitt slutbetänkande att kommunerna skall ha skyldighet att erbjuda den enskilde individen en oberoende karriärvägledning. Rätten till karriärvägledning bör också enligt kommittén innefatta rätten till validering, en värdering av reell kompetens till formell behörighet.

Dessa diskussioner leder till stora konsekvenser för karriärvägledningen som funktion i det livslånga lärandet. Förslagen i de ovan nämnda texterna talar för nödvändigheten att utveckla ett gemensamt IT-system för karriärvägledning.

6.2 Sammanfattning och slutsatser

Enligt direktiven för min utredning skall jag tillsammans med nationella aktörer diskutera förutsättningarna för att utveckla ett gemensamt informationssystem och överväga möjligheterna till samordning mellan ett sådant system och det resurscentrum för

vägledning som inrättats inom ramen för Leonardo da Vinci. Vidare skall jag lämna förslag till vem som skall ansvara för drift och underhåll av ett sådant IT-baserat system.

Uppdraget är så komplext och omfattande att det inte varit möjligt att på den tid som stått till buds utarbeta ett fullständigt förslag. Jag har valt att fördela mina överväganden i två huvudgrupper, dels en nationell kartläggning, vilken redovisas i detta kapitel, dels en internationell, till vilken jag återkommer i kapitel 7.

Jag har ovan redogjort för mitt tillvägagångssätt avseende den nationella kartläggningen. Resultaten av denna visar på att behovet av vägledning via Internet, både beträffande studier och yrke, ständigt växer. Utnyttjandegraden av befintlig nätservice ökar i snabb takt och antalet aktörer växer med efterfrågan, snabb teknikutveckling och ökad tillgång till verktygen.

Det stora utbudet av vägledningsinstrument skapar vilshenhet och ineffektivitet för den sökande och nackdelar för många av aktörerna i form av bl.a. dubbelarbete. Mina samråd med de aktörer som deltagit i de sammankomster som förekommit under utredningsarbetet har givit vid handen att ett visst, i vissa fall omfattande, samarbete dem emellan redan förekommer. Dock har inte någon samproduktion av vägledningstjänster skett.

De erfarenheter som jag har dragit av samrådsförfarandet och de internationella studier som jag tagit del av talar för att vinstfördelar kan nås genom utvecklande av ett IT-baserat system för vägledning. Det bör vara så heltäckande som möjligt, dvs. ha tillgång till samlad information på ett snabbtillgängligt sätt, vara lätt att hantera för den sökande och inte för komplicerat eller kostsamt att hålla ajour. Min slutsats är således att ambitionen bör vara att skapa ett nationellt verktyg i form av en gemensam portal för vägledningsfrågor.

Enligt min bedömning kan detta inte ske utan en grundlig beredning och samordnad förberedelse. Jag finner det därför lämpligt att föreslå att en kortsiktigt arbetande expertkommitté tillsätts med uppdrag att närmare utreda utformning, finansiering och ansvarsfrågor för en gemensam vägledningsportal. Det är angeläget att kommittéarbetet kan påbörjas snarast, oberoende av beredning av övriga förslag jag lägger fram. Ett visst initialt arbete har redan utförts och förslag diskuterats. Av hänsyn till den snabba utvecklingen på området finner jag det viktigt att det redan påbörjade arbetet skyndsamt kan fortsättas i samverkan mellan de aktörer som visat intresse för att driva utvecklingen vidare.

Då kvalitetskraven på ett gemensamt Internetbaserat system för karriärvägledning måste vara högt ställda bedömer jag det fördelaktigt att nuvarande huvudaktörer gemensamt utarbetar systemet. Genom de erfarenheter som redan finns av kvalitetssäkring och utvärdering hos dessa aktörer garanteras största möjliga säkerhet för individen när det gäller kvalitetsaspekterna i sökandet efter information.

Jag har gjort bedömningen att en period om två till tre år skulle vara lämplig för genomförandet av kommittéarbetet med tanke på uppgiftens omfång, behovet av att utarbeta prototyper samt bedriva en viss försöksverksamhet innan ett gemensamt IT-baserat karriärvägledningssystem kan fungera självständigt.

Deltagande i kommittéarbetet bör baseras på frivillighet, men jag bedömer att stora aktörer på området som AMS, Höskoleverket och Skolverket, vilka redan i viss mån samverkar i utvecklande av IT-baserade vägledningssystem för sina kundgrupper, kommer att bli huvuddeltagare. Flera av deltagarna under mitt samrådsförfarande torde ha intresse av att ingå i den föreslagna kommittén. Vad beträffar finansiering av den verksamhet som avses bedrivas förutsätter jag att vissa utvecklingsmedel som respektive myndighet redan förfogar över kan utnyttjas. Dessutom redovisar jag under avsnitt 6.1.1 övriga finansieringsmöjligheter.

De förslag som jag lägger fram i detta avsnitt har, som tidigare nämnts, koppling till förslagen beträffande internationell samordning av IT-baserade vägledningssystem som omhandlas i kapitel 7, men bör tills vidare ses som ett isolerat, tidsmässigt kortfristigt och angeläget projektarbete.

7 Organisatoriska frågor

7.1 Uppdraget

I mitt uppdrag ingår att särskilt belysa studie- och yrkesvägledningens roll och funktion i olika skolformer. Ansvarsfördelningen mellan individen, kommunen och staten skall belysas och klargöras.

Vidare skall jag föreslå hur samarbetet inom och utom utbildningssystemet kan utvecklas i syfte att ge den studerande en samlad och kvalitativt god vägledning. Jag skall också belysa hur olika kommuner organiserar vägledningen och hur samarbete mellan olika aktörer sker. Därvid skall jag pröva om – och i så fall i vilken utsträckning – det finns anledning att ytterligare reglera kommunernas skyldighet inom vägledningsområdet.

I de fall mina förslag innebär att författningar behöver ändras skall jag lämna förslag till sådana ändringar.

Min bedömning

Som en röd tråd genom utvecklingen av vägledningen inom skolväsendet finns sedan tidigt 1900-tal intentionerna om samverkan mellan skola, arbetsförmedling och arbetsliv. Jag har i tidigare avsnitt beskrivit denna utveckling och hur bevekelsegrunderna för samverkan och samordning växlat genom åren.

I mina iakttagelser av karriärvägledningen i skolväsendet idag har jag noterat att det saknas ett helhetsgrepp på verksamheten. Vägledning i det livslånga lärandet synes vara ett område som sällan återfinns på den kommunala dagordningen. Vägledningsresurserna i grundskolan har på många håll minskat drastiskt under 1990-talet. Detta går stick i stäv mot olika åtaganden som föreskrivs, bl.a. i FN:s konvention om barnets rättigheter som ålägger konventionsstaterna att göra studierådgivning och yrkesorientering tillgänglig för alla barn.

I det framtida perspektivet och med beaktande av individens behov av återkommande karriärvägledning i det livslånga lärandet finner jag det nödvändigt att stärka banden mellan de offentliga vägledningsverksamheterna. Mina förslag gäller såväl vägledning på lokal nivå som på nationell och internationell nivå.

I mina förslag beträffande organisation av den offentliga karriärvägledningen får kommunerna en viktig roll som samordnare. Jag utgår från att huvudansvaret för att individen får den karriärvägledning han/hon har rätt till ligger på den kommunala förvaltningen. Detta ger förutsättningarna för en infrastruktur och en god miljö för karriärvägledningen. En sådan miljö kan se olika ut beroende på lokala förutsättningar och behov. Det grundläggande är att den enskilde medborgaren skall besparas kontakterna med många olika myndigheter genom att man tillskapar samordning och samverkan av det slag som förekommer i vissa länders vägledningsservice i form av "one-stop-centers", dvs. en central, samordnad funktion bemannad med företrädare för flera olika myndigheter/organisationer med väglednings- och informationsansvar.

7.2 Reglering av skyldigheter

7.2.1 Lag om främjande av karriärvägledning

Mitt förslag:

En lag stiftas som reglerar

- kommunernas främjande av en samordning av karriärvägledningen
- individens rätt till en avgiftsfri karriärvägledning.

Såväl inom privat som offentlig sektor har man från början av 1980-talet utvecklat olika former av målstyrning i stället för regelstyrning. Förslagen kring individens rätt till karriärvägledning skall ses mot denna bakgrund.

Frågan om vägledningsfunktionens nya roll och fokusering på individens behov har belysts i flera aktuella utredningar och rapporter på utbildningsområdet. Jag har tidigare pekat på exempelvis Skolverkets rapport *Med vuxenutbildningen i fokus*, bedömningar från Kunskapslyftskommittén och utredningen om Individuellt kompetenssparande, vilka alla berör frågan om huvud-

mannaskap för vägledningen och kommunernas skyldighet att erbjuda den enskilde individen en oberoende vägledning. Vidare har regeringen i propositionen *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (prop. 2000/01:72) betonat betydelsen av att kommunerna – i samverkan med andra kommuner, folkbildningen och privata utbildningsanordnare – utvecklar en roll inte bara som utbildningsanordnare utan också som samordnare av informationsinsatser och vägledning.

Jag har tagit fasta på uppdraget att, om jag finner anledning därtill, föreslå att kommunernas skyldighet inom vägledningsområdet ytterligare regleras. Trots förutsebara svårigheter med en lagstiftning avseende kommunernas förvaltning har jag funnit anledning att föreslå en sådan. Jag har gjort bedömningen att man härigenom kan uppnå den starkare styrning som behövs för att tillgodose att uppställda mål för verksamheten uppnås.

I tidigare avsnitt har jag redovisat mina definitioner av karriärvägledning samt gällande styrdokument för ansvarstagande inom olika områden. Likaså har jag redovisat de brister jag har erfarit råder i detta ansvarstagande. En möjlig anledning till att det kommunala ansvaret inte tas fullt ut kan ligga i bristande kunskaper och till synes obefintlig uppföljning av verksamheten. Kunskaper och insikter gällande karriärvägledning måste på ett tydligare sätt nå de politiskt ansvariga.

Genom att föreslå en lagstiftning hoppas jag kunna uppnå en högre grad av medvetenhet i kommunerna om skyldigheten att tillhandahålla en kostnadsfri och oberoende karriärvägledning för kommuninvånarna. Dessutom skapas garantier för att alla som så önskar får tillgång till karriärvägledning. I avsnitt 2.2.4 har jag pekat på några grupper av individer som enligt gällande regelverk faller mellan olika ansvariga vad avser tillgången till karriärvägledning och därmed inte är garanterade sådan.

Enligt min uppfattning skulle en lag skapa bättre möjligheter till nationell likvärdighet avseende utbudet inom karriärvägledningen. Ansvaret för en samordnad planering av karriärvägledningen i kommunen innebär att en handlingsplan upprättas, vilket ger utrymme för kvalitetssäkring i verksamheten samt bättre möjligheter till utvärdering och uppföljning. Skolverkets roll och ansvar i dessa avseenden skall dock inte förbises eller förringas genom ett starkare ansvarstagande från kommunernas sida.

7.2.2 Översyn av skollagen

Mitt förslag:

Jag föreslår att

- kravet för att få anställas som karriärvägledare i det offentliga skolväsendet skall vara avlagd yrkesexamen som karriärvägledare
- Kommittén för översyn av skollagen m.m. ges i uppdrag att överväga en författningsändring.

I det tidigare har jag berört frågan om behörighetskrav för anställning som karriärvägledare. Nuvarande 2 kap 6 § skollagen lyder: För att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesorientering i det offentliga skolväsendet skall den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller dessa krav får anställas för studie- och yrkesorientering för högst ett år i sänder.

Strikt krav på avlagd yrkesexamen för anställning som karriärvägledare finns således inte för närvarande.

Under mitt utredningsarbete har jag noterat att dels antalet tjänster som vägledare i skolväsendet minskat drastiskt till följd av budgetnedskärningar, dels befintliga tjänster i allt högre grad besätts med obehöriga vägledare.

Av de obehöriga utgörs en del av personer som lämnat studierna till studie- och yrkesvägledare utan avlagd examen och som därmed besitter viss kompetens, medan många av dem som uppehåller tjänst som vägledare helt saknar bakgrund och erfarenhet i yrket. Jag ser det som en stor nackdel för karriärvägledningen i framtiden, med det stora ansvar som förväntas läggas på karriärvägledarna i samband med bl.a. det livslånga lärandet, att man inte vid rekryteringen till tjänster ställer krav på adekvat utbildning hos de sökande. Jag förutser även att framtidens karriärvägledare skall ha ansvar för handledning av övriga personalgrupper inom olika verksamheter.

Bristande kompetens, särskilt i vägledarutbildningens karaktärsämnen som exempelvis samtal, kommer att vara till men för verksamheten då det motverkar såväl kvaliteten i vägledningen som kontinuiteten i det dagliga arbetet.

Jag har tidigare även framhållit önskvärdheten av hög professionalitet och högre status inom karriärvägledarkåren för att tillför-

säkra individen bästa möjliga utgångsläge i valsituationerna. Ett undergrävande av kompetens- och yrkeskrav vore till skada för utvecklingen på området som enligt all vittnesbörd kommer att medföra krav på stor flexibilitet och återkommande kompetensutveckling för fullföljandet av vägledningsuppdraget i de nya miljöer jag har beskrivit.

Ett stärkande av vägledarens roll och status främjas bäst genom högt ställda krav från arbetsgivaren, oavsett denne är skolväsendet eller annan uppdragsgivare.

Särskilt inom skolväsendet måste den kompetens karriärvägledaren besitter ställas i relation till övriga personalgruppers, såsom lärare och elevvårdande personal. En ickebehörig eller kortutbildad karriärvägledare torde få svårt att hävda sig gentemot personalgrupper med en utbildning omfattande minst 140 högskolepoäng.

7.3 En kommunal plattform

Mitt förslag:

En organisatorisk enhet - en kommunal plattform - skapas där så bedöms lämpligt. Denna plattform utgör den organisatoriska hemvisten för kommunens offentligt anställda karriärvägledare. Den kommunala plattformen skall vara oberoende och neutral i förhållande till arbetsgivare, arbetsliv och utbildningsanordnare.

Jag har i det ovanstående redovisat vilket ansvar som bör åvila kommunerna vad avser tillhandahållandet av karriärvägledning för invånarna samt föreslagit en tydligare markering av detta genom införandet av lagstiftad skyldighet att tillgodose alla kommuninvånarens behov av karriärvägledning.

I syfte att underlätta tillgången till karriärvägledning för medborgarna på det sätt jag beskrivit föreslås en samordnad kommunal organisation för skilda slag av karriärvägledning. En sådan samverkan mellan exempelvis skolans och arbetsförmedlingens vägledare samt andra informationstjänster finns redan etablerad i olika utformning i vissa kommuner. Några av dessa verksamheter har jag valt att kortfattat redovisa i bilaga 2, *Goda exempel*. De projekt som presenteras där är ingalunda heltäckande för riket, men torde kunna ge en god bild av olika möjligheter att utforma en kommunal samverkan inom karriärvägledningsområdet utgående från de lokala förutsättningarna. Även erfarenheter från internationella studier

pekar mot ekonomiska och individrelaterade fördelar med en samlande, organisatorisk enhet för olika vägledningsinsatser.

Lokala stödstrukturer för samverkan mellan kommun och arbetsliv diskuteras i flera aktuella sammanhang. Tankarna tas upp i exempelvis departementspromemorian *Samverkan mellan skola och arbetsliv* (Ds 2000:62) där olika konstruktioner för samverkan mellan skolan och arbetslivet i kommunen behandlas. Samverkan kring planering, utvärdering och kompetensutveckling bör kunna ske inom ramen för lokala utvecklingsråd eller arbetslivsråd. Många samverkansformer bygger på frivillighet och ömsesidig nytta. För skolans verksamhet finns dock föreskrifter om kommunens åtaganden. Således gäller att varje kommun årligen skall upprätta en skriftlig kvalitetsredovisning som ett led i den kontinuerliga uppföljningen och utvärderingen av skolplanen respektive arbetsplanen. Enligt Skolverkets lägesbedömning år 2000 efterlevs denna förordning (1997:702) anmärkningsvärt dåligt.

Tankarna på utveckling av en plattform finns även i ovan nämnda departementspromemoria som en möjlighet för skapande av kvalitetsförbättrande insatser för utveckling och stöd för skolorna i bruket av Internet i undervisningen. Modellen med plattformskonstruktioner torde vara tillämpbar i alla sammanhang där man önskar stödja samverkan mellan olika myndigheter, organisationer, intresseinriktningar och enskilda yrkesutövare med likartade uppdrag, men olika målgrupper. Jag tänker här på de fördelar verkssamma karriärvägledare kan dra av att utifrån en gemensam bas för sin verksamhet arbeta tillsammans med andra grupper i den kommunala administrationen. Erfarenhetsutbyte med olika företrädare för andra arbetsgivare, samordning av vissa resurser och gemensamma intressen av kompetensutveckling med likartat innehåll underlättas om samordning kan ske i en organisatoriskt sammanhållen miljö.

För den enskilda individen som söker vägledning inom områdena utbildning och/eller arbetsmarknad förefaller fördelarna vara uppenbara om endast en instans behöver uppsökas och eventuell vidarelussning till annan funktionär kan ske på platsen. Mångsidig assistens att finna rätt information ges omedelbart på platsen och möjligheterna att finna en oberoende och neutral karriärvägledare är stora. Det kan ibland vara en fördel att inte vara bunden till en given, anvisad karriärvägledare i exempelvis den egna skolan, utan ha friheten att uppsöka den man själv föredrar att

diskutera sina val med. Vid dessa tillfällen kan en karriärportfölj vara till stor hjälp som underlag för karriärvägledning.

Inrättandet av kommunala plattformar för karriärvägledning måste naturligtvis bygga på frivillighet, men min bedömning är att fördelarna oftast torde vara större än nackdelarna och att alltför många kommuner kommer att välja en sådan lösning.

Intressenter i en kommunal plattform kan vara kommun, arbetsförmedling, grund- och gymnasieskolor, kunskapslyftet, komvux, vårdskolor, fristående skolor, folkhögskolor, Kvalificerad yrkesutbildning (KY), studieförbund, universitet/högskola, CSN, näringsliv, försäkringskassa och fackliga organisationer.

Den verksamhet som kan bedrivas inom ramen för den kommunala plattformen kommer att variera allt efter lokala behov och förutsättningar. Merparten av uppgifterna kommer att vara av samma karaktär som beskrivits i kapitel 5 under avsnittet om karriärvägledarens ansvarsområde. Därutöver kan vissa övergripande uppgifter av beslutskaraktär vara lämpade att föra till plattformen. Några exempel på verksamheter som kan rymmas inom ramen för den kommunala plattformens verksamhet återfinns nedan.

Ansvar för genomförande av verksamheten i enlighet med kommunalt antagen plan för karriärvägledning; administration i anslutning till urval till studier och intagning; ansvar för samordnad kompetensutveckling mellan karriärvägledare inom kommun och arbetsförmedling; arrangemang rörande informationsaktiviteter och mässor inom områdena utbildning och arbetsmarknad; samordning av statistiska uppgifter för SCB, Skolverket m.fl.; ansvar för uppföljning och utvärdering av kommunal vägledning; kontakter med CSN vad gäller sammanställningar och uppföljningar; ansvar för karriärvägledning per distans och information via IT; ansvar för metodutveckling och samverkan med vägledningscentrum i andra kommuner; ansvar för innehåll i hemsida med information om studiemöjligheter för boende i kommunen; resurs i kommunala/regionala projekt inom utbildnings- och arbetsmarknadsområdet samt karriärvägledning för distansstuderande.

Samarbete och samverkan på plattformen bör kunna ske oberoende av huvudmannaskap för de olika anställda inom kommunen. Jag vill också understryka vikten av att genom uppsökande aktiviteter nå inte bara skolväsendet utan även anställda och arbetsgivare i kommunen med information om karriärvägledning och möjligheter till kompetensutveckling. De kommuninvånare

som bedriver olika former av distansstudier utgör en grupp som är i behov av såväl stöd som karriärvägledning under studietiden.

I den mån kommuner finner det lämpligt bör regional samverkan med fördel kunna tillämpas. I det tidigare har jag pekat på några sådana, redan existerande, samverkansformer. Framför allt torde det gälla glesbygd med mindre underlag för olika karriärvägledningsinsatser. Jag har noterat att lösningar med mobila informationscentrum redan förekommer i likhet med biblioteksbussar. Exempelvis finns i Tysklands glest befolkade områden en "karriärvägledningsbuss".

7.4 Nationell samordning

Mitt förslag:

Jag föreslår att

- en sammanhållande organisation – ett nationellt centrum för karriärvägledning med särskild inriktning på internationella frågor – skapas med sikte på att träda i funktion den 1 juli år 2002
- en arbetsgrupp snarast tillsätts för att förbereda inrättandet av ett sådant centrum
- gruppens arbete skall bedrivas parallellt med den föreslagna IT-portalkommittén och i samråd med denna.

Uppdraget

Enligt utredningsdirektivet skall jag beakta konsekvenser av internationella erfarenheter och överenskommelser. Vidare skall jag belysa behov av nationella insatser för att stödja vägledningen och inhämta internationella erfarenheter inom området.

Redovisning av dessa delar av uppdraget återfinns i huvudsak i de delar av betänkandet där de lämpligast hör hemma. Vissa uppgifter har jag dock valt att behandla i detta avsnitt, då de lämpar sig för att inordnas under förslag om en nationell, sammanhållande funktion.

En bakgrund

Utbildningsdepartementet har överlämnat en skrivelse rörande inrättandet av ett Nationellt Råd för Vägledningsfrågor för beaktande i utredningsarbetet.

Skrivelsen, *Ett Nationellt Råd för Vägledning*, ställd till Utbildningsdepartementet (dnr U1999/1441/V) från SEKO, Lärarförbundet, ST-AMS, Sveriges Vägledareförening, Lärarnas Riksförbund och SACO-AMV innehåller i korthet följande förslag.

De fackliga organisationer som organiserar studie- och yrkesvägledare inom utbildningsväsendet och Arbetsmarknadsverket, företrädare för syv-utbildningarna samt Sveriges Vägledareförening föreslår att ett Nationellt Råd för Vägledning inrättas i Sverige. Sådana råd finns i vissa andra länder, bl.a. Danmark och Nederländerna.

Detta råd bör bygga på en bred förankring på alla nivåer samt fungera som ett rådgivande organ till ansvariga departement. Huvudmålet bör vara att främja vägledningens kvalitet.

Det Nationella Rådets övergripande uppgift bör vara att utarbeta, förankra och efter behov revidera en policy för vägledning i Sverige. De konkreta uppgifterna för rådet skulle vara bl.a. att samordna ett rådgivande nätverk, påverka beslutsfattare på olika nivåer samt utöva kvalitetskontroll och kvalitetsutveckling över vägledningsverksamheten och det informationsmaterial som finns. Vidare bör rådet samordna fortbildningsinsatser och stimulera till forskning och utvecklingsarbete kring studie- och yrkesvägledning. Slutligen bör rådet fungera som kanal för internationellt utbyte och vara instans för bedömning av etiska frågor.

Sammansättning av rådet föreslås vara företrädare för berörda myndigheter, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, berörda centrala och regionala organisationer, lokala berörda verksamheter samt enskilda personer med kunskap om och erfarenhet av studie- och yrkesvägledning.

7.4.1 Min bedömning

De frågor som lyfts fram i skrivelsen har stor relevans för den framtida karriärvägledningen och förtjänar att tillgodoses på lämpligaste sätt. I mina tidigare resonemang har jag pekat på att funktionen karriärvägledning behöver lyftas fram och utvecklas, inte

minst i perspektivet av det livslånga lärandet. Jag kan också konstatera att det för att möta individens behov av karriärvägledning behövs samordning av verksamheter på alla plan, således även på nationell nivå.

Ansvar för många konkreta uppgifter av nationell karaktär ligger inom flera olika myndigheters ansvarsområden. Karriärvägledningen får ofta en undanskymd placering vid sidan av de stora myndigheternas kärnverksamheter.

Jag delar de fackliga organisationernas uppfattning att det är angeläget med en kvalitetshöjning och utveckling av vägledningen i Sverige. Den snabba förändringstakten och den ökande internationaliseringen ställer krav på att karriärvägledningsfrågor ges mer uppmärksamhet i myndigheternas verksamhet.

Sammantaget med de erfarenheter jag gjort under mitt utredningsarbete bör förslagen i skrivelsen till stor del kunna tillgodoses inom ramen för mina förslag till åtgärder för att främja karriärvägledningen som jag redogör för. Detta gäller exempelvis kvalitetsfrämjande åtgärder, kvalitetskontroll, kompetensutvecklingsinsatser och stimulerande av forskning och utvecklingsarbete. Många av dessa frågor är redan angelägenheter för olika myndigheter, medan andra, som exempelvis utformande av etiska riktlinjer, är uppgifter för intresseföreningar. Stöd för frågorna skulle mycket väl kunna ges inom ramen för en sammanhållande organisation.

Under mitt utredningsarbete har jag studerat organisationen av sammanhållande organ för karriärvägledningsfrågor, bl.a. internationella sådana, i Danmark och Finland. Jag har funnit att en sammanhållen organisation i många fall när det exempelvis gäller internationellt samarbete på vägledningsområdet, kan ha en gynnsam inverkan på arbetet och ge respektive nation en starkare ställning genom att redan i det egna hemlandet ha en gemensam huvudman för frågorna. I båda länderna har organisationerna även andra arbetsuppgifter än de renodlat internationellt sammanhållande.

Danmark

Danmark har enligt lag, Bekendtgørelse af lov om uddannelses- og erhvervsvejledning, från 1996 (ursprungligen från 1981) ett råd för studie- och yrkesvägledning, R.U.E., med uppgift att bidra till utveckling och samordning av vägledningsinsatser. Rådet lyder

under Arbetsministeriet och Undervisningsministeriet. I rådets uppdrag ingår bl.a. att bidra med analyser på vägledningsområdet, främja utbildningen av vägledare, forskning och försöksverksamhet samt att framställa och distribuera vägledningsmaterial. Denna centrala form av samordning kompletterar modellen för regional samverkan för vägledningsinsatserna.

Bland de internationella uppdrag R.U.E. ansvarar för kan nämnas funktionen som Nationellt Resurscentrum för Vägledning inom ramen för EU-programmet Leonardo da Vinci, EU-projekt som ESTIA, On the Move och sektorsprogram för Litauen och Estland. Vidare ansvarar man för internationell information via nätet, internationella kurser, besöksprogram som Academia samt enskilda studiebesök.

R.U.E. redovisar, i sin verksamhet som nationellt resurscentrum, i de senaste årsrapporterna ett ständigt stigande antal förfrågningar från danska vägledare rörande information om specifika förhållanden kring utbildning och vägledning i andra länder. Det framhålls att andra länders resurscentrum i dessa sammanhang utgör viktiga informationskällor.

Förutom sin egen hemsida med bl.a. information om publikationer och administration av den egna delen av ESTIA-projektet ansvarar R.U.E. för Internetdatabasen Vidar. Databasen innehåller information om offentlig utbildning för vuxna och har utvecklats i samarbete mellan Undervisningsministeriet, Arbetsministeriet, Arbetsmarknadsstyrelsen och R.U.E. själv. En stor mängd information om olika utbildningsanordnares kursutbud samlas in och redigeras löpande. Ständig vidareutveckling av databasen pågår och de besökssiffror som redovisats för 1999 uppgår till uppemot 12 000 träffar per dag.

Finland

Ett nära samarbete mellan arbetsförvaltningen och utbildningsförvaltningen äger rum genom att Arbetskraftsbyråernas service till studerande ofta planeras i samarbete med läroanstalterna i regionen. Såväl lokala som regionala skillnader förekommer i utformningen av vägledningssamarbetet. I skolornas studiehandledning har samarbetet med Arbetskraftsbyråernas yrkes- och utbildningsinformationstjänster fått allt större betydelse. Arbetskraftsbyråernas arbetsförmedlingsservice och information till

ungdomarna blir aktuella när de unga nyutexaminerade för första gången söker sig ut på arbetsmarknaden. Ett nätverkssamarbete sker mellan läroanstalter och Arbetskraftsbyråer i slutfasen av studierna.

En av arbetsministeriets tillsatt skolsamarbetsgrupp koordinerar samarbetsfrågor gällande elevhandledning och Arbetskraftsservice för ungdomar på riksnivå. Arbetsgruppen behandlar och ger förslag till åtgärder för utbildnings- och Arbetskraftsförvaltningen bl.a. om hur vägledningstjänsterna för unga borde ordnas, om utbildnings- och sysselsättningsfrågor för ungdomar samt utvecklandet av utbildnings- och arbetslivsinformation som stöd för vägledningsarbetet.

Ett särskilt centrum, Centret för internationellt personutbyte, CIMO, befämjar internationell växelverkan och personutbyte inom utbildning, arbetsliv och bland ungdomar. I CIMO ingår också Nationellt Centrum för Studie- och Yrkesvägledning, dvs. resurscentrum i EU-nätverket inom ramen för Leonardo da Vinci-programmet. Utöver bidragen från EU-kommissionen erhåller CIMO ekonomiskt stöd från både undervisnings- och arbetsministeriet.

CIMO bedriver nätverkssamarbete med vägledande och rådgivande organisationer vid arbets- och utbildningsförvaltningarna. Samarbetet omfattar även de professionella vägledargrupperna vid dessa organisationer. Dit räknas bl.a. studiehandedare, tutorer, yrkesvalspsykologer, euro-rådgivare, tjänstemän vid utbildnings- och yrkesinformationstjänster samt vid väglednings- och rekryteringstjänster vid läroanstalter på högskolenivå.

Andra tjänster som tillhandahålls av CIMO är skräddarsydd utbildning, produktion av tryckt och digitalt informationsmaterial avsett för det internationella utbildningssamarbetet samt utnyttjande av informationsteknologi i väglednings- och rådgivningsservice. Alla åtgärderna bidrar till att stödja de olika vägledargruppernas arbete och främja deras färdigheter i att betjäna kunderna i frågor som gäller internationell rörlighet.

CIMO medverkar även som partner och koordinator i multinationella väglednings- och rådgivningsprojekt samt stöder olika vägledningsinstansers deltagande i projektsamarbete inom EU.

7.4.2 Min bedömning

De slutsatser jag kan dra från de organisationsmodeller som valts i Danmark och Finland är positiva. Många uppgifter motsvarande dem som där lagts på respektive organ skulle med fördel kunna samordnas även i Sverige. Vissa åtaganden, som framställning av tryckt informationsmaterial och läromedel, bör dock inte i Sverige ingå i en dylik organisations uppdrag.

Enligt min bedömning är det främst förslaget om en samordning av internationella vägledningsfrågor som bäst lämpar sig för att hanteras inom ramen för en sammanhållande organisation av rådskaraktär. För närvarande sorterar dessa under ett stort antal myndigheter och organisationer beroende på inriktning och huvudmannaskap. Utbildnings- och arbetsmarknadsområdena har ofta i internationella vägledningssammanhang samverkande uppdrag, vilka inte alltid har sin administrativa motsvarighet på nationellt plan. Jag kan peka på exempelvis det samarbete som äger rum inom EU kring uppbyggnaden av en, för de två sektorerna gemensam, databas avsedd att utnyttjas för vägledningsinformation. En klar ansvarsfördelning mellan nationella myndigheter finns inte alltid i dessa frågor och jag skulle här förorda en samlad organisation med ett övergripande ansvar nationellt.

Resurscentrum

I mitt utredningsuppdrag ingår även att överväga möjligheterna till samordning mellan ett nationellt IT-baserat informationssystem och det resurscentrum för vägledning som inrättats inom ramen för Leonardo da Vinci och som har sin organisatoriska hemvist vid Internationella programkontoret. Resurscentrums uppdrag och verksamhet har beskrivits i avsnitt 2.4.6. Vid de två nordiska centrum jag studerat finns resurscentrum inordnat i organisationen och är därmed delvis samordnat med nationella och internationella IT-baserade informationssystem. Dessa kopplingar på nationell nivå bedömer jag som värdefulla och funktionella. Enligt min uppfattning skulle även Sverige vinna fördelar genom att sammanföra dessa aktiviteter inom en gemensam funktion, ett nationellt centrum för vägledningsfrågor.

Jag har under mitt utredningsarbete konsulterat olika företrädare för vägledarkåren, dess intresseförening, företrädare för myndig-

heter med vägledningssuppgifter och -ansvar, dvs. personer med behov av att utnyttja de tjänster som skall tillhandahållas av resurscentrum. Under arbetet har jag även på utredningens egen hemsida givit möjlighet för läsarna att lämna sina synpunkter på verksamheten vid resurscentrum vad avser bl.a. utnyttjandegraden av tjänsten. De reaktioner jag fått har varit samstämmiga. Verksamheten, som inte utnyttjas i någon högre grad, anses av utövande vägledare sakna förankring inom kären i landet och har i mycket liten omfattning sökt samarbete med denna. Rollen som ett centrum är otydlig och saknar egen marknadsföring och strategi. Det anses att existerande nätverk och befintlig kompetens på området inte tas tillvara. En omorganisation av verksamheten och placering i anslutning till en organisation som har en tydligare förankring inom studie- och yrkesvägledning skulle vara att föredra. Detta skulle ge resurscentrum bättre möjlighet att uppträda under egen profil och ge det en tydligare framtoning.

Jag har tagit fasta på de synpunkter som framförts om verksamheten i dess nuvarande form och har övervägt olika möjliga organisatoriska tillhörigheter. Min utgångspunkt har varit att resurscentrum som en nationellt och internationellt viktig funktion för vägledningstjänster bör stärkas i sin roll. Den kontinuerliga utbyggnad av nätverksarbetet som pågår, det ökande internationella samarbetet inom vägledningsområdet som jag tidigare pekat på samt vägledningens växande betydelse i samband med det livslånga lärandet måste beaktas i dessa sammanhang. Min strävan är, som tidigare framhållits, att stärka karriärvägledningens roll som en professionell uppgift och att underlätta samarbete mellan olika företrädare för vägledningsfrågor.

Genom sin karaktär av ett huvudsakligen IT-baserat europeiskt vägledningssamarbete skulle resurscentrum ha en naturlig anknytning till det gemensamma IT-baserade system som jag beskrivit i kapitel 6. En samordning av de två verksamheterna skulle falla sig naturlig. Samverkan kommer då att kunna ske med de nuvarande större aktörernas nätverksbaserade vägledningsinsatser. Mot en inplacering av resurscentrum i någon nuvarande större myndighetsstruktur talar det faktum att verksamheten i sin relativa litenhet skulle ha svårt att få den genomslagskraft och uppmärksamhet den förtjänar.

7.4.3 Mitt förslag om inrättande av ett nationellt centrum

Då jag nu föreslår att en sammanhållande organisation – ett nationellt centrum för vägledning – snarast skall skapas bör resurscentrum för vägledning inom Leonardo da Vinci ingå som en del i denna. Jag bedömer att en sådan organisation kan skapas redan innan ett slutgiltigt förslag om en gemensam vägledningsportal för IT-baserad karriärvägledning föreligger. Därmed skulle även frågan om vem som skall ansvara för underhåll och drift av den IT-baserade vägledningen vara förberedd i så måtto att en naturlig, organisatorisk hemvist redan finns etablerad.

Jag har valt att föreslå beteckningen nationellt centrum för den sammanhållande organisationen eftersom ordet i sig är internationellt gångbart och resurscentrum redan är ett etablerat begrepp.

Flera av de uppgifter som föreslås ligga under ett Nationellt Råd enligt skrivelsen från de fackliga organisationerna skulle kunna inrymmas i ett nationellt centrums uppgifter. Jag avser här uppgifter som samverkan i rådgivande nätverk, främjandeåtgärder för kompetensutveckling av karriärvägledare, specialinriktad kvalitetsutveckling inom området, stimulansåtgärder för utvecklingsarbete och forskning.

Som kontaktorgan och huvudman för vissa internationella samordningsfunktioner skulle ett centrum kunna fylla luckor i nuvarande system som saknar omedelbart givna knutpunkter för vissa myndighetsövergripande uppgifter. Jag avser då exempelvis sammanhållande av EU-projekt som ESTIA, ansvar för samverkan mellan de två direktoraten för utbildning och arbetsmarknad inom EU kring uppbyggandet av gemensam databas för utbildnings- och arbetsmarknadsinformation och stipendieprogrammet Academia för vägledare och dess studiebesöksverksamhet.

Vidare skulle här kunna inrymmas samordnad beredning i projektarbeten med anledning av exempelvis initiativ på området från EU. För närvarande behandlas frågor kring vägledning inom ramen för Memorandum on Lifelong Learning. Frågeställningarna kring ett nytänkande inom studie- och yrkesvägledning enligt Memorandum har beskrivits i avsnitt 3.3.2. Uppgifter kring denna sorts initiativ skulle enligt min bedömning med fördel kunna samordnas och beredas av ett centrum. Jag har i avsnitt 3.3.1 berört ett aktuellt projektarbete, initierat av OECD, som tar upp de frågeställningar jag i mitt utredningsarbete haft att ta ställning till. Ett sådant projektarbete vore ytterligare ett exempel på nationella

samordningsuppgifter som skulle lämpa sig för beredning inom en centrumbildning. Vidare förekommer översyner och temarapporter ingående i OECD:s kontinuerliga utbildnings- och arbetsmarknadssamarbete vilka jag bedömer skulle kunna rymmas i arbetsuppgifterna som överbryggande mellan olika departementala ansvarsområden.

Genom en centrumbildning kan kompetenta nätverk knytas till verksamheten och karriärvägledare med professionell yrkesutbildning verka i projektgenomförandet som samordnande länkar mellan olika huvudmän. Därigenom skapas också en naturlig knutpunkt för såväl aktiva karriärvägledare, verksamma inom olika fält, som en sammanhållen instans för alla intressenter att vända sig till i nationella och internationella vägledningsfrågor.

7.4.4 Mitt förslag om en arbetsgrupp

För att kunna bedriva en verksamhet med delvis myndighetskaraktär, vilket krävs för uppgifter som administrationen av resurscentrum, måste en noggrann analys av förutsättningarna göras för skapandet av en centrumbildning.

Inom ramen för mitt utredningsarbete har inte givits tid eller förutsättningar för att genomföra en sådan studie. Jag föreslår därför att en arbetsgrupp av interdepartemental karaktär med företrädare för berörda huvudmän, främst från utbildnings- och arbetsmarknadssektorerna, tillsätts snarast för att utreda förutsättningarna för centrumbildningen.

Gruppen bör få i uppdrag att utarbeta ett detaljförslag inför bildandet av ett nationellt centrum för vägledning. Inriktningen bör vara att ett centrum kan inleda sin verksamhet den 1 juli 2002. I gruppens uppgifter skall ingå att utreda de organisatoriska frågorna kring bildandet av centrum. Häri ingår att lämna förslag vad avser lednings- och arbetsformer, kompetens, organisation och bemanningsfrågor, kostnadsberäkningar och budgetunderlag.

Arbetsgruppen bör arbeta i nära samråd med den i kapitel 6 föreslagna kommittén för utredning av ett gemensamt IT-system för vägledningsområdet och därvid beakta de möjligheter som föreligger för en placering under gemensamt huvudmannaskap på sikt för både ansvaret för och driften av IT-systemet och den ovan föreslagna verksamheten vid ett nationellt centrum.

7.5 Sammanfattning och slutsatser

Under mitt utredningsarbete har jag noterat att ett antal brister inom området studie- och yrkesvägledning av såväl individrelaterad som organisatorisk karaktär föreligger. Mina förslag i detta kapitel gäller därför både författningsfrågor och nya organisationsstrukturer.

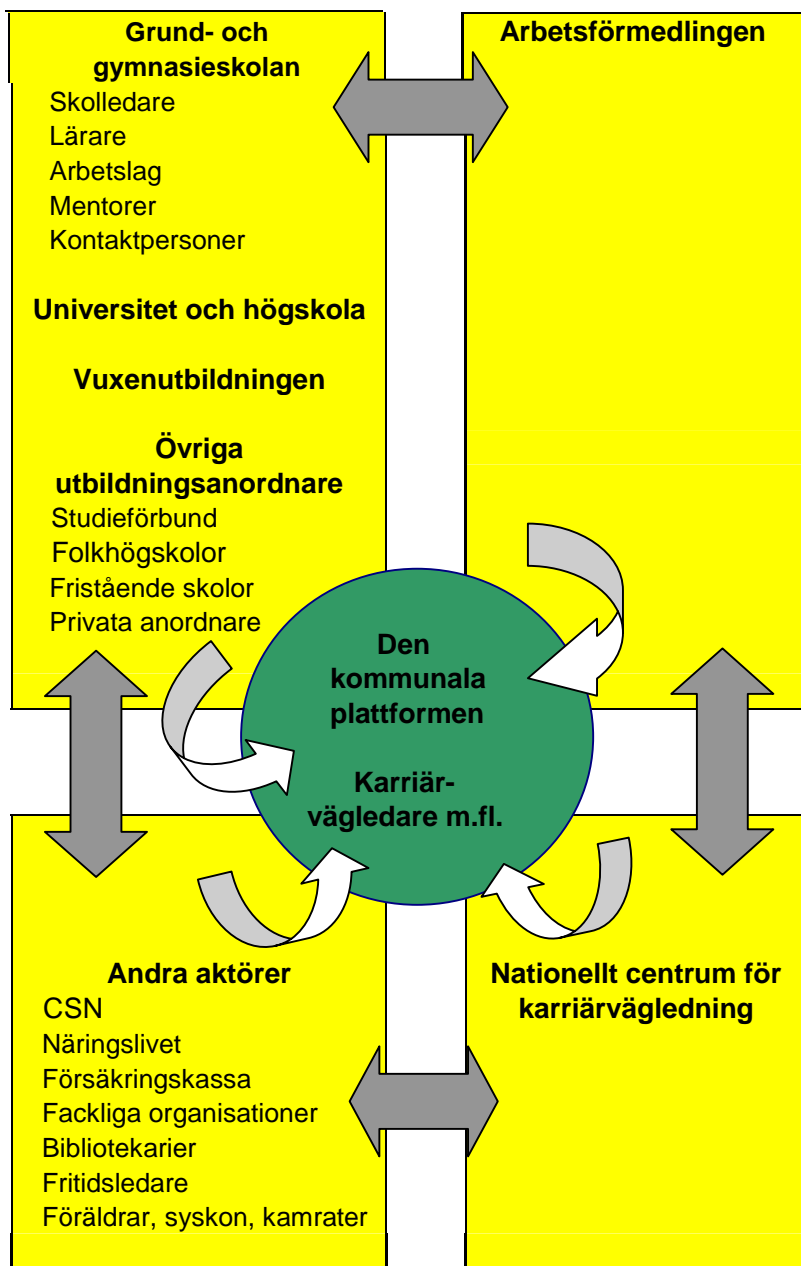
Inledningsvis föreslår jag att en lag rörande kommunernas främjande av en samordning av karriärvägledningen skall stiftas. Detta föreslås mot bakgrund av att kommunerna, enligt min uppfattning, inte tar tillräckligt ansvar för att vägledningsfrågorna får rättmätig uppmärksamhet vad avser planering, genomförande och uppföljning i den kommunala strategin. En annan anledning är den enskilda individens rätt till kostnadsfri och oberoende vägledningsservice inom kommunen. Med gällande regelverk står vissa grupper utanför reglerad tillgång till professionell karriärvägledning på grund av att personerna befinner sig utanför de kategorier som genom t.ex. skolans eller arbetsförmedlingens försorg garanteras vägledningstjänster. Med en lagstiftning hoppas jag uppnå att alla kommunens invånare tillförsäkras möjlighet att få professionell karriärvägledning vid behov.

Jag har vidare noterat att många vägledartjänster inom skolväsendet tillsätts med obehöriga sökande. För att garantera rimlig kompetens inom karriärvägledningen, vilken otvetydigt spelar en stor roll för individens framtid, föreslår jag en översyn av aktuell paragraf i skollagen. Enligt min uppfattning bör kravet för att få anställas som karriärvägledare i det offentliga skolväsendet vara avlagd yrkesexamen som karriärvägledare.

En närmare samverkan mellan olika kategorier av kommunala befattningshavare som tillhandahåller väglednings- och informationstjänster är önskvärd. Jag har därför föreslagit att en organisatorisk enhet – en kommunal plattform – skapas där så bedöms lämpligt. Denna skall kunna vara organisatorisk hemvist för bl.a. kommunens offentliganställda karriärvägledare oavsett områdesinriktning. Intressenter i plattformen kan, förutom skolväsendet och AMV:s karriärvägledare, vara exempelvis företrädare för CSN, kunskapslyftet, näringsliv och försäkringskassa. Den samverkan som förutses bedrivs på den kommunala plattformen grundar sig på frivillighet och kan variera alltefter lokala behov och förutsättningar.

Utgående från ett förslag om inrättande av ett Nationellt Råd för Vägledning, som jag har haft att ta ställning till, har jag funnit att vissa verksamheter inom vägledningsområdet skulle kunna dra fördelar av en samordning under ett gemensamt huvudmannaskap. En samordning av frågor, både på nationell och internationell nivå, skulle ge dessa större genomslagskraft och en behandling med större professionell kompetens. Mot bakgrund av bl.a. erfarenheterna från de danska och finländska modellerna för administration och beredning av särskilt vissa internationella ärenden rörande karriärvägledning förordar jag att ett nationellt centrum inrättas. Inom ramen för denna organisation bör det nationella resurscentrum för vägledning som finns inrättat i anslutning till EU:s Leonardo da Vinci-program placeras. Mitt förslag är att en särskild, interdepartementalt tillsatt, arbetsgrupp får i uppdrag att snarast förbereda inrättandet av ett nationellt centrum. Denna bör samverka med den av mig föreslagna kommittén med uppdrag att utarbeta ett gemensamt IT-baserat informationssystem för karriärvägledning.

Framtida karriärvägledning i Sverige

Figur 3

8 Utbildning till karriärvägledare

8.1 Mina utgångspunkter

Jag har i det föregående beskrivit den miljö som framtidens karriärvägledare, både inom utbildningsområdet och inom arbetsmarknadsområdet, kommer att verka i. Denna nya omgivning kommer att ställa större krav på samverkan från karriärvägledarens sida med arbetslivet, närmare kontakt med näringslivet och större flexibilitet vad beträffar arbetsuppgifter.

Den fysiska arbetsmiljön utgående från förslagen om en samlad vägledningsservice, i de fall detta bedöms lämpligt, kommer att te sig annorlunda med förändrade kontaktvägar till t.ex. skolans värld och dess personalgrupper. Arbetskontakter med vägledningspersonal representerande olika myndigheter ger vidgade perspektiv och tillför nya kunskapsområden.

Nya funktioner som handledare för annan personal, coach, bredade arbetsfält med ökad inriktning mot uppsökande verksamhet gentemot individen och starkare betoning av individens behov i ett livslångt lärande är faktorer som påverkar karriärvägledarens framtida utbildning och fordrar kontinuerlig kompetensutveckling för redan verksamma vägledare.

En ökande internationalisering och deltagande i större internationella projekt såväl inom ramen för EU:s utbildningssamarbete som inom andra organisationer samt bilateralt samarbete ställer krav på kunskaper om studier och arbete i utlandet. En god omvärldsorientering och vana vid att söka och bedöma information inhämtad via bl.a. Internet blir en nödvändighet.

Kompetensutveckling i varierande former måste tillhandahållas för verksamma karriärvägledare och utnyttjas i utvecklingssyfte liksom möjligheter att bedriva forskning inom områden som är relevanta för yrkesverksamheten.

Karriärvägledarens funktion som kunskapsbas gentemot individen i förändrade arbetsituationer blir allt viktigare och härmed yrkesrollen mer betydelsefull.

Den utveckling mot mer diversifierade uppgifter och stor flexibilitet som kan skönjas för karriärvägledaren ställer nya krav på utbildningen. Enligt min mening kommer en bredare bakgrund i den grundläggande utbildningen att behövas bl.a. som beredskap inför omställningar och byten av arbetsuppgifter. I utbildningen bör större vikt läggas vid omvärldskunskap samt IT- och datakunskap samtidigt som den professionella rollen och yrkesidentiteten behöver stärkas.

Detta i sin tur kräver nytänkande hos utbildningsanordnarna, en ny organisation av studierna, förnyat innehåll i och uppläggning av studierna för att man därigenom skall kunna skapa den nationella kunskapsbas som erfordras.

Även inom området utbildning har jag, i konsekvens med mina resonemang i kapitel 4, infört begreppet karriär och talar därför i det följande om förslag till en förändrad utbildning till karriärvägledare.

8.2 Bakgrund

Var finns vägledarna?

Studie- och yrkesvägledningen är inte någon ny företeelse inom utbildningsväsendet eller arbetsförmedlingen. Den har länge funnits med olika benämningar på såväl funktion som befattningshavare. En närmare historik återfinns i kapitel 1.

Skolväsendet

Enligt skollagen (2 kap. 6 §, 1985:1100) skall personal med anställning utan tidsbegränsning och med uppgift att ge studie- och yrkesorientering i det offentliga skolväsendet uppfylla vissa krav i form av utbildning avsedd för sådan verksamhet. Det finns således inte något direkt bindande krav på avlagd yrkesexamen för anställning som vägledare.

Den senaste översynen av utbildningen till studie- och yrkesvägledare gjordes i samband med 1993 års högskolereform. Då fastställdes 1993 års examensordning med en yrkesexamen omfat-

tande 120 poäng för utbildning till studie- och yrkesvägledare (högskoleförordningen (1993:100) Bilaga 2 – Examensordning).

Arbetsmarknadsverket

Under 1960-talet fanns inom Arbetsmarknadsverket (AMV) en amanuensutbildning för yrkesvägledare, som i allmänhet hade högskoleutbildning. Utbildningen omfattade sex veckor och varvade teori och praktik. De blivande yrkesvägledarna fick även inskolning under ca en månad på Arbetsmarknadsstyrelsen. Denna utbildning ersattes under 1970-talet av en gemensam aspirantutbildning för samtliga nyanställda inom AMV omfattande ett år varefter specialutbildning till vägledare vidtog. Inskolningsprogrammet innehöll bl.a. auskultation och träning i egna samtal under handledning. Den teoretiska delen omfattade kunskaper om yrken, utbildning, kompetensfrågor, arbetsmarknadsprognoser, yrkesvalsteori m.m.

Nästa förändring skedde under 1980-talet genom den s.k. Plogreformen, då yrkesvägledare och arbetsvårdare omdöptes till en gemensam arbetsvägledarkår, där yrkesvägledningen inte längre hade egna målgrupper utan till stora delar fick ta vid där platsförmedlingen behövde kompletteras med fördjupade insatser. Den s.k. Plogutbildningen innehöll delar av såväl den tidigare yrkesvägledarutbildningen som utbildningen i arbetsvård/rehabilitering och genomfördes i modulform.

I grova drag har 1990-talet inneburit en gemensam grundutbildning på ca ett år och därefter s.k. funktionsutbildning för vägledare med centralt anordnad utbildning i teori och metod. Under de senaste två åren har det gjorts olika översyner av grundutbildning, funktionsutbildning och fortbildning med inriktning mot AMV 2000 och de "nya" yrkesrollerna informatör, rådgivare och handledare.

Universitet och högskolor

Enligt högskoleförordningen 6 kap. 3 § skall studenter ges tillgång till studievägledning och yrkesorientering. Högskolan skall också sörja för att erforderlig information om högskolan finns tillgänglig för den som avser att påbörja grundläggande högskoleutbildning.

Vid universitet och högskolor finns två kategorier vägledare – dels de centrala studievägledarna, som svarar för generell information om studier, yrken och sociala frågor till studenterna, dels institutionsvägledare med ansvar för studieinformation rörande de specifika ämnesstudierna. De centrala studievägledarna, som vid ett universitet av Umeås storlek kan uppgå till ett tiotal personer och vid Malmö högskola tre personer, har administrativa tjänster i högskoleförvaltningen, medan institutionsvägledarna ofta är studenter med några års egna studier i ämnet ifråga. Lokala bestämmelser reglerar verksamheten.

8.3 Grundläggande utbildning till karriärvägledare

Mitt förslag:

Jag föreslår att

- utbildningen till karriärvägledare fortsatt skall leda till en yrkesexamen
- utbildningen skall omfatta 140 poäng
- utbildningen skall ha en bred och flexibel utformning och ge såväl möjlighet till ett antal specialiseringar som behörighet till forskarutbildning
- regeringen ger i uppdrag till Umeå universitet att i samråd med de andra utbildningsanordnarna, Lärarhögskolan i Stockholm och Malmö högskola, utarbeta ett förslag till en ny, samordnad organisation av utbildningen.

Min bedömning:

Genomgången vägledarutbildning utgör för närvarande ett behörighetskrav endast för tjänstgöring inom skolväsendet. Kravet i skollagens kap. 2 6 § är för övrigt inte starkt formulerat. Den lyder "för att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesorientering i det offentliga skolväsendet skall den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet". Strikt krav på avlagd yrkesexamen för anställning finns således inte för närvarande. Jag har tidigare, i kapitel 7, föreslagit att Skollagskommittén skall ges i uppdrag att överväga en författningsändring i syfte att fastställa avlagd karriärvägledarexamen som behörighetskrav för tillsvidare-tjänst som karriärvägledare inom skolväsendet.

Nuvarande utbildning till studie- och yrkesvägledare kvalificerar för tjänstgöring inom såväl utbildningsväsendet som Arbetsmarknadsverket. Den kompetens och de kvalifikationer som uppnås genom utbildningen är dessutom lämpliga som bakgrund för andra anställningar inom både offentlig och privat sektor.

Jag bedömer att utbildningssektorn fortsatt kommer att utgöra ett stort arbetsområde för vägledarna, dock med mer varierande arbetsuppgifter än idag beroende på förändrad omvärld, omorganisationer, nya kunskapsområden som t.ex. validering och undervisningsformer inom bl.a. vuxenutbildningen med anledning av eventuellt genomförandet av förslag från Kunskapslyftskommittén och Utredningen om individuellt kompetenssparande. Jag har tidigare redovisat dessa faktorer.

Det livslånga lärandet och ökad internationalisering kan också komma att ställa större krav på medverkan i internationella nätverk bland vägledare.

Jag ser det som viktigt att framtidens karriärvägledare har god beredskap för omställningar på en alltmer flexibel marknad utan alltför omfattande kompletteringar av sin grundutbildning. Differentieringar i fråga om längd och inriktning i utbildningen, beroende på verksamhetsområde för vägledaren, förekommer i några olika länders system som jag tagit del av. Jag finner anledning att föreslå en förändring vad avser omfattningen av utbildningen. Sedan den nuvarande utbildningen om 120 poäng infördes har redan ett antal yrkesexamina inom högskolan ändrats till krav på studier omfattande 140 poäng. Senast beslutades att lärarutbildningarna skall omfatta 140 poäng.

Det är, som jag tidigare framhållet, en fråga om att stärka vägledarnas professionalitet och höja yrkets status, ett mål som sannolikt inte skulle uppnås om karriärvägledarna hade kortare yrkesutbildning än samverkande personalgrupper inom utbildningsväsendet. Inom Ami är de verksamma vägledarna ofta utbildade psykologer och har därmed en grundläggande högskoleutbildning om mer än 140 poäng. Även mot bakgrund av att olika personalkategorier inom skolväsendet, exempelvis forskollärare och fritidsledare, kommer att ha en utbildning omfattande 140 poäng finner jag det naturligt att skolans karriärvägledare inte har kortare utbildning än dessa grupper.

Förutom de yrkesmässiga fördelarna med en mer gedigen och omfattande grundutbildning för karriärvägledarna underlättas möjligheterna att gå vidare till en forskarutbildning utan komplet-

terande studier. Jag finner det lämpligt att utbildningen fortsatt leder till en yrkesexamen i karriärvägledning för att understryka den professionalitet utbildningen leder till, ge en klar yrkesidentifiering för utövarna och som en markering av karriärvägledarens specifika roll. Denne skall besitta vissa fördjupade kunskaper i för yrkesgruppen karaktäristiska ämnen som samtalsmetodik, färdighet i att föra gruppsamtal, arbetslivsorientering, kunskaper om arbetsmarknaden osv. baserat på vetenskapliga teorier och erfarenheter.

Mitt intryck av nuvarande utbildnings- och kursplaner är att utbildningen inte är särdeles flexibel till sin uppbyggnad och inte ger möjlighet till större valfrihet vad avser specialiseringar och fördjupningar. De delvis nya förutsättningarna för karriärvägledningen i framtiden och yrkets utövare, som här tidigare beskrivits, ställer krav på en bredare uppläggning av den grundläggande utbildningen med större valfrihet inom kursutbudet. Jag vill peka på t.ex. nytillkommande grupper av personer i behov av karriärvägledning, organisatoriska förändringar i utbildningssystemet med ökad mångfald, tilltagande självbetjäning samt utveckling inom AMV:s vägledningsverksamhet. Vidare har under mina konsulterande samtal ofta önskemålen om bättre forskningsanknytning av utbildningen och ett ökat antal forskarutbildare inom området vägledning framhållits.

Många skäl talar för en omläggning av den grundläggande utbildningen. Mitt förslag är således att utbildningen grundligt ses över av berörda utbildningsanordnare. Enligt min uppfattning skulle en bredare gemensam basutbildning med beteendevetenskaplig och samhällsvetenskaplig inriktning om minst 60 poäng kunna utgöra en lämplig grund för modulindelad påbyggnad alltefter studentens tänkta specialisering. Med den bild av omvärlden som tidigare tecknats kan jag se behov av ett stort antal spetskunskapsområden för framtidens vägledare. Kopplingen till arbetsmarknad och arbetsliv bör förstärkas och den verksamhetsförlagda delen av utbildningen även kunna genomföras utanför skolans område. Särskilda områden som olika former av specialpedagogiska utbildningar, vägledning för funktionshindrades behov, vägledning för invandrare och kunskaper i handledning för lärare kring t.ex. arbetslivsfrågor bör ingå i ett flexibelt modulsystem. Detta bör även kunna utnyttjas som kompetensutvecklingskurser för yrkesverksamma inom alla områden med behov av specialistutbildning, exempelvis lärare som ges visst ansvar för vägledning inom sin tjänst. Möjlighet till renodlad fördjupning i bas-

utbildningens ämnen skulle erbjudas studenter som avser att gå vidare mot en forskarutbildning.

Fördelar skall kunna dras av fortsatt placering av utbildningen i anknytning till högskolans lärarutbildningar, som i och med omläggningen av lärarutbildningen bättre skulle kunna utnyttjas för samläsning av vissa kurser i högre grad än vad som sker idag.

I och med att utbildningen till studie- och yrkesvägledare för närvarande omfattar så få studenter krävs enligt min mening en samordning av utbildningarna för att tillräcklig flexibilitet i utbudet av inriktningar skall kunna erbjudas. Förutsättningarna för att smidigt kunna anknyta till forskarutbildning underlättas också genom samordning mellan de olika utbildningsanordnarna. Jag har i mina bedömningar utgått från att distansutbildning skall utgöra ett viktigt inslag i den framtida utbildningen, särskilt vad gäller smala specialområden.

Mot bakgrund av mina analyser och erfarenheter från utredningsarbetet föreslår jag att regeringen snarast ger ett uppdrag till Umeå universitet att i samråd med de två övriga utbildningsanordnarna, Lärarhögskolan i Stockholm och Malmö högskola, göra en djupare analys och utarbeta ett förslag till uppläggning av en reviderad utbildning till karriärvägledare som svarar mot de behov som kan förutses. Att valet fallit på Umeå universitet beror dels på att erfarenheterna av och möjligheterna att anknyta utbildning till forskning är större vid ett universitet med examinationsrätt än vid en högskola samt att man i Umeå redan bedriver utbildning till vägledare genom att utnyttja distansutbildningens fördelar. De erfarenheter som gjorts från denna utbildning skulle kunna utnyttjas i planeringsarbetet. I Umeå finns dessutom sedan år 2000 en särskild fakultetsnämnd på lärarutbildningens område.

Jag gör bedömningen att en reformerad karriärvägledarutbildning kan träda i kraft tidigast hösten 2002.

I bilaga 3 återfinns exemplifieringar på möjlig uppläggning av en ny karriärvägledarutbildning.

8.3.1 Utbildningsvägar

Antalet yrkesverksamma studie- och yrkesvägledare i Sverige uppskattas i dagsläget till ca 5 000. Av dessa arbetar ca 2 000 inom utbildningsväsendet och resten inom AMV:s område. Ett växande antal är verksamma inom privat sektor. Tilltänkt verksamhetsfält

styr valet av utbildning. För tjänstgöring inom skolväsendet är behörigheten delvis reglerad med önskemål om högskoleutbildning till studie- och yrkesvägledare som bakgrund, medan AMV i huvudsak internutbildar sina vägledare. Ett stort antal vägledare där har dock studie- och yrkesvägledarexamen eller psykologexamen som bakgrund. Rekrytering av vägledare inom den privata sektorn styrs av andra faktorer och utbildningsbakgrunden är i hög grad varierande. Utbildning med eller utan formell examen från utländsk utbildningsanordnare är vanligt förekommande. Ingen kartläggning eller statistik finns att tillgå rörande denna sektor.

Styrdokument

Min bedömning:

Jag har i uppdrag att utifrån mina ställningstaganden vad gäller mål och funktion för vägledningen i olika skolformer lämna förslag i fråga om bl.a. utbildningen av vägledare. Mot denna bakgrund har jag därför även granskat gällande examensbeskrivning för studie- och yrkesvägledarutbildningen.

Min bedömning är att nuvarande examensbeskrivning bör gälla tills vidare och omarbetas först i samband med att förslag till en reformerad utbildning för karriärvägledare utarbetas.

Jag vill dock göra några reflektioner kring innehållet i en eventuell omarbetad examensbeskrivning för karriärvägledarutbildningen.

Under mina samtal med bl.a. studenter i nuvarande utbildning har framkommit önskemål om att innehållet i utbildningen borde breddas.

Några områden som bör framhävas starkare inom utbildningen, och som tillkommit under senare år genom utvecklingen och förändringar i omvärlden, är exempelvis IT-området. Blivande karriärvägledare bör inte bara "ha insikter om betydelsen" av den nya tekniken utan också egna, gedigna IT- och datakunskaper.

Utbildningen är för starkt inriktad på skolans uppgifter i samhället. En bredare samhällsinformation och djupare kunskaper om arbetsliv och arbetsmarknad, både nationellt och internationellt, bör skrivas in bland målen. Överhuvudtaget bör internationaliseringens betydelse framhållas tydligare i framtidens utbildning.

I och med att nuvarande målbeskrivning i så hög grad betonar kunskaper om skolans uppgifter i samhället tillgodoses inte vuxen-

utbildning och arbetsmarknad som verksamhetsfält för karriärvägledaren tillräckligt. Detta avspeglar sig också i inriktningen på den verksamhetsförlagda delen av utbildningen. För att kunna tillägna sig goda kunskaper om samtliga samhällsområden bör studenterna kunna fullgöra sin verksamhetsförlagda utbildningsperiod vid ett bredare urval av arbetsplatser.

Högre utbildning

I examensordningen, bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100), anges det vilka examina som får avläggas inom grundläggande högskoleutbildning och vilka krav som skall uppfyllas för respektive examen.

Vidare regleras genom den s.k. krysslistan var olika examina får utfärdas – Förteckning över vilka universitet och högskolor som har rätt att utfärda olika examina (HSVFS 2000:2).

Examensbeskrivningen för studie- och yrkesvägledarexamen har följande lydelse:

Omfattning

Studie- och yrkesvägledarexamen uppnås efter fullgjorda kursförordningar om sammanlagt 120 poäng.

För att erhålla studie- och yrkesvägledarexamen skall studenten ha fullgjort handledd praktik.

Mål (utöver de allmänna målen i 1 kap. 9 § högskolelagen)

För att erhålla studie- och yrkesvägledarexamen skall studenten ha

- förvärvat de kunskaper och färdigheter som krävs för att vägleda och informera ungdomar och vuxna inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet i Sverige och utomlands,
- förvärvat de kunskaper och färdigheter som krävs för att som studie- och yrkesvägledare inom grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning kunna förverkliga dessa verksamheters mål samt medverka till utveckling av verksamheten,
- förvärvat goda insikter om barns, ungdomars och vuxnas utveckling och inlärning samt om skolans uppgift i samhället,
- utvecklat förmåga att analysera och förstå studie- och yrkesvalsprocessen samt utifrån denna kunskap identifiera olika

- individens och gruppernas behov av stöd för sitt studie- och yrkesval,
- uppnått kompetens att stödja övrig personal i deras studie- och yrkesorienterade insatser,
 - utvecklat förmågan att i samarbete med andra planera och utveckla rehabiliteringsprogram för människor med särskilda svårigheter i arbetslivet,
 - förvärvat insikter om betydelsen av användningen av datorer och informationstekniken för information och vägledning,
 - redovisat ett examensarbete i vilket ingår att relatera de teorier studenten blivit förtrogen med till de kommande arbetsuppgifterna.

Härutöver gäller de mål som respektive högskola bestämmer. (SFS 2000:651)

Även generell examen från högskola, kandidatexamen, och magisterexamen efter påbyggnad, kan utfärdas som komplement.

8.3.2 Utbildningsanordnare

Arbetsmarknadsverket

Inom AMV:s verksamhetsområde ges intern grundutbildning och fortbildning för vägledarna. Inga formella krav ställs på förkunskaper för anställning vid verket. Den interna utbildningen ges som teoretiska kurser omväxlande med praktik. Som exempel på utbildning kan nämnas att för tillträde till kursen Yrkesval och vägledning, som omfattar sju utbildningsdagar, krävs goda kunskaper om arbetsmarknad, yrken och utbildningsvägar.

Utbildningsmålen liknar i mycket dem som gäller för högskolans utbildning:

- Kunskaper om vägledningens tjänster och roll i arbetsmarknadspolitiken
- Kunskaper och färdigheter i vägledningssamtalens struktur och metodik
- Kännedom om övningar och material som kan användas som hjälpmedel i den individuella vägledningen
- Kännedom om vägledningsteorier och vilka faktorer som påverkar valet av yrke och utbildning

- Kännedom om utvecklingstendenser inom vägledningens område.

Universitet och högskola

Utbildningsorter

Tre universitet/högskolor har rätt att utfärda studie- och yrkesvägledarexamen, nämligen Umeå universitet, Malmö högskola och Lärarhögskolan i Stockholm. Sedan höstterminen år 2000 har Malmö högskola ett antal (30 stycken) av sina utbildningsplatser utlokaliserade till Göteborg. Umeå universitet ger under läsåret 2000/01 tredje året av en heltidsutbildning som riksrekryterande distansutbildning och Lärarhögskolan i Stockholm är i färd med att utveckla en distansutbildning.

Utbildningens innehåll

Utbildningsplaner och kursplaner, vilka fastställs lokalt vid de tre lärosätena, är till uppläggning och innehåll rätt likartade. Valbarhet, kurslängd i poäng och ordningsföljd på de ingående kurserna varierar dock.

Vid Umeå universitet används samma kursplan, litteratur och struktur i distansutbildningen som vid campusutbildningen. Dock har examinationsformen modifierats så att fler skriftliga tentamina förekommer. Färdighetsinslagen tränas under sex sammankomster per år.

Inom ramen för de 120 poäng som krävs för examen ligger tyngdpunkten i utbildningen på studie- och yrkesval och karriärutveckling, teorier, modeller och metoder för vägledning. Genomsnittligt är utbildningen till största delen indelad i 5-poängskurser. Politik och samhälle samt utbildningsväsende i Sverige och internationellt omfattar 5 – 10 poäng, medan vetenskaplig teori och metod tilldelats 5 poäng. IT-kunskap har inte någon framträdande plats i utbildningen och tillvalskurser/fördjupning kan omfatta ca 5 poäng. Av den totala utbildningen utgörs 15 – 20 poäng av verksamhetsförlagd utbildning som oftast fullgörs i skola.

Uppdragsutbildning

De tre utbildningsanordnarna ger även uppdragsutbildning i varierande omfattning inom sina särskilda kompetensområden. Specialistkompetensen ligger främst inom områden som "utvecklings-samtal" och "gruppvägledning". Det kan gälla både poängsatt och inte poängsatt kompetensutveckling som ofta ges inom ramen för samarbetsavtal med någon partner. Beställare är exempelvis kommun, kommunförbund, länsarbetsnämnd eller AMS.

Således har t.ex. Lärarhögskolan i Stockholm i samarbete med Kommunförbundet givit utbildning i "samtal" och "grupparbete" riktad mot särskolans lärare, en 20-poängsutbildning i företagsvägledning anpassad efter småföretagares behov samt en 10-poängskurs i "val och väljande" för AMS. Malmö högskola ger likartade utbildningar för Länsarbetsnämnden, AMS, Kommunförbundet och Polishögskolan. Umeå universitet arbetar utslutande mot kommunerna inom ungefär samma områden med tyngdpunkt på samtalsutveckling. Polishögskolan, försäkringskassan och socialtjänsten finns bland dem som efterfrågar utbildningen. En förutsättning är oftast att kursen skall finnas i lärosätets ordinarie kursutbud.

Även universitet och högskolor som inte har egen studie- och yrkesvägledarutbildning, som exempelvis Uppsala universitet, anordnar inom ramen för sina lärarutbildningar poänggivande kurser för AMS och skräddarsydda fortbildningskurser inom studie- och yrkesvägledning.

Resurser

Utbildningen till studie- och yrkesvägledare ligger i anslutning till lärarutbildningen på samtliga orter även om inte någon del av utbildningen är gemensam. Likaså utgår ersättning till stor del enligt "prislapp" för området undervisning, ofta i kombination med området övrigt. Detta innebär en ersättning med ca 26 000 kronor respektive 31 000 kronor per helårsstudent för år 2001. Ersättningen för en helårsprestation ligger på mellan 27 000 kronor och 33 000 kronor. Fördelningsprinciperna varierar från lärosäte till lärosäte. Således omfördelar Malmö högskola medlen inom lärarutbildningen, medan t.ex. Umeå universitet klassificerar utbildningen som enstaka kurser från områdena samhällsvetenskap till undervis-

ning. Praktikinslagen är de mest kostnadskrävande delarna i utbildningen då de medför handledning och ofta resor till praktikorten.

Utvärderingar

Trots att nuvarande utbildning till studie- och yrkesvägledare funnits i över tio år har inte någon officiell utvärdering eller kvalitetsgranskning av utbildningen genomförts. Högskoleverket påbörjar dock fr.o.m. år 2001 genomförandet av ett omfattande utvärderingssystem, där samtliga utbildningar för generella examina och yrkesexamina skall granskas inom en sexårsperiod. Utvärderingarna omfattar såväl grund- som forskarutbildning. Granskningarna skall bl.a. fånga utbildningarnas förnyelse och mångfald och bidra till lärosätenas egen kvalitetsutveckling. Enligt den plan för de nationella ämnes- och programutvärderingarna som föreligger skall utbildningen för studie- och yrkesvägledarexamen inte granskas förrän år 2006. Eventuella internutvärderingar gjorda av lärosätena själva har inte varit tillgängliga för utredningen.

Bristen på underlag i form av genomförda kvalitetsstudier och utvärderingar har naturligtvis omöjliggjort varje rättvisande bedömning av utbildningen från min sida. Jag tycker mig dock ha märkt vissa önskemål från studenternas sida om mindre skolinriktning i både egen utbildning och kursinnehåll, breddning av utbildningsutbudet, större valfrihet av kurser, mer omfattande variation i praktikval m.m. vid de sammanträffanden jag haft med representanter för studerandekåren.

8.3.3 Studenter

Tillbakablick

Yrkesvalslärarna är en mansdominerad grupp (78 procent män och 22 procent kvinnor) med en medianålder på 45 – 50 år (män 48 år, kvinnor 46 år). Av syo-konsulenterna är 45 procent män och 55 procent kvinnor. Medianåldern är cirka 36 år (män 34 år, kvinnor 37 år). En markant grupp av kvinnor (25 procent) är mellan 41 och 50 år. Totalt finns 1 016 syo-konsulenter. (*Skolöverstyrelsen, Studie- och yrkesorientering, Sammanfattande erfarenheter av 5 års försöksverksamhet, Bedömningar och förslag, 1979*).

Studenter under utbildning

Antalet registrerade studenter på programmet för studie- och yrkesvägledarexamen var läsåret 1999/00 totalt 497 stycken, därav 188 stycken nybörjare. Av det totala antalet var 417 stycken kvinnor (84 %) och den totala medianåldern 34 år.

Utbildningen är tämligen eftersökt och sökandetrycket kan uppskattas till för närvarande ca sju sökande per tillgänglig utbildningsplats. Omfördelningar av utbildningsplatser sker lokalt och exakta siffror föreligger därför inte. Antalet sökande och studenter under utbildning har varit tämligen konstant under senare år. Som exempel på sökandetryck kan nämnas att Umeå universitet hösten 2000 hade 489 sökande till de 30 platserna i distansutbildningen och 357 sökande till de 30 utbildningsplatserna i campusutbildningen.

Antagningspoängen var exempelvis i Malmö 4,2 poäng hösten 2000 och behörighetskravet på minst ett års arbetslivserfarenhet brukar uppfyllas med råge då övergång till högskolestudier sällan sker direkt efter avslutad gymnasieutbildning. En vanlig bakgrund hos de sökande är arbete inom vård och omsorg eller hotell och restaurang. Utländsk bakgrund eller förutbildning är inte vanlig.

Kvinnor är starkt överrepresenterade bland såväl sökande som antagna studenter. I utbildningarna vid Umeå universitet utgörs 90 procent av totalantalet studenter av kvinnor.

Genomströmning

Tillbakablick

Enligt *Skolöverstyrelsen* (1979) utexaminerades genomsnittligt 168 syo-konsulenter per år under 1970-talet.

Antal avlagda examina

Senast tillgängliga uppgifter (*Årsrapport för universitet och högskolor 1999*) visar på en tämligen jämn fördelning av antalet examinerade studie- och yrkesvägledare under de senaste fem åren.

Fördelningen är följande:

1994/95	1995/96	1996/97	1997/9	1998/1999
Totalt Kv%	Totalt Kv%	Totalt Kv%	Totalt Kv%	Totalt Kv%
115 (76)	85 (74)	115 (81)	146 (78)	133 (85)

Examinationsfrekvensen är god bland studenterna i vägledarutbildningen. Från Malmö högskola har exempelvis uppgivits att 69 av de 70 avgångsstudenterna förra året avlade examen.

8.3.4 Prognoser och dimensionering

Min bedömning:

Enligt direktiven skall jag lämna förslag till dimensioneringen av utbildningen för vägledare. Den årliga examinationsfrekvensen är för närvarande ca 135 studie- och yrkesvägledare totalt vid de tre lärosäten som har examinationsrätt.

Frågan om utbildningsdimensionering belyses bl.a. i några arbetsrapporter från Högskoleverket 1999, *Den högre utbildningen och arbetsmarknadens behov* (Arbetsrapport nr 3) samt *Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan* (Arbetsrapport nr 9).

I rapporterna framhålls exempelvis att efterfrågan är en nyckfull storhet och att dimensionera utbildning efter den direkta efterfrågan är såväl olämpligt som omöjligt. Som osäkerhetsfaktorer i prognossammanhang framhålls den växande internationella utbildningsmarknaden med hjälp av IT, uppdragsutbildningen i högskolan som genomförs vid sidan av det av statsmakterna planerade utbildningsutbudet och det omfattande överintag av studenter som universitet och högskolor har gjort under ett antal år.

Det förekommer även att beräkningar över den framtida tillgången och efterfrågan på utbildade är fokuserad på nuvarande yrkesutbildningsexamina, medan en lämplig kurssammansättning till en generell examen kan utgöra ett alternativ till en yrkesexamen.

Rapporterna innehåller även prognoser över tillgång och efterfrågan på olika utbildningsgrupper gjorda av Prognosinstitutet, AMS, NUTEK och Skolverket. Någon prognos över behovet av studie- och yrkesvägledare ingår dock inte i materialet.

Jag har således i mitt utredningsarbete inte kunna ta del av något underlag för bedömning av framtida behov av karriärvägledare. De slutsatser som jag har dragit från mina överläggningar med företrädare för olika intressegrupper under utredningsarbetet är dock att det föreligger brist på vägledare. Någon kvantifiering har dock inte kunnat bevisa detta.

Det är känt att ett stort antal obehöriga har korttidsanställningar som vägledare inom skolväsendet. Skolväsendets totala behov av karriärvägledare torde genom en inventering av antalet befintliga tjänster gå att fastställa, medan övriga arbetsgivares behov är mer oförutsägbart.

Min bedömning i dagsläget är att skolans behov av behöriga vägledare skulle gå att kvantifiera och ett visst underlag för dimensionering av utbildningen därmed åstadkommas om det bedöms önskvärt. Ett uppdrag till Statens skolverk att inventera behovet skulle kunna ges. Däremot torde det allt framgent förbli omöjligt att bedöma hur många examinerade vägledare som kommer att behövas inom vuxenutbildning, universitet/högskola, AMV, den privata sektorn osv.

Tillbakablick

Sedan utbildningen anordnades för första gången hade 1 109 syokonsulenter utbildats 1978. Ca 80 procent av de syo-utbildade hade tagit anställning inom skolväsendet. Det totala behovet av hela syo-tjänster beräknades vara 1 222 för år 1990/91, medan tillgången 1989/90 var 866. (*Skolöverstyrelsen 1979*)

Jag måste konstatera att svårigheterna att finna underlag för prognoser för utbildningsbehoven är stora. Inget aktuellt underlag föreligger och anledningen till att behoven av studie- och yrkesvägledare på arbetsmarknaden inte ägnats någon uppmärksamhet sägs ofta vara att det gäller en så liten grupp.

Genom att kravet på utbildning till studie- och yrkesvägledare för behörighet för tillsvidarejänst endast finns angivet för skolväsendet kan behovet svårligen kvantifieras. Med ett striktare behörighetskrav formulerat i skollagen skulle behovet av i skolan verksamma karriärvägledare i framtiden kunna beräknas.

Jag kan endast gissningsvis göra antaganden om att behoven av vägledare kommer att öka på vissa områden genom den utvidgning av vuxenutbildningen som kan ske till följd av förslag från

Kunskapslyftskommittén och Kommittén för individuellt kompetenssparande, IKS. Likaså kan slutsatser från den pågående Utredningen om validering av vuxnas kunskaper och kompetens (U 1999:06) komma att påverka det framtida behovet av vägledare.

Arbetsmarknad, nuvarande arbetsområden och förmodade framtida verksamhetsområden skall ses mot bakgrund av beskrivningarna tidigare i betänkandet av en ny omvärld och dess behov av karriärvägledare samt utvidgningar av både kompetens och verksamhetsfält.

Under mitt utredningsarbete har jag ofta erfarit att man framhåller att bristen på utbildade studie- och yrkesvägledare är stor, särskilt inom skolväsendet. Många tjänster upprätthålls av icke behöriga vägledare, ett stort antal vägledare delar sin tjänstgöring mellan olika skolor och pensionsavgångarna kommer att bli stora inom de närmaste åren. Tillgång och efterfrågan kan vara regionalt betingade. Den förhållandevis höga åldern hos de studerande medför att de ofta redan är etablerade när de påbörjar studierna och därmed mindre flyttningsbenägna.

Några belägg för brist på utbildade finns dock inte i form av genomförda behovsanalyser eller prognosundersökningar. Hänvisning görs ofta till att en så liten grupp inte prioriterats i dessa sammanhang. Utbildade studie- och yrkesvägledare förefaller förbli utbildningssektorn tämligen trogna under sin yrkesverksamma tid. Antalet förvärvsarbetande med syo-konsulentutbildning var 2 266 år 1998 (Prognosinstitutet). Av dessa fanns 1 448 stycken (64 %) inom området utbildning, 217 stycken (10 %) inom offentlig förvaltning och 291 stycken (13 %) inom området andra företags-tjänster. Flertalet av resterande återfanns inom vård och omsorg, medan endast elva personer ägnade sig åt forskning och utveckling.

8.4 Kompetensutveckling

Min bedömning:

I mitt uppdrag ingår att lägga förslag om kompetensutveckling för yrkesverksamma vägledare.

Mina generella erfarenheter från utredningsarbetet är att kompetensutvecklingsmöjligheterna för yrkesverksamma vägledare, särskilt inom skolväsendet, är eftersatta. För de kommunalt

anställda vägledarna inom skolväsendet är det den enskilda skolans ansvar att tillhandahålla kompetensutveckling.

Med ständiga förändringar i regelsystem både på utbildningsområdet och på arbetsmarknadsområdet, nya behörighetsvillkor och tillträdesbestämmelser för högre studier, ändrade studiestödsregler m.m. är det av största vikt att alla som har vägledningsuppdrag inom olika verksamhetsgrenar i samhället får adekvat kompetensutveckling.

Då statsmakterna inte kan reglera villkoren för bl.a. finansiering av kompetenshöjande åtgärder för vägledarna kan jag, i egenskap av utredare, inte föreslå konkreta åtgärder för sådana utan endast peka på vikten av att kompetensutveckling finns tillgänglig i tillräcklig utsträckning. Intressena kan i högre grad än nu möjligen tillvaratas av t.ex. intresseorganisationer som Sveriges Vägledarförening. Detta sker i andra länder som exempelvis England, Danmark och Tyskland. Jag kan också konstatera att Kommunförbundets länsavdelningar på flera håll i landet bedriver viss kompetensutveckling.

Jag bedömer att möjligheterna för kompetensutveckling på olika nivåer, såväl i form av poänggivande enstaka kurser som i annan omfattning, på ett naturligt sätt skulle kunna samordnas inom ramen för det modulbaserade påbyggnadssystem som jag föreslagit skall införas i den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare. En bred utbildning, med modulutformade påbyggnader, som vänder sig till en vid krets användare skulle öka flexibiliteten för karriärvägledarutbildningen och kunna fungera som påbyggnadsutbildning för redan verksamma yrkesutövare inom skilda områden med behov av kompetensutveckling. Den skulle exempelvis med fördel kunna utnyttjas av lärare i samhällsvetenskapliga ämnen med uppgift att ge arbetslivsorientering inom ramen för sin undervisning.

Frågan om olika former för och möjligheter till kompetensutveckling bör ingå i det uppdrag jag föreslagit skall ges avseende en översyn av utbildningen till karriärvägledare.

Bakgrund

Enligt regeringens direktiv skall utredaren utifrån sina ställningstaganden vad gäller mål och funktion för vägledningen i olika skolformer lämna förslag i fråga om utbildningen av vägledare och kompetensutveckling för yrkesverksamma vägledare och därvid

beakta förslagen i Lärarutbildningskommitténs betänkande *Att lära och leda – En lärarutbildning för samverkan och utveckling (SOU 1999:63)*.

Regeringen konstaterar i propositionen *En förnyad lärarutbildning* (prop. 1999/2000:135, 2000/01:UbU3) att det i kommitténs uppdrag ingick att behandla den kompetensprofil som omfattas av den tidigare studie- och yrkesvägledarexamen samt vidare att mot bakgrund av att en utredning om vägledning, aviserad i budgetpropositionen 2000 har tillsatts, har frågan om utbildning av vägledare lämnats över till utredningen om Vägledning i skolväsendet. Regeringen avser att återkomma i denna fråga sedan utredaren lämnat sina förslag.

Dessa ställningstaganden från regeringen och riksdagen medför att jag i mina bedömningar och överväganden inte tar ställning till Lärarutbildningskommitténs förslag vad avser bl.a. utbildning och kompetensutveckling för studie- och yrkesvägledare. Vissa tankegångar av mer allmängiltig karaktär har dock relevans för mitt utredningsuppdrag och har tagits i beaktande i arbetet.

Vad avser mitt uppdrag rörande kompetensutveckling för yrkesverksamma studie- och yrkesvägledare bedömer jag att även kompetensutveckling för de lärare som är verksamma inom utbildningen för blivande vägledare, dvs. högskolelärarna, är av största vikt för såväl en grundutbildning av god kvalitet som fortsatt kompetensutveckling för redan yrkesverksamma vägledare. Därför har jag valt att även peka på högskolelärarnas behov av kompetensutveckling i mina överväganden.

Definition

Det vidare begreppet kompetensutveckling används genomgående i föreliggande betänkande för all verksamhet som avser fortbildning, vidareutbildning och kompetensutveckling. I propositionen *En förnyad lärarutbildning* menade regeringen, i likhet med Lärarutbildningskommittén, att begreppet kompetensutveckling skall ersätta nuvarande formulering i skollagen om fortbildning. Kompetensutveckling är ett vidare begrepp än fortbildning, och rymmer såväl ämnesbreddning som ämnesfördjupning, metodutveckling, arbetslagsutveckling, forskning och utvecklingsarbete samt annan verksamhetsutveckling av betydelse för förskolan, skolan och vuxenutbildningen. Begreppet inrymmer således både

fortbildning och vidareutbildning konstaterade Utbildningsutskottet i sin behandling av betänkandet. Hur skolor och kommuner kan hantera den skyldighet de har enligt skollagen att ge personalen kompetensutveckling hör emellertid till kommunernas kompetensområde och är inte något som bör regleras av statsmakterna.

Tillbakablick

I samband med att den nya syo-utbildningen och organisationen infördes under 1970-talet inleddes under försöksperioden en omfattande samverkan på central, regional och lokal nivå mellan skola, arbetsförmedling och högskola när det gällde utbildning och fortbildning inom syo-området.

Ett stort antal gemensamma fortbildningstillfällen och feriekurser för personal med vägledningsfunktioner inom de olika verksamhetsgrenarna arrangerades i samarbete mellan då ansvariga myndigheter och arbetsmarknadens parter. En sammanfattande rapport från uppföljningsundersökningar konstaterar att man överlag hade uppskattat de kontakter över gränserna som denna typ av fortbildning ger och den möjlighet till diskussion kring gemensamma problem som på detta sätt erbjöds. (*Skolöverstyrelsen 1979, Studie- och yrkesorientering – Sammanfattande erfarenheter av 5 års försöksverksamhet*).

Ansvar

Ansvar för personalens kompetensutveckling finns föreskrivet i olika former för olika verksamheter. Kommuner har enligt skollagen (2 kap. 7 §) ansvar för kompetensutveckling för sin personal. "Varje kommun och landsting skall se till att fortbildning anordnas för den personal som har hand om utbildningen. Kommuner och landsting skall vinnlägga sig om en planering av personalens fortbildning." Hur stora resurser som avsätts för personalens kompetensutveckling blir en fråga för bl.a. politiska prioriteringar.

Enligt Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) har rektor ansvar för att "personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter".

Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) föreskriver likaledes att det är rektors ansvar att "lärare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sina uppgifter".

I Sveriges Vägledarförenings Etiska deklARATION och etiska normer för studie- och yrkesvägledning heter det i punkt 4.2 "Vägledaren har ett särskilt ansvar för att utveckla sitt professionella kunnande".

Skolväsendet

Mitt intryck är att mycket lite tid och resurser avsätts av skolledare och kommuner för kompetensutveckling av vägledare, medan AMS däremot gör större satsningar. Befintliga lokala resurser för kompetensutveckling tilldelas lärarkåren i första hand.

Kompetensutvecklingsdagar, kurser etc. arrangeras regelbundet av intresseorganisationer som exempelvis Sveriges Vägledarförening, ofta i samarbete med kommunförbund, och i privat regi som exempelvis av förlag.

Ett exempel på återkommande verksamhet som samlar alla kategorier av vägledare och närbesläktade yrkeskategorier till gemensam fortbildning, kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte är VägledarKompetensen, en självfinansierad verksamhet med Kommunförbundet Skåne som huvudman. Samverkan i kompetensutvecklingsarrangemangen sker mellan utbildningsanordnare och andra intressenter på båda sidor av Öresund. Verksamheten beskrivs närmare i bilaga 2, Goda exempel.

Högskolan

Inte heller inom högskolan tycks kompetensutveckling av lärarna inom studie- och yrkesvägledningen prioriteras. Varken tid eller pengar avsätts i någon större utsträckning från arbetsgivaren. Studievägledarna både på central nivå och institutionsnivå understryker i olika rapporter behovet av fortlöpande kompetensutveckling (exempelvis Lansvik och Röbbäck, samt examinationsuppgifter från vidareutbildningskurser, Göteborgs universitet). De dokument och instruktioner som styr de lokala studievägledarnas arbete uppges vara dåligt kända hos arbetsgivaren. I likhet med studie- och yrkesvägledare inom skolväsendet upplever högskolans vägledare att de utöver studievägledning har ålagts många administrativa uppgifter samt att de utför ett ensamarbete med "osynliga"

uppgifter. Arbetets höga grad av autonomi kan upplevas som positivt, men man kan inte heller samtidigt förvänta sig att någon annan än man själv skall driva fortbildningsfrågor för att nå högre professionalitet.

Vissa fördjupningskurser tillhandahålls av de olika lärosätena. Så har Umeå universitet erbjudit fördjupningskurs i professionell vägledning, 10 poäng, per distans och på deltid för examinerade från studie- och yrkesvägledarprogrammet eller motsvarande samt specialpedagogik för studie- och yrkesvägledare, 20 poäng, per distans och på deltid.

För att tillgodose behovet av kompetens för handledning, examination och kompetensutveckling på högre nivåer har några högskolor slutit samarbetsavtal med utländska forskare. Umeå universitet samarbetar exempelvis med kanadensiska forskare.

Kompetensutveckling utomlands

Möjligheterna för vägledarna att delta i internationellt samarbete varierar naturligtvis. Vägledare som är engagerade i internationella organisationers verksamhet har rikliga tillfällen att delta i konferenser, symposier, workshops etc. som medverkande eller åhörare.

Inom ramen för EU:s Sokrates-program pågår exempelvis ett svenskkoordinerat projekt, Go Between, som har till syfte att undersöka möjligheterna för studie- och yrkesvägledare att fungera som mäklare mellan utbildningsanordnare och utbildningssökande samt att utarbeta nödvändiga verktyg för en sådan funktion.

Stipendier för deltagande i kortare studie- och utbytesprogram är däremot mer sällsynta. Sveriges Vägledarförening ingår i ett europeiskt nätverk, Academia, som organiserar utbyte för studie- och yrkesvägledare från olika delar av Europa. Vägledarföreningen kan söka stipendier inom ramen för EU-programmet Leonardo da Vinci och sedan i sin tur utlysa dessa till ansökan. Vid det senaste ansökningstillfället erhöll föreningen medel tillräckliga för ett tiotal stipendier under en tvåårsperiod.

Vägledare har också möjlighet att söka individuella utbildningsstipendier inom områdena Comenius och Grundtvig i Sokratesprogrammet för att delta i fortbildning utomlands.

8.5 Forskarutbildning och forskning

Mitt förslag:

Jag föreslår att

- den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare skall utformas så att den ger behörighet till forskarutbildning analogt med vad som gäller för flertalet andra utbildningar inom högskolan
- förslag till struktur för behörighet till forskarutbildning utarbetas inom ramen för den översyn av den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare som jag föreslår.

I Sveriges Vägledarförenings *Etisk deklaration och etiska normer för studie- och yrkesvägledning* heter det i punkt 4. Professionalitet: "Vägledaren strävar efter att upprätthålla vägledningens professionella standard genom att använda sig av metoder som bygger på vetenskaplig teori och beprövad erfarenhet. Hon strävar efter att på olika sätt bland annat genom utvecklings- och forskningsarbete bidra till en systematisk kunskapsutveckling inom vägledningens område".

Den nuvarande utbildningen till studie- och yrkesvägledare om 120 poäng ger inte omedelbart behörighet till forskarutbildning. Forskning och forskarutbildning inom studie- och yrkesvägledning har varit ett eftersatt, eller möjligtvis ointressant, område. Hittills har endast ett fåtal doktorsavhandlingar lagts fram. Under mitt utredningsarbete har framkommit vid de samtal och överläggningar jag haft med olika intressegrupper att forskningsanknytningen i utbildningen bör stärkas och att utökad forskning är önskvärd. Fördjupad kunskap om fältet skulle såväl främja utbildningens kvalitet som höja yrkets status. Intresset för forskning inom området har framhållits av företrädare från såväl utbildningsväsendet som från AMV.

Jag har också genomgående i mitt utredningsarbete framhållit vikten av att understryka vägledarnas professionalitet. De resonemang som förs i vägledningsskretsarna i dag är förvisso inte nya. Jag kan hänvisa till en antologi om professionalisering med exemplifiering av syo-yrket från 1989 (Selander S., red., *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap*, Professionaliseringens sociala grund). Här refereras till 1970-talets högskolereform som i och med att all

högskoleutbildning skall vila på vetenskaplig grund medförde en omvandling av syo-utbildningen till en 120-poängsutbildning, alternativt 60 poäng för dem med tidigare grundläggande högskoleutbildning och arbetslivserfarenhet. De s.k. C-kurserna (60-poängsnivån) inrättades som fördjupning och markerade en koppling till forskning. Dessa kurser utvecklades i samarbete med lärarhögskolornas pedagogiska institutioner beroende på att studie- och yrkesvägledarutbildningarna var inordnade under lärarhögskolorna. Som framhålls skulle man annars ha kunnat förvänta sig att vidareutveckling av studie- och yrkesvägledningen skulle ha skett i närmare anslutning till de psykologiska institutionerna vid universitetet.

År 1984 blev syokonsulentutbildningen en sammanhållen utbildning om 120 poäng med fortsatt forskningsanknytning i form av C-kurs. Vid tidpunkten för Selanders redovisning 1989 hade tre doktorsavhandlingar om studie- och yrkesvägledning lagts fram vid pedagogiska institutioner i Sverige, dock inte av syokonsulenter. Forskarstuderande har fortsatt varit hänvisade huvudsakligen till pedagogiska institutioner, men har även sökt sig till de sociologiska och psykologiska institutionerna. Vägledning som eget kunskapsområde, med direkt möjlighet att bedriva forskarstudier, har inte inrättats.

Uppläggningsen av grundutbildningen torde således vara en bidragande orsak till bristen på forskarutbildade. Den ger inte med nuvarande utbildnings- och kursplaner tillräcklig fördjupning i något ämne och därmed inte omedelbart behörighet för forskarutbildning. Enligt Selander utgjorde det vägledningsspecifika kunskapsinnehållet yrkesval och vägledning endast 17,5 procent av den totala utbildningen om 120 poäng. Som framhålls i Lärarutbildningskommitténs slutbetänkande kom lärarutbildningen vid 1977 års högskolereform att utgöra en sektor utanför fakultetsorganisationen och därmed utanför systemet för fördelning av fasta forskningsresurser. Pedagogikämnet inom den samhällsvetenskapliga fakulteten har utgjort den traditionella forskningsbasen för studie- och yrkesvägledaren, som inte varit direktkvalificerad för forskarutbildning utan avkrävts komplettering med 20-40 poäng för behörighet.

Påbyggnadskurser i studie- och yrkesvägledning omfattande 20 poäng har i flera år genomförts vid t.ex. Malmö högskola. Kursen har gett tillträde till forskarutbildning i pedagogik. Under senare år har intresset för och efterfrågan på en magisterexamen i

studie- och yrkesvägledning ökat och man undersöker f.n. möjligheterna att inrätta en sådan.

Det är uppenbart att behov av forskarutbildade inom vägledningsområdet finns och att en omläggning av utbildningen, som ger möjlighet till direkt övergång till forskarutbildning skulle gagna vägledarnas status som yrkeskår. Sannolikt skulle det även bidra till att fler män skulle söka sig till utbildningen.

En ny karriärvägledarutbildning som ger behörighet till forskarutbildning torde komma att stimulera fler examinerade att gå vidare till forskning. Detta medför att resurser motsvarande förslagsvis tre doktorandtjänster inledningsvis bör tillföras utbildningen. Jag förutsätter att den av mig föreslagna översynen med uppdrag att utforma en ny utbildning närmare belyser dessa frågor.

8.6 Lärarutbildningskommitténs förslag

Lärarutbildningskommittén föreslog i sitt betänkande *Att lära och leda – En lärarutbildning för samverkan och utveckling* (SOU 1999:63) en delvis gemensam utbildning för lärare och studie- och yrkesvägledare. Utbildningen skulle omfatta 140 poäng, varav allmänt utbildningsområde om 60 poäng skulle vara gemensamt för båda inriktningarna och därefter en inriktning mot studie- och yrkesvägledningsprocessen och dess kunskapsbas om minst 60 poäng samt specialisering i form av en fördjupning om minst 20 poäng för blivande studie- och yrkesvägledare. Den föreslagna målbeskrivningen för att erhålla examen sammanföll i stort sett med den avseende lärarexamen.

Trots att jag, genom regeringens och riksdagens ställningstaganden, inte har till uppgift att i mitt utredningsarbete beakta de förslag som läggs av kommittén med avseende på utbildningen av vägledare finner jag att vissa av kommitténs resonemang och förslag har sådan relevans för mitt utredningsuppdrag att jag väljer att hänvisa till några av dem.

Utbildningen av studie- och yrkesvägledare har av tradition länge varit knuten till lärarutbildningen, åtminstone institutions- och lokalmässigt. Någon djupare integrering eller samläsning av kurser som berör de båda utbildningarna förefaller inte finnas. Med tanke på uttrycken för att ett bredare ansvar inom skolan för vägledningsfrågor eftersträvas vore det naturligt att de båda personal-

grupperna redan under sin utbildning fick större kännedom om varandras verksamhetsområden och kompetenser.

Studie- och yrkesvägledning är dock inte, som jag tidigare konstaterat, ett statiskt verksamhetsfält som kommer att ha sin starkaste förankring inom skolväsendet. Samhällsförändringen leder fram till att bredare kunskaper än nuvarande utbildning ger behövs för att verksamhet inom andra yrkesområden än skolans och arbetsförmedlingens skall kunna vara möjlig.

Liksom för lärarutbildningarna varierar förutsättningarna för att bedriva utbildning från högskola till högskola. Kunskaps- och forskningstraditioner, dimensionering och organisation inom högskolan, materiella resurser, omgivande regionala och lokala förhållanden varierar och medför att utbildningarna på olika orter ser olika ut vad beträffar organisation och struktur.

I likhet med vad som sägs om lärarutbildningen anser jag att olika profiler bör kunna utvecklas vid olika lärosäten och tillgängligheten ökas regionalt och nationellt med hjälp av IT-teknik och ökat samarbete mellan olika högskoleorter. Att utbildningen till karriärvägledare är en utbildning som omfattar relativt få utbildningsplatser gör det mycket väsentligt att samarbete sker mellan de olika utbildningsanordnarna.

8.7 Några internationella jämförelser

Någon enhetlighet vad avser utbildningen till studie- och yrkesvägledare står inte att finna internationellt sett, inte heller några större likheter avseende organisation av verksamheten. Redan mellan de nordiska grannländerna skiljer sig så väl utbildningar som arbetsorganisation kraftigt åt i struktur och utformning. I Danmark finns ett drygt tjugotal olika vägar för att kvalificera sig till vägledarfunktioner. Inom skolväsendet tillvaratas funktionen oftast på deltid av lärare med kortare, kompletterande vägledarutbildning. I Finland däremot krävs en omfattande grundutbildning med lärarutbildning i botten och därutöver upp till ett års specialisering i vägledning. För tjänst som vägledare på arbetskraftsbyråerna krävs psykologutbildning.

Utbildningen i ett par europeiska länder skall här kortfattat belysas för att ge en bild av den brokiga flora som existerar.

Vägledarutbildning i England

I England karaktäriseras utbildningen till studie- och yrkesvägledare av en mycket hög grad av differentiering och mycket låg grad av reglering. I många fall ställs det över huvud taget inte några krav på någon specifik utbildning för att verka som vägledare.

Utbildningskraven för fyra olika verksamhetsområden ser ut på följande sätt.

1. *Inom Careers Service*

Careers Service är ett privat public-service kontor som närmast kan beskrivas som en blandning av vägledningscentrum och arbetsförmedling, en "vägledningsbutik" som tillhandahåller kostnadsfri vägledning för huvudsakligen ungdomar i åldrarna 14 – 19 år. Den arbetar på femårskontrakt med staten som uppdragsgivare.

Anställningskravet är genomgången vägledarutbildning av två slag, antingen en Diploma in Career Guidance (DipCG) eller National Vocational Qualifications (NVQ) i vägledning på nivå 4.

DipCG-utbildningen, som är ettårig vid heltidsstudier eller tvåårig på deltid, ges vid 13 olika universitet i Storbritannien. Utbildningen bygger på en icke ämnesspecifik kandidatexamen alternativt flera års relevant yrkeserfarenhet. Efter den teoretiska utbildningen följer ett års praktik.

Den vägledarutbildning som motsvarar kriterierna för NVQ tar 1 till 1,5 år och bygger inte på tidigare avlagd akademisk examen. Utbildningen är till största delen praktisk och äger rum under handledning på ett Career Service kontor.

Vägledarna har möjligheter att kompetensutveckla sig på ett antal deltidskurser arrangerade av universitet, Open university och vägledarorganisationer. De vägledare som har en DipCG kan dessutom bygga vidare på denna utbildning till en kandidatexamen i vägledning.

2. *Inom den offentliga arbetsförmedlingen (Employment Services)*

Det ställs för närvarande inte några krav på formell vägledarutbildning för anställning inom arbetsförmedlingen utan det räcker med genomgången tioårig skola. Internutbildning sker inom organisationen.

Det finns dock tecken på att större vikt nu läggs vid en uppgradering av vägledarnas kunskaper och redan anställda erbjuds kompetensutveckling, medan man förväntar sig att nyanställda har genomgått en National Vocational Qualifications-utbildning i vägledning.

3. *Inom grundskolan*

Vägledningen för elever i årskurserna 9 – 11 handhas till största delen av de ovannämnda Careers Services, men sedan 1997 åläggs skolorna ett större ansvar att tillhandahålla utbildning i vägledning för eleverna. Denna undervisning ankommer på dels lärare, dels vägledningskoordinatorer vid sidan av ordinarie arbetsuppgifter. För dessa befattningshavare finns inte krav på vägledarutbildning, men de erbjuds kurser av varierande längd både lokalt och regionalt.

Mot bakgrund av regeringens ambitioner att höja befolkningens utbildningsnivå inom ramen för livslångt lärande har beslutats att en särskild National Vocational Qualifications-utbildning skall utvecklas för vägledningskoordinatorerna inom grundskolan.

4. *Inom högre utbildning*

Det finns ingen lagstiftning som reglerar krav på specifik utbildning för yrkesutövning som vägledare inom högre utbildning. Det kan dock skönjas en tendens till att vägledarna har en kandidatexamen följt av en DipCG. Vid universitet och högskolor gäller interna föreskrifter om kvalifikationer.

Vad beträffar utbildning och kompetensutveckling spelar intresseorganisationerna en stor roll. Dessa erbjuder omfattande nationella och regionala utbildningar av olika omfattning. Så har t.ex. The Association of Graduate Careers Advisory Services (AGCAS) etablerat ett utbildningsprogram för vägledare inom högre utbildning.

ning i samarbete med universitetet i Reading som skall både garantera hög akademisk nivå och reflektera de praktiska behov och begränsningar som vägledare har. Utbildningen är modulbaserad och erbjuds endast medlemmar i AGCAS, men är i gengäld öppen för alla yrkeskategorier som sysslar med vägledning av något slag, t.ex. informatörer och administratörer inom högre utbildning.

Vägledarutbildning i Tyskland

Utbildningen till vägledare i Tyskland liknar till sin utformning mer den svenska modellen än den engelska i så måtto att den är en centraliserad treårig högskoleutbildning. Den tyska utbildningen är dock i hög grad inriktad mot anställning inom arbetsmarknadsområdet och har som inträdeskrav en betydande yrkeserfarenhet. Dessutom prioriteras de praktiska inslagen högre än i Sverige.

Det ställs inga krav på formell utbildning för de vägledare som arbetar inom den växande privata sektorn och inte heller för de lärare som undervisar i yrkesorientering inom grundskolan. De olika kurser som erbjuds varierar i innehåll och omfattning från delstat till delstat.

De vägledare som arbetar på eftergymnasiala stadier har en genomgången högskoleutbildning som bakgrund, men inga krav ställs på att de skall ha vägledarrelevant utbildning.

Vägledare inom Bundesanstalt für Arbeit (BA)

Intill den 1 januari 1998 hade den statliga Bundesanstalt für Arbeit (BA) monopol på studie- och yrkesvägledning samt arbetsförmedling i Tyskland. Med hjälp av ca 180 arbetsförmedlingskontor (Arbeitsamt) med totalt ca 6 000 vägledare anställda hade således BA ansvar för vägledning till såväl skolelever som utbildnings- och arbetssökande. Marknaden håller nu på att luckras upp och antalet institutionella och privata vägledningsinitiativ får förmodas öka med tiden bl.a. mot bakgrund av ett växande behov av vägledningstjänster.

Vägledarna vid Arbeitsamt, såväl yrkesvägledare som förmedlare, skall genomgå en treårig högre heltidsutbildning. Denna är öppen endast för dem som redan är anställda inom BA-systemet. Utbildningen består av 1,5 års teoretisk utbildning på en fackhögskola för

offentlig förvaltning samt 1,5 års praktik. För behörighet krävs en redan genomgången kortare högre utbildning och minst två års yrkeserfarenhet.

För kompetensutveckling av vägledarna svarar i första hand en intresseorganisation, Deutsche Verband für Berufsberatung, som även genom registerhållning över professionella vägledare tillhandahåller en sorts auktorisation och kvalitetskontroll, vilken fungerar som skydd för vägledningssökande mot okvalificerade yrkesutövare. Endast ett fåtal privata vägledare lever upp till kraven för att antas som registrerade.

8.8 Sammanfattning och slutsatser

Det är viktigt att karriärvägledning är och förblir en egen, yrkesinriktad utbildning som leder till en yrkesexamen.

Jag har konstaterat att den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare bör omorganiseras och utvidgas till att omfatta 140 poäng. Den nya strukturen bör frångå den relativa bundenhet som hittills har rått inom utbildningen och skapa möjligheter för större grad av valfrihet och fördjupning. Utbildningen bör i högre grad kunna utnyttjas för kompetensutveckling av breda grupper i samhället. En bred och flexibel grund skall utgöra basen för lämpliga fördjupningar alltefter intresseinriktning och tilltänkt verksamhetsfält.

Genom en organisation som ställt utbildningen utanför en traditionell fakultetsorganisation har fasta forskningsresurser saknats. Utbildningen har inte vilat på vetenskaplig grund eller varit direktkvalificerande till forskarutbildning. Examinerade studie- och yrkesvägledare har varit hänvisade främst till ämnet pedagogik för att kunna genomgå forskarutbildning och då varit tvungna att komplettera för att uppfylla behörighetskraven. I förlängningen medför detta brist på forskarutbildade lärare vid utbildningarna och därmed sammanhängande låg status inom högskolan, vilken sannolikt avspeglar sig även i yrkesverksamheten på fältet. Jag gör bedömningen att det är nödvändigt med en förstärkning av forsknings- och utvecklingsarbetet avseende karriärvägledning för en positiv utveckling av yrket, dess status och attraktionskraft i ett såväl nationellt som internationellt perspektiv. Därför föreslår jag att den grundläggande högskoleutbildningen till karriärvägledare skall utformas så att den ger behörighet till forskarutbildning.

Jag föreslår att regeringen ger i uppdrag till Umeå universitet att, i samråd Malmö högskola och Lärarhögskolan i Stockholm, utarbeta ett förslag till ny karriärväglärdarutbildning enligt de riktlinjer jag redovisat. Även möjligheterna till forskarutbildning, grundade på denna nya struktur, skall beaktas inom ramen för uppdraget.

Kommittédirektiv

Dir.
1999:107

Vägledningen i skolväsendet

Beslut vid regeringssammanträde den 16 december 1999.

Sammanfattning av uppdraget

En utredare tillkallas med uppgift att kartlägga och analysera individens behov av vägledning i skolväsendet. Utredaren ska föreslå mål för studie- och yrkesorienteringen utifrån de förändrade krav som arbetsliv, utbildning och samhällsutveckling ställer. Utredaren ska vidare mot bakgrund av sina ställningstaganden lämna förslag avseende utbildningen av vägledare samt kompetensutveckling för yrkesverksamma vägledare. I det fall utredarens förslag innebär att författningar behöver ändras, ska utredaren lämna förslag till ändringar. Utredaren ska pröva i vilken mån förslagen har effekter på vägledningen inom Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde.

Bakgrund

Inom skolväsendet används studie- och yrkesorientering (syö) som ett samlat begrepp för personlig vägledning, enskilt eller i grupp, inslag om utbildning och arbetsliv i undervisningen samt arbetslivskontakter i olika former. Den personliga vägledningen inriktas både mot kommande studier och val av yrkesinriktning.

Studie- och yrkesorienteringens utveckling har ett nära samband med det moderna samhällets framväxt. Samhällsutvecklingen innebär att yrken försvinner och ersätts av nya och att utbildningsmöjligheterna ökar. Samtidigt får delar av arbetsmarknaden en allt mer internationell karaktär. Individens tid i utbildning blir längre och kräver mer självständiga ställningstaganden och val. Utvecklingen ställer krav på kontinuerlig och återkommande utbildning under

hela yrkeslivet på olika nivåer i utbildningssystemet, vilket ökar kraven på vägledning.

Studie- och yrkesvägledning innebär att aktivt stödja de sökande i en process där de själva analyserar och formulerar sina intressen och behov. Alla - oavsett ålder, kön, funktionshinder eller etnisk, social och geografisk tillhörighet - ska ges likvärdigt stöd. Genom att de egna förutsättningarna sätts i relation till de möjligheter som utbildningsvägar och yrkesvärld erbjuder ökar förutsättningarna att komma fram till väl underbyggda val av utbildning och yrkesinriktning. Även möjlighet till studiefinansiering och andra ekonomiska aspekter har betydelse vid vägledningen.

En väl fungerande vägledning kan bidra till individens utveckling och främja tillväxt, bl.a. genom att motverka felval som blir kostsamma både för individ och samhälle.

Tidigare bestämmelser

I 1962 års läroplan för grundskolan (Lgr 62) betonades att studie- och yrkesorientering (syo) är en angelägenhet för alla som verkar i skolan.

Med 1971 års syoproposition (prop. 1971/72:34) infördes en ny organisation för studie- och yrkesorienteringen inom grund- och gymnasieskolan och en ny yrkeskår med kommunalt reglerade tjänster - syokonsulenter - infördes. Samma år startade i högskolan en ettårig kurs i studie- och yrkesvägledning som också kunde ingå som 40 poäng i en filosofie kandidatexamen.

Vikten av studie- och yrkesorientering inom vuxenutbildningen betonades först i samband med införandet av läroplanen för den kommunala vuxenutbildningen (Lvux 82) (prop. 1982/83:2, bet. 1982/83:UbU2, rskr. 1982/83:61).

Enligt riksdagens beslut inrättades statligt reglerade tjänster för syofunktionärer i grundskola, gymnasieskola och kommunal vuxenutbildning den 1 juli 1984. En syoutbildning om 120 poäng som var anpassad till syofunktionärernas förändrade arbetsinnehåll inrättades i högskolan.

I samband med 1993 års examensordning inrättades en yrkesexamen för utbildning till studie- och yrkesvägledare.

Nuvarande förhållanden

I 2 kap. 6 § skollagen (1985:1100) finns bestämmelser om krav på utbildning för personal med uppgift att ge studie- och yrkesorientering i det offentliga skolväsendet. För att få anställas utan tidsbegränsning för syo ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet. Den som inte uppfyller dessa krav får anställas för syo högst ett år i taget.

Som en konsekvens av riksdagens beslut med anledning av propositionen Ansvaret för skolan (prop. 1990/91:18, bet. 1990/91:UbU4, rskr.1990/91:76) skedde en övergång från regelstyrning till målstyrning. Detta avspeglas även i läroplanen för det obligatoriska skolväsendet m.m. (Lpo 94) och läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94), vilket bl.a. har medfört betydande förändringar för vägledningen i samtliga skolformer.

Läraryrketsutbildningskommittén har i sitt betänkande *Att lära och leda – En läraryrketsutbildning för samverkan och utveckling* (SOU 1999:63) lagt förslag som innebär att utbildningen för studie- och yrkesvägledning blir en kompetensprofil i läraryrketsutbildningen. Utbildningen föreslås omfatta minst 140 poäng.

Grundskolan

Bestämmelser om syoverksamhetens mål, riktlinjer och ansvar finns sedan 1994 endast i läroplanen. Enligt läroplanen för det obligatoriska skolväsendet m.m. (Lpo 94) ska eleverna få underlag för att välja fortsatt utbildning i gymnasieskolan. Detta förutsätter att den obligatoriska skolan nära samverkar med de frivilliga skolformer som eleverna fortsätter till, liksom att en samverkan sker med arbetslivet och närsamhället i övrigt. Rektor vid varje grundskola har ett övergripande ansvar för hur studie- och yrkesorienteringen ska organiseras.

Genom samtal med studie- och yrkesvägledaren kan eleven bli mer medveten om sina intressen, om vilka alternativ som finns och få en möjlighet att se sig själv i förhållande till omvärldens krav. På så sätt kan eleven börja utveckla en handlingsstrategi inför framtiden.

Av riktlinjerna i läroplanen framgår att alla som arbetar i skolan ska bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studie- och yrkesval som grundar sig på kön eller social och kulturell bak-

grund. Läraren ska bidra med underlag för varje elevs val av fortsatt utbildning och medverka till att utveckla kontakter med mottagande skolor samt organisationer, företag och andra som kan bidra till att berika skolans verksamhet och förankra den i det omgivande samhället. Studie- och yrkesvägledaren ska vara till stöd för den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

I grundskolan förekommer praktisk arbetslivsorientering (prao) då eleverna under en tid aktivt följer arbetet på en eller flera arbetsplatser. Denna verksamhet är numera inte reglerad. Enligt studier som genomförts av Statens skolverk (UG95) har omfattningen av prao varierat i stor utsträckning och minskade under åren 1993–1995. Även tiden för personlig vägledning varierar stort.

Genom riksdagens beslut med anledning av förslag i propositionen *Växa med kunskaper* (prop. 1990/91:85, bet. 1990/91:UbU16, rskr. 1990/91:356) infördes en skyldighet för hemkommunerna att erbjuda alla 16-åringar, som avslutat grundskolan eller motsvarande, en utbildning i gymnasieskolan.

Enligt propositionen ska kommunernas dimensionering av gymnasieskolans organisation möta elevernas val, dvs. så många elever som möjligt ska få komma in på sitt förstahandsval. Kommunerna har också en skyldighet att informera om de studiemöjligheter som finns i gymnasieskolan.

Gymnasieskolan

Av läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) framgår att gymnasieskolan nära ska samverka med den obligatoriska skolan, med universitet och högskolor, med arbetslivet och med samhället i övrigt. Universitet och högskolor, arbetsförmedlingar, näringsliv, arbetsmarknadens parter och branschorganisationer har viktiga roller i informationen till skolorna och eleverna. I läroplanen anges också mål att sträva mot samt riktlinjer för studie- och yrkesvägledare. Rektor vid varje gymnasieskola har ett övergripande ansvar för hur studie- och yrkesorienteringen ska organiseras.

Enligt läroplanen ska varje elev göra upp en individuell studieplan i dialog med sin gymnasieskola och revidera den vid olika tillfällen under utbildningen.

Valet av gren och specialisering genom valbara kurser samt det individuella valet har inneburit ökade möjligheter för eleverna att välja och påverka sin utbildning. Detta medför samtidigt att elever-

nas behov av information och vägledning under studietiden ökar. I Lpf 94 betonas hela personalens ansvar för att informera och vägleda eleverna inför deras val av utbildning och yrke.

Tillkomsten av det individuella programmet i gymnasieskolan och det vidgade utbildningsansvaret för alla ungdomar upp till 20 år har medfört förändringar för studie- och yrkesvägledningen. Ungdomar med studiesvårigheter eller sociala problem av olika slag behöver särskilt stöd vid övergången från skolan till arbetslivet eller för att gå vidare till andra studier.

Kravet på godkänt i grundskolans kurser i svenska, svenska som andraspråk, engelska och matematik för att vara behörig sökande till ett nationellt program i gymnasieskolan har medfört ett ökat antal elever på det individuella programmet. Av de ca 97 000 elever som lämnade grundskolan våren 1999 återfanns hösten 1999 ca 10 procent på ett individuellt program. Dessa elever ställer stora krav på vägledning och samordning av studie- och yrkesvägledningen i såväl grund- som gymnasieskolan.

Vuxenutbildning

Av 11 kap. skollagen (1985:1100) framgår dels att varje kommun aktivt ska verka för att nå dem i kommunen som har rätt till grundläggande vuxenutbildning och motivera dem att delta i utbildningen, dels att kommunerna ska erbjuda gymnasial vuxenutbildning.

Olika delar inom vuxenutbildningen ställer olika krav för att tillgodose vuxnas behov av bl.a. information och vägledning om olika studievägar, studiefinansiering och stöd för att formulera mål och lägga upp en plan för studierna.

Vägledning för vuxna med kort utbildning och kanske erfarenhet av flera misslyckanden i tidigare studier kräver insatser över tid. Det är en process som syftar till att bygga upp självkänslan och hjälpa de studerande att kunna göra väl underbyggda val avseende inriktningen av studierna.

Ett stort antal invandrare söker sig till vuxenstudier på olika nivåer. Vuxna med bristande kunskaper i svenska kräver vägledning som dels beaktar den vuxnes tidigare kunskaper från hemlandet, dels behovet av utveckling av språkkunskaper. I vägledningssituationen måste också olika kulturers värderingar och attityder vägas in.

Arbetslösheten under 1990-talet, den förändrade invandringen och vuxenutbildningens expansion genom kunskapslyftet, har inneburit att många kommuner omorganiserat studie- och yrkesvägledningen. Prioriterade målgrupper inom kunskapslyftet är i första hand arbetslösa som har kort utbildning - särskilt korttidsutbildade män - och personer med utländsk bakgrund.

Kommunerna har prövat olika vägar att aktivt nå och rekrytera dessa grupper. Det finns skillnader mellan kommunerna i fråga om de strategier man valt och hur stora resurser, både personella och ekonomiska, man satsat. I många kommuner sker samverkan inom ramen för lokala vägledningscentrum. Detta samarbete mellan vägledare inom utbildningsväsendet, arbetsförmedling, olika utbildningsanordnare, näringsliv och myndigheter är ett sätt att tillgoda individens behov utifrån ett helhetsperspektiv.

Utvecklingsbehov

Betydelsen av och innehållet i studie- och yrkesvägledning för både ungdomar och vuxna ökar och kräver förändring i takt med arbetslivets och utbildningsväsendets förändringar och ökande komplexitet. Behovet av ökade möjligheter till utbildning i varierande former och övergångar mellan olika utbildningsvägar ökar.

Ungdomarnas närhet till arbetslivet har minskat. Olika former för den praktiska arbetslivsorienteringen i grundskolan behöver därför utvecklas. Den situation som uppstått vid övergången till den nya gymnasieskolan fordrar bl.a. att formerna för vägledningsinsatserna förnyas.

Det finns behov av att stärka ungas etablering på arbetsmarknaden genom att skapa bättre fungerande övergångar från skola till fortsatta studier eller arbetsliv. Ungdomar måste få en grundkompetens för kommande utbildning och yrkesliv och en trygghet i sina val av yrkesinriktning.

Ett ökat antal utbildningar på olika nivåer med varierande innehåll och inriktning erbjuds av allt fler utbildningsanordnare. Möjligheter att välja skola har ökat konkurrensen dels mellan olika kommunala skolor, dels mellan kommunala skolor och fristående skolor på både grundskole- och gymnasienivå. Behovet av opartisk och oberoende information och vägledning har därför ökat.

Utvecklingen inom IT-området innebär nya möjligheter för individen att själv hantera och skaffa sig information. Utbildning

och vägledning per distans är redan i dag en realitet som bryter social och geografisk isolering, vilket också får konsekvenser för vägledningen.

I dag finns ett antal olika informationssystem för delar av utbildningsväsendet och arbetsmarknaden, t.ex. Asken – Högskoleverkets utbildningsdatabas och Arbetsmarknadsstyrelsens informationsprogram för vägledning, DIVA, med information om yrken och utbildningar. Efter regeringens proposition *Åtgärder för att bredda och utveckla användningen av informationsteknik* (prop. 1995/96) fick Statens skolverk i uppdrag att utveckla ett informationssystem inom utbildningsområdet med huvudsaklig inriktning på skolans behov.

Med den ökande internationaliseringen har möjligheterna till studier, praktik och arbete utomlands ökat. Många människor kommer till Sverige med varierande utbildningar bakom sig. Vårt land har blivit en mötesplats för många kulturer, vilket innebär ett stort ansvar att tillvarata samhällets etniska och kulturella mångfald.

Livslångt lärande och återkommande utbildning för att tillgodose individers krav på kompetensutveckling och arbetslivets behov av kompetent arbetskraft ställer också ökade krav på vägledningen. Många anställda behöver skaffa sig en ny eller kompletterad utbildning dels för att arbeten försvinner och ersätts av nya, dels för att arbetets innehåll och organisation förändras. Både arbetslösa och anställda kommer att behöva vägledning, antingen för att byta yrke eller för att skaffa sig en kompletterande utbildning för att möta arbetslivets krav. Ytterligare en aspekt som påverkar vägledningen är validering och värdering av de formella och informella kunskaper en person besitter, bl.a. när det gäller validering av utländsk utbildning och yrkeskompetens.

I de tillväxtavtal som tecknats i regionerna och i de regionala kompetensråd som inrättas betonas i många fall behovet av samordnade vägledningsinsatser för att bl.a. stimulera till studier och mer otraditionella studie- och yrkesval. Inom ramen för EU-programmet Leonardo da Vinci finns krav på att skapa ett resurscentrum för vägledning som har till uppgift att informera vägledare i Sverige om utbildning och praktik i andra länder och att förmedla information om svensk utbildning till sådana resurscentrum i andra medlemsländer.

Sammantaget kan konstateras att syftet och inriktningen i vägledningsinsatserna skiftar beroende på de studerandes kön, ålder

och skolform. Behovet av studie- och yrkesvägledning av hög kvalitet är mer omfattande än någonsin men samtidigt mer komplext.

Uppdrag

En särskild utredare tillkallas för att kartlägga och analysera individens behov av studie- och yrkesvägledning inom skolväsendet utifrån de förändrade krav som arbetsliv, utbildning och samhällsutveckling ställer.

Utredaren ska beakta behov av information och vägledning hos olika grupper av studerande och därvid särskilt uppmärksamma hur utsatta individer och grupper får tillgång till vägledning. Hänsyn ska tas till skillnader som beror på utbildningens nivå och mål samt de studerandes kön och ålder.

Kartläggningen och analysen ska omfatta olika samverkansformer mellan skola, utbildning, arbetsliv och det omgivande samhället. Frågor som rör övergången mellan grundskola och gymnasieskola, skola och högskola eller annan eftergymnasial utbildning samt skola och arbetsliv är särskilt viktiga att beakta. Kartläggningen och analysen ska också omfatta vuxenutbildningen.

Studie- och yrkesvägledarens roll och funktion i olika skolformer ska särskilt belysas. Ansvarsfördelningen mellan individen, kommunen och staten ska belysas och klargöras.

Utredaren ska föreslå mål för studie- och yrkesvägledningen i olika skolformer samt bedöma vilka åtgärder som krävs för att målen ska kunna nås. Utredaren ska redovisa hur syverksamheten kan fullgöras av olika befattningshavare inom skolan och vuxenutbildningen. Lärares och skolledares uppgifter i förhållande till studie- och yrkesvägledare ska särskilt belysas.

Utredaren ska föreslå hur samarbetet inom och utom utbildningssystemet kan utvecklas i syfte att ge de studerande en samlad och kvalitativt god vägledning. Utredaren ska också belysa hur olika kommuner organiserar vägledningen och hur samarbete mellan olika aktörer sker. Därvid ska utredaren pröva om – och i så fall i vilken utsträckning – det finns anledning att ytterligare reglera kommunernas skyldighet inom vägledningsområdet.

Utredaren ska tillsammans med tidigare nämnda nationella aktörer diskutera förutsättningarna för att utveckla ett gemensamt informationssystem och överväga möjligheterna till samordning

mellan ett sådant system och det resurscentrum för vägledning som inrättats inom ramen för Leonardo da Vinci. Vidare ska utredaren lämna förslag till vem som ska ansvara för drift och underhåll av ett sådant IT-baserat system.

Konsekvenser av internationella erfarenheter och överenskommelser ska beaktas. Vidare ska utredaren belysa behov av nationella insatser för att stödja vägledningen och inhämta internationella erfarenheter inom området.

Utredaren ska utifrån sina ställningstaganden vad gäller mål och funktion för vägledningen i olika skolformer lämna förslag i fråga om utbildningen av vägledare och kompetensutvecklingen för yrkesverksamma vägledare. Utredaren ska därvid beakta förslagen i Lärarutbildningskommitténs betänkande *Att lära och leda – En lärarutbildning för samverkan och utveckling* (SOU 1999:63) inklusive de remissynpunkter som lämnats på betänkandet. Utredaren ska också lämna förslag till dimensionering av utbildningen för vägledare.

I det fall utredarens förslag innebär att författningar behöver ändras, ska utredaren lämna förslag till sådana ändringar.

Med utgångspunkt i sina förslag i fråga om skol- och vuxenutbildningsområdet ska utredaren pröva i vilken mån förslagen har effekter på vägledningen inom Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde. Utredaren ska även översiktligt bedöma om förslagen är tillämpliga när det gäller detta område med beaktande av de roller och mål som gäller inom utbildnings- respektive arbetsmarknadsområdet.

Former för utredarens arbete

Utredaren ska samråda med berörda myndigheter och organisationer. Som framgår av kommittéförordningen ska samtliga förslag kostnadsberäknas och förslag till finansiering ska redovisas för föreslagna bestämmelser och åtgärder. Detta ska jämföras med nuvarande uppdelning av kostnader och finansiering mellan stat och kommun. Besparingar och effektivitetsvinster ska redovisas och kvantifieras.

Redovisning av uppdraget

Uppdraget, förutom den del som avser utbildning och kompetensutveckling, ska vara slutfört och redovisas till Utbildningsdepartementet senast den 30 september 2000. Vad gäller utbildning av vägledare samt kompetensutveckling för yrkesverksamma vägledare ska uppdraget slutredovisas senast den 15 december 2000.

Goda Exempel

Goda exempel

Karriärvägledningen organiseras på många olika sätt i landet. I flera kommuner har man valt samverkansformer mellan vägledningsansvariga som påminner om den organisation jag beskrivit i mina förslag. För att belysa de möjligheter som finns har jag valt att presentera tolv verksamheter som kan betraktas som goda exempel. De projekt som beskrivs har valts ut med hänsyn till geografisk spridning och representerar såväl storstad som mindre orter.

Somliga av verksamheterna har lång erfarenhet och har införlivats på ett bra sätt i organisationen medan andra nyligen inletts och ännu söker sin slutgiltiga utformning. En av verksamheterna har under tiden för utredningsarbetet lagts ned, men jag finner projektet innovativt och anser att det hade ett angreppssätt som det är värt att sprida kännedom om.

Exempelsamlingen är ingalunda uttömmande. Syftet är främst att på ett konkret sätt beskriva vad som sker på karriärvägledningsområdet inom ramen för det livslånga lärandet och att ge näring åt nya idéer och metoder.

Stockholm i juni 2001

Ingegerd Sahlström
Särskild utredare

Innehåll

Bättre kontakter skola-arbetsliv - Gävle kommun	209
Regionalt råd utvecklar vägledningen - Gävleborgs län	212
Obyråkratisk vägledning med kunden i fokus - Haninge	214
Vägledningscentrum, Göteborg	217
Över gränserna - Vägledningshuset i Helsingborg	221
Kommunen har samlat resurserna för vägledning - Lidköping	223
Utbildning ska löpa som en röd tråd - Framtidsljus, Ljusdal	226
Kompetensutvecklar alla kategorier vägledare, - Skåne	229
Bara efterfrågestyrd upphandling av utbildning - Söderhamn	233
Ger kunden makten över sina val- Umeå	236
Samlad kompetens ger hög kvalitet - Varberg	239
Sju kommuner samverkar kring elevernas yrkesval	241

Exempelsamlingen är sammanställd av Anna Tengvall.

Bättre kontakter skola-arbetsliv – Gävle kommun

SSA-enheten/SSA-rådet, Gävle kommun

Kontaktperson: Kalle Wahlström

Tel 026-17 92 25,

E-post: kalle.wahlstrom@gavle.se

I Gävle träffas studie- och yrkesvägledarna från både skolor och arbetsförmedling regelbundet och de erbjuds fortbildning för att hålla sig ajour i frågor som rör arbetsmarknad, utbildning och vägledning.

Det här sker på månadsvisa konferenser och andra sammankomster. Målet är att kommunen ska ha välutbildade studie- och yrkesvägledare.

Denna samordning och service till studie- och yrkesvägledare sker på SSA-enheten vid Gävle kommun.

För den sökandes skull är resultatet av vägledningen direkt avhängigt om han/hon möter en välutbildad vägledare vid de olika tillfällena under livets gång som denne behöver vägledning, säger Kalle Wahlström på SSA-enheten. Vägledarens roll i det livslånga lärandet är mycket betydelsefull.

Vikten av en kvalitativ vägledning påtalas idag från flera håll i kommunen, inte minst från företagen.

Därför inser ledande politiker, skolchefer och rektorer att studie- och yrkesvägledning är viktigt. För närvarande saknar vi inte vägledare, vare sig inom grundskolan, gymnasieskolan eller vuxenutbildningen, säger Kalle Wahlström.

I framtiden hoppas man kunna skapa en fortbildningsplan för vägledarna och anordna fler nätverksträffar för vägledare inom alla organisationer. Dessutom är ett önskemål att skapa fler tjänster i kommunen.

SSA-enheten har till uppgift att samordna skola- och arbetslivskontakterna inom skolväsendet. De ordnar prao-platser till grundskolorna och utbildar prao- och apu-handledare.

SSA-enheten initierar och finns med i olika samverkansprojekt mellan skolan och arbetslivet och arrangerar olika nätverkskonferenser, utbildningsdagar och frukostmöten. Enheten bjuder in

programråd, SSA-råd, lärare och elever till gemensamma utbildningar. Kontakten med näringslivet sker genom kontinuerliga utskick, konferenser och personliga kontakter.

Handledarutbildningen och de olika nätverksträffarna för skolan och arbetslivet fungerar bra, berättar Kalle Wahlström.

Ett önskemål är att kunna genomföra fler och mer påkostade handledarutbildningar, något som dock kräver mer resurser.

SSA-rådet för ökad samverkan

Enheten ansvarar också för SSA-rådets verksamhet. SSA-rådet verkar för god kvalitet i studie- och yrkesvägledningen och i kontakterna mellan skolan och arbetslivet. SSA-rådet ska arbeta för att samverkan mellan olika organ inom samhället kommer till stånd. Målet är att ungdomar i ett tidigt skede skall få inblick i dagens arbetsliv. På detta sätt underlättas övergången mellan olika skolformer och mellan skolan och arbetslivet.

Snabba förändringar pågår ständigt inom utbildningsväsendet och samhället i övrigt. Det är av största vikt, att studie- och yrkesvägledningen blir en ständig pågående process som både lärare och studie- och yrkesvägledare tar ansvar för. SSA-rådet anser det viktigt att samarbetet mellan dessa yrkesgrupper utvecklas.

SSA-rådet kommer att arbeta för att samtliga lärare bereds möjligheter till egen fortbildning inom näringslivet.

SSA-rådet anser det viktigt att alla elever har tillgång till personlig vägledning av en utbildad studie- och yrkesvägledare. Det är angeläget att samtliga skolformer får de resurser som krävs för detta, säger Kalle Wahlström.

SSA-rådet kommer att verka för att ett bra samarbete kommer till stånd mellan vägledare inom skolan, högskolan och arbetsförmedlingen.

Rådet anser det viktigt att uppmärksamma invandrarelevnas speciella behov och ska aktivt verka för att jämställdhetsfrågor beaktas i skolans ämnen.

Programråd finns nu inom alla gymnasieprogram, även de studieförberedande. I programråden finns representanter från näringslivet, skolan, arbetsförmedlingen och högskolan. SSA-enheten ansvarar, tillsammans med gymnasieskolorna, för råden.

Positiv attityd från näringslivet

Sammanfattningsvis kan sägas att SSA-enhetens resultat är goda. Man har mött en positiv och öppen attityd till samverkan från ortens näringsliv.

Vi har ett gott samarbete med företagen, konstaterar Kalle Wahlström.

Det ser man exempelvis genom att kommunen idag har tillräckligt med praoplatser och apu-platser och möjligheter till fadderföretagsverksamhet. Näringslivet deltar också i programråden och kan därmed påverka gymnasieprogrammets innehåll och utveckling. Företagen uttrycker ofta uppskattning över att det finns en central skola- och arbetslivsadministration i kommunen.

I framtiden hoppas man kunna utveckla prao- och apu-verksamheten ytterligare, likaså handledarutbildningarna. Man kommer också att satsa på fler närverksträffar för skolan och arbetslivet.

Ytterligare samverkan

Kommunen har även ett samarbete med arbetsförmedlingen via Utbildningsforum. Utbildningsforum erbjuder information om utbildningar och studiefinansiering, individuell vägledning inför studieval och hjälp med studieplaner.

Vid Utbildningsforum samarbetar vägledare från arbetsförmedlingen och kommunen. Utbildningsforum hör organisatoriskt till Vuxenutbildningen i Gävle.

SSA-enheten samarbetar också med högskolan när det gäller sommarkurser för flickor i teknik och när det gäller pojkar inom barnomsorg, från grundskolan. Det finns också ett samarbete när det gäller information om högskolan till gymnasieelever.

Samarbetet med andra kommuner gäller främst fortbildning för studie- och yrkesvägledare.

Regionalt råd utvecklar vägledningen – Gävleborgs län

Det regionala vägledningsrådet, Gävleborgs län

Kontaktperson: Ordförande Kalle Wahlström

Tel 026-17 92 25,

E-post: kalle.wahlstrom@gavle.se

Hemsida: www.kunly.soderhamn.se/regvl

I Gävleborgs län finns sedan 1999 ett regionalt vägledningsråd som träffas tre gånger per termin. Syftet är att upprätthålla och utveckla vägledningen inom skolan och arbetsförmedlingen i länet.

I rådet finns skola, arbetsförmedling, Länsarbetsnämnden, SACO, TCO, SAF, LO och Högskolan representerade.

Rådet arbetar för rättvis och fri tillgång till individanpassad vägledning genom hela livet. Vägledningen ska utföras av kompetenta studie- och yrkesvägledare.

Ett annat viktigt mål är att öka samverkan mellan utbildning och arbetsliv.

Rådet ska stödja nätverk och organisationer som arbetar med studie- och yrkesvägledning. Dessutom ska vi arbeta för att samordna fortbildnings- och utbildningsinsatser, berättar Kalle Wahlström, ordförande i rådet och tillika SSA-sekreterare i Gävle kommun.

Målet är också ett samordnat utvecklingsarbete kring studie- och yrkesvägledning. Man strävar efter att göra vägledningen känd och synlig, och härigenom stärka yrkesrollen. Dessutom verkar man för studie- och yrkesvägledande insatser på arbetsplatser och andra instanser.

Visar att vägledning kan bidra till ökad tillväxt

Rådet ska fungera som ett rådgivande organ till myndigheter i Gävleborgs län när det gäller studie- och yrkesvägledning.

Vi vill påvisa hur vägledning kan bidra till ökad tillväxt. Rådet ska också påverka kvaliteten och utveckla informationen i frågor rörande länets utbildningsväsende, fortsätter Kalle Wahlström.

De huvudsakliga arbetsmetoderna är konferenser, skrivelser och hemsidan med webbforum.

Vägledningsrådet har inga ekonomiska resurser. Vid eventuella kostnader (exempelvis vid konferenser) har de olika representerade organisationerna i vägledningsrådet stått för kostnaderna.

Ett konkret resultat av rådets arbete är den arbetsmarknadsdag för länets vägledare, som anordnades i november 2000.

Vi ser stora utvecklingsmöjligheter i framtiden! avslutar Kalle Wahlström.

Obyråkratisk vägledning med kunden i fokus – Haninge

Arbetsförmedlingen Yrkesval, Haninge.

Kontaktperson: Christina Ahlbäck Nordin

E-post: afyrkesval@lanab.amv.se

Hemsida finns länkad från: www.amv.se.

På AF Yrkesval i Haninge står yrkesvägledningen i centrum. På ett obyråkratiskt sätt ger man direktservice utan tidsbeställning, inskrivning eller annan kundadministration. AF Yrkesval anordnar utställningar och seminarier i samarbete med parterna på arbetsmarknaden, skolor, näringslivet och den offentliga sektorn.

AF Yrkesval har kommit långt med metodutveckling. Här utbildas och kompetensutvecklas både svenska och utländska yrkesvägledare.

Verksamhetens delar är integrerade. De följer dessutom en yrkesvals- och beslutsmodell som gör att kunden ska förstå sin yrkesvalsprocess. Kundens medvetenhet stimulerar till eget ansvar och aktiviteter för att bryta passiviserande mönster, berättar Christina Ahlbäck Nordin på AF Yrkesval.

Det professionella förhållningssättet med kunden i fokus är något man gärna framhåller. Kunden äger själv sin yrkesvalsprocess och vägledaren gör "just in time-insatser" för att lotsa framåt. Förmedlingen ordnar yrkesvalskurser som utgår från kundens egen aktivitet.

AF Yrkesval bygger på infoteksmetoden med självservice utifrån IT-kundarbetsplatser. Efter en introduktion förväntas kunderna klara sig själva. Yrkesvägledarna finns behjälpliga i lokalen.

Kunden ska slussas rätt direkt

Ett av syftena med det inledande samtalet – metodmässigt "det korta samtalet" – är att slussa kunden rätt. Finns hinder av ekonomisk, social, fysisk eller psykisk natur, hänvisas kunden till rätt instans.

Alla kunder får yrkesvägledning som individer utifrån sin personliga situation. Vägledning till viss utbildning förekommer inte! Och kunden äger sitt problem, påpekar Christina Ahlbäck Nordin.

De tankar om förnyelse av statsförvaltningen, som statsrådet Britta Lejon har introducerat, var redan 1995 genomförda i Haninge; snabbhet och hög kvalitet, hög kompetens och etik, liksom öppenhet och insyn.

Organisationen är platt. Samverkan sker exempelvis med de lokala intressenterna i Haninge: KTH, folkhögskolorna och kommunens myndigheter med ansvar för ungdomsskolan och social service. Därutöver med Arbetsmarknadsverket, CSN och regeringskansliet. Genom "Nätverket för vägledning i Haninge" utbyts erfarenheter. Förmedlingen delar lokal med Kunskapslyftet och Komvux, inklusive dess Lärkafé, där eleverna får läxhjälp och kan utföra tester.

Antal besökare har under senare år varit 25 – 30 000. Kunderna är främst från Södertörn.

Många som kommer hit har en anställning

AF Yrkesval är till för såväl arbetslösa som de som har en anställning. Cirka hälften av kunderna har anställning, medan en fjärdedel är arbetssökande. Övriga är studerande, föräldralediga med mera. Cirka 40 procent är över 35 år, medan 25 procent är yngre än 25 år.

Marknadsföring sker genom egen hemsida och genom en egen funktionsbrevlåda för yrkesvägledning: afyrkesval@lanab.amv.se. Trycksaker förmedlas genom arbetsförmedlingen och bibliotek, liksom vid kommunens centrala informationspunkt. Särskilda kampanjer har förekommit. Lokaltidningen har också uppmärksammat verksamheten.

En fjärdedel av kunderna har fått kunskap om AF Yrkesval genom släkt och vänner och hälften genom arbetsförmedlingen. Ett par procent via Internet och resterande via skolor och myndigheter.

Kompetensutveckling av personalen sker kontinuerligt och aktuella frågor bevakas genom AMV:s intranät, konferenser och utbildningar. Medarbetarna trivs bra, det visar Länsarbetsnämndens särskilda arbetsplatsstudie. Genomgående är alla nöjda med arbets sättet.

Kunderna mycket nöjda, visar utvärdering

Regelbunden uppföljning och utvärdering är en självklarhet på AF Yrkesval. Besökande kunder har varje år möjlighet att i en särskild enkät redovisa sin uppfattning. Resultaten visar att

- Mer än 95 procent fick önskad information (helt eller delvis).
- Mer än 95 procent fann personal tillgänglig för att hjälpa dem. (Övriga behövde inte stöd.)
- Mer än 98 procent ansåg att personalens intresse eller engagemang var utmärkt eller bra.
- Alla som svarade ansåg att personalens kunskaper om arbetsmarknad, studieekonomi, utbildning och yrken var "utmärkta" eller "bra".
- Med något undantag angav kunderna "utmärkt" eller "gott" som sammanfattande omdöme om förmedlingen.

AF Yrkesval kommer att upphöra som myndighet vid ingången till år 2001. Våra samverkanspartner är nöjda med samarbetet och beklagar att vi skall upphöra, avslutar Christina Ahlbäck Nordin.

Vägledningscentrum, Göteborg

Vägledningscentrum, Göteborg

Kontaktpersoner: Eleonore Westling, chef för vägledningscentrum,

Tel: 031-61 91 61

E-post: eleonore.westling@vux.goteborg.se

Felix Reinhardt, samordnare för Vuxencentra,

Tel: 031-61 35 92

E-post: felix.reinhardt@vux.goteborg.se

Katharina Sjögren, informations- och marknadsansvarig,

Tel: 031-61 35 88,

E-post: katharina.sjogren@vux.goteborg.se

En helhetssyn på individens väg in i studier

Göteborg är på väg mot en efterfrågestyrd vuxenutbildning. Vi går från undervisning till lärande. Det finns en helhetssyn på individens väg in i studier, där vi erbjuder alla kringresurser. Exempelvis nivåbedömning, pedagogiskt samtal kring läs- och skrivproblematik, studiefinansiell rådgivning eller kurativt stöd, berättar Eleonore Westling, chef för vägledningscentrum inom vuxenutbildningsförvaltningen.

Vi sätter fokus på individens behov, önskemål och förutsättningar. Vi fångar upp utbildningsbehovet genom kontakter med sökande och samverkansparter.

Vuxenutbildningen ger såväl arbetslösa som anställda möjlighet till förkovran under olika perioder av livet. Den vänder sig också till dem som riskerar att hamna utanför arbetsmarknaden, exempelvis anställda som saknar gymnasiekompetens.

Vuxenutbildningsnämnden har det samlade ansvaret för utveckling och förnyelse av vuxenutbildningen i Göteborgs kommun. Man hanterar exempelvis interkommunala ersättningar och samordnar antagningen av elever och ger dem tillgång till vägledning, tester, infotek, kuratorer och studievägledare oavsett utbildningsanordnare.

Den enskilde ska få den hjälp som behövs för att på bästa sätt få sina behov av utbildning tillgodosedda; rätt nivå, rätt tidslängd, rätt studietakt, lämplig metodik och tillgång till stöd, betonar Eleonore Westling.

Arbetet med den individuella studieplanen är under utveckling. Likaså olika vägledningsinstrument så att olika målgrupper på ett smidigt sätt kan komma till aktuell information snabbt via IT, via ett väl genomtänkt informationsmaterial och via studie- och yrkesvägledare.

Samverkan sker bland annat med länsarbetsnämnd/arbetsförmedling, CSN, socialtjänsten, stadsdelsförvaltningar, regionen, försäkringskassan och universitetet.

Arbetsförmedlingens personal finns representerad på vägledningseenheterna. Så även socialtjänst, försäkringskassa och CSN, förklarar Eleonore Westling.

Kännetecknas av hög flexibilitet

Utbildningarna kännetecknas av hög flexibilitet vad gäller antagnings- och studietider men också vad gäller att möta förändringar och nya krav i omvärlden. Individerna ska ha inflytande över sin studiesituation och kunna påverka form och innehåll.

Utbildningen ska stärka dem att möta framtida förändringar och nya krav på yrkesspecialiteter och kompetenser från regionens näringsliv. Den ska vara ett verktyg för integration och mångfald och genomföras i nära samverkan med berörda myndigheter, arbetsmarknadens parter, näringslivet, kommunens flyktingmottagning och socialtjänsten.

Samverkan ska leda till ökad helhetssyn och kvalitet och effektivare resursutnyttjande, säger Eleonore Westling.

De studerandes erfarenheter tas tillvara

En viktig målsättning i vuxenutbildningen är att öka varje individs motivation och lust till att studera. Därför är det särskilt viktigt att tillvarata erfarenheter och utforma undervisningen med hjälp av de studerande.

Individuella studieplaner ska erbjudas alla som så önskar och ska utgå från den enskildes mål för sina studier, utbildningsbakgrund och tidigare erfarenheter. Möjligheten ska finnas att validera kunskap som inte är dokumenterad.

Uppdraget är att sträva efter att utveckla pedagogiska modeller med klara mål, hög kvalitet och som sätter individens behov i centrum. Hög kvalitet och ett brett utbud av utbildningsformer måste erbjudas och ett långsiktigt samarbete med en mångfald av utbildningsanordnare ska byggas upp.

I Göteborg finns sedan 1994 ett kontinuerligt utvecklingsarbete inom IT där www.infoteket.se är det senaste exemplet. Det är framtaget av vägledare, för vägledare och för sökande. Detta är också ett exempel där vägledare "tagit makten" över datorerna (verktyget). Ett IT-baserat valstöd för individen är nästa utvecklingsområde.

Metoder ses över och nya utvecklas

Morgondagens vägledning kommer innebära att individens erfarenhet och önskemål står i centrum, det kommer också att finnas individuella kompetenskonton. För att kunna fånga upp och tillgodose individens önskemål krävs att de metoder som används ses över och nya utvecklas. De nya begreppen ska definieras och all personal bör ha en gemensam förståelse och värdegrund baserade på teorier som är anpassade för en ny verksamhet och ett samhälle i förändring.

Det handlar också om att höja professionalismen bland vägledarna. Att ha ett yrkesspråk, med begrepp, modeller och teorier för att kunna förklara det man ser.

För att synliggöra verktyg, arbetssätt och metoder kan det krävas att särskilda metodutvecklare finns inom organisationen. Vi har börjat att rekrytera sådana inom studie- och yrkesvägledningen, säger Eleonore Westling.

I samarbete med Länsarbetsnämnden i Västra Götalands län och arbetsmarknadens parter utvecklas validering som ett verktyg att förena det offentliga utbildningssystemets formella lärande med andra former av organiserat lärande och det "tysta" informella lärande som sker i olika livssituationer. Särskilt betonas vikten av att ta tillvara utländsk utbildning och yrkeserfarenhet.

Metodmässig är utgångspunkten att validering är ständig pågående i ett spektrum av lärprocesser där vägledaren fungerar som stöd och brobyggare. Individens kompetens måste bedömas och dokumenteras mot olika utarbetade kvalifikationsunderlag. Dokumentationsformer kan exempelvis vara betyg, yrkesområdesvisa kompetensbevis eller individuella kunskapsportföljer.

Över gränserna – Vägledningshuset i Helsingborg

Vägledningshuset i Helsingborg

Kontaktperson: Projektledaren Stefan Hansson,
Tel 042-176154 eller 0703-188616
E-post: stefan.hansson@uvn.helsingborg.se
Hemsida: www.vagledningshuset.helsingborg.se.

I Helsingborg är det enkelt att få vägledning. Det är bara att kliva rätt in från gatan i centrala stan; in i stora, ljusa lokaler. Här står datorerna på rad för den som vill surfa runt på egen hand, men här finns också många studie- och yrkesvägledare för den som vill ha personlig rådgivning och service. Man behöver inte beställa tid.

Vi är helt oberoende av utbildningsanordnarna. Hit kommer man för att informera sig om olika utbildningsvägar och få hjälp med att bedöma var man står i förhållande till arbetsmarknadens krav. Sedan bestämmer man själv, säger Stefan Hansson, chef för Vägledningshuset.

I Vägledningshuset förekommer ingen myndighetsutövning och ingen dokumentation av den enskilde besökaren. Däremot förekommer ett mycket nära och väl fungerande samarbete mellan de båda huvudmännen för projektet, Utvecklingsnämnden och Arbetsförmedlingen. I lokalerna på Karl Krooks gata (mitt emot ett annat informationscentrum, Stadsbiblioteket) arbetar studie- och yrkesvägledare från de båda samarbetsparterna sida vid sida.

Tillsammans erbjuder de en bred och djup kompetens, till gagn för de arbetssökande, anställda och skolelever som kommer in för att diskutera yrkesval, studieplanering eller framtidsplaner i största allmänhet.

Lägg till detta att såväl kurator och arbetspsykolog som representanter för utbildningsanordnare, högskolan, näringslivet och CSN tidvis finns på plats och bilden av ett komplett smörgåsbord växer fram, menar Stefan Hansson.

I styrgruppen för Vägledningshuset finns representanter för både Arbetsförmedlingen och Helsingborgs stad. Samverkan med andra intressenter – myndigheter, skolor, företag, organisationer – sker i regelbundna, schemalagda informationsmöten eller nätverksträffar.

Intresset håller i sig

Det har gått två och ett halvt år sedan Vägledningshuset drog i gång. Att behovet fanns visade sig omedelbart och intresset håller i sig.

Vi har fortfarande flera hundra besökare i veckan. Ja, snittet ligger faktiskt på dryga tusentalet. Så många som 97 procent är nöjda med den service de får, konstaterar Stefan Hansson stolt.

Målen för Vägledningshusets verksamhet är högt satta. Ett är att bidra till att årligen minska den öppna arbetslösheten med 1,5 procent, ett annat att bidra till att 75 procent av deltagarna i den kommunala vuxenutbildningen antingen arbetar eller studerar tre månader efter avslutad utbildning.

På Vägledningshuset blir vägledarens roll i det livslånga lärandet central. Att på ett professionellt sätt möta den enskilde just på den nivå där han eller hon befinner sig är en av nycklarna till framgång. Det kräver ständig omvärldsbevakning och regelbunden kompetensutveckling.

Det har vi satt av särskilda pengar till, berättar Stefan Hansson. Vi tar också del av den forskning som bedrivs inom området och varje anställd specialbevakar en bransch och ett utbildningsområde.

Att Vägledningshuset spelar en viktig roll och lever upp till de krav kunderna ställer är redan konstaterat. Men det räcker inte som mått på kvalitet. Därför har Stefan Hansson och hans medarbetare inlett ett arbete med att hitta lämpliga mätmetoder.

Det är oerhört viktigt att genom kvalitetsmätningar legitimerar sin verksamhet. Men lika viktigt är att politiker och tjänstemän får ökad kunskap om vägledning och om de svårigheter som alltid finns i att mäta mänsklig kommunikation, avslutar Stefan Hansson.

Kommunen har samlat resurserna för vägledning – Lidköping

Vägledningshuset i Lidköping

Kontaktperson: Janice Ljungström

Tel: 0510-771462;

E-post: janice.ljungstrom@lidkoping.se

Kommunen och näringslivet i Lidköping samverkar sedan flera år för att öka tillväxten lokalt. Nu har man valt att samla kommunens resurser för studie- och yrkesvägledning för att öka tillgängligheten och underlätta kunskapsöverföring mellan myndigheterna.

Projektet har fått namnet Vägledningshuset och är tänkt att vara en mötesplats alla inblandade.

Viktiga begrepp som lever i projektgruppen är "högt i tak", "många bollar i luften", flexibilitet och avsaknad av jante-lag, berättar Janice Ljungström.

Kunden lotsas direkt till rätt person, för här sitter Komvux, Kunskapslyftet, Arbetsförmedlingen och gymnasiet under samma tak. Här får kunderna kunskap om utbildningsvägar och arbetsmarknadens behov samtidigt som näringslivet får större möjlighet att säkra framtida rekryteringsbehov och därmed en god tillväxt i kommunen. Diskussioner sker bland annat i branschgrupper.

Vägledningshuset samordnar dessutom intern kompetensutveckling och har blivit ett forum för kunskaps- och informationsutbyte för alla vägledare i kommunen. Den personal som är kvar ute på skolorna ingår på det här sättet också i projektet, som pågår fram till sista juni 2001.

Alla inblandade ser positivt på det här sättet att arbeta, uppdragsgivarna ser vinster för den egna verksamheten och alla har ett gemensamt ansvar för vägledning i kommunen, säger Janice Ljungström.

Varje vägledare är organisatoriskt kvar hos sin arbetsgivare, som har kvar det fulla arbetsgivaransvaret. En projektledare är anställd. Arbetstiderna har anpassats till kundernas behov.

Stor egen frihet

Vägledningshuset är politiskt förankrat, har en noga genomtänkt projektplan med tydliga delar och stor egen frihet. Kommunens filosofi är att driva vägledning långt ner i åldrarna; från grundskola över gymnasiet till Komvux. Vägledningshuset är en del i denna vägledningspolitik, berättar Janice Ljungström.

Man samarbetar med Högskolan "on-line" och med rektorer vid gymnasieskolan när det gäller upplägg av vuxenstuderandes planering av studierna. CSN finns på plats i ansökningstider.

Man erbjuder ett brett utbud av studie- och yrkesvägledning för alla åldrar. Här erbjuds självservice, individuell vägledning (både drop-in och tidsbokad) och gruppinsatser. Kunden söker själv information om yrken, olika utbildningssystem och arbetsmarknad, utlandsstudier och utlandspraktik, studiefinansiering, stipendier, fonder, arbetsmarknadens trender och prognoser inklusive lokala framtidsfrågor. Informationen finns både skriftligt och i datorn.

Individens intresse, mål och delmål styr vägledningen. Vi måste ta hänsyn till nya snabba förändringar inom utbildningsvärlden, som innebär flera vägar till samma mål, berättar Janice Ljungström.

Vägledarna är noga med att lägga ansvaret hos individen, de försöker motivera denne att agera. Kunden ska "få smak" på möjligheten att lära för livet och vägledaren fungerar som bollplank.

Styrgruppen för verksamheten har regelbundna träffar där man diskuterar hur arbetet fortskrider i projektet utifrån syfte, mål och åtgärder.

Klimatet är väldigt lyhört och arbetsgruppens upplevelser och erfarenheter får gehör, menar Janice Ljungström.

Vi har de ekonomiska ramar vi behöver för att skapa en bra verksamhet, tillägger hon.

82 procent fick den hjälp de behövde

Enligt en mätning har Vägledningshuset i genomsnitt 15 besök per dag. Under en vecka hösten 2000 gjordes dessutom en enkätundersökning för att kartlägga kundstruktur och omdömen. Totalt gjordes då 87 besök, 57 valde att delta i undersökningen. Av dessa tyckte 82 procent att de fick den hjälp de behövde. Av kunderna

arbetade 40 procent, 28 procent var arbetssökande och 16 procent studerande.

Sju procent av besökarna var i åldern upp till 19 år, 30 procent var 20 – 25 år, 33 procent var 26 – 35 år och 30 procent var 36 – 55 år. Den här veckan var ingen kund över 55 år.

35 procent av kunderna hade den aktuella veckan fått tips om Vägledningshuset genom Arbetsförmedlingen, 12 procent genom Komvux, fem procent via Kunskapslyftet, lika många genom gymnasieskolan medan 16 procent fått informationen genom släkt och vänner. 16 procent hade sett en annons i tidningen. Hemsidan var då inte igång ännu.

Att döma av enkäten när man främst målgruppen genom information på skolor och via annonser, kommenterar Janice Ljungström.

I framtiden hoppas personalen att Vägledningshuset får möjlighet att vara en del i individens kompetensbank då denne behöver högre grad av "hjälp till självhjälp".

Vi anser det viktigt att vägledare inte stagnerar i sin roll utan att man får och ges möjlighet att följa samhällets utveckling.

Medarbetarna trivs mycket bra. Vi har själva möjlighet att skapa arbetssättet, vi får arbeta självständigt med ett tydligt mål, avslutar Janice Ljungström.

Under våren 2001 kommer projektet att utvärderas av extern konsult.

Utbildning ska löpa som en röd tråd – FramtidsLjus, Ljusdal

Kontaktperson: Anita Rohde
Tel: 0651-184 55, 070-581 36 93,
E-post: anita.rohde@ljusdal.se

”Röda trådar” ligger oss varmt om hjärtat. Kunder ska kunna läsa från orienteringskurser upp till högskolenivå inom vissa områden. Grundskoleelever framför önskemål om utbildning till oss, önskemål som vi för vidare till skolledningen, berättar Anita Rohde på FramtidsLjus, en organisation för kommunens samlade studie- och yrkesvägledning i Ljusdal.

FramtidsLjus omfattar grundskolan, gymnasieskolan och infoteket. Man vägleder individuellt och i grupp, informerar om studier, arbetsmarknad och yrken, deltar och initierar praoarbete, anordnar mässor och intern fortbildning. Vägledarna har kontor vid varje grundskola och på gymnasiet samt vid infoteket.

Vi har en bra kommunal plattform att arbeta utifrån och en fungerande intern organisation. Vi betonar det processinriktade arbetet, vägledningen, och vi vägleder med kunden i fokus. Den administration vi utför är direkt kopplad till verksamheten, fortsätter Anita Rohde.

Målet är att stimulera till livslångt lärande och på sikt höja utbildningsnivån i kommunen.

FramtidsLjus chef har kontakt med områdeschefen för grundskolan och är även med vid rektorskonferenser då behov finns. Samverkan sker på alla plan i samhället med många olika aktörer.

Här är det mycket viktigt att vi känner till och har förståelse för varandras organisation och uppdrag, påpekar Anita Rohde.

Man har internt definierat begreppen marknadsföring, information och vägledning samt skillnaderna mellan dessa begrepp. Detta för att gentemot övriga samverkanspartner kunna föra dialog om vilket perspektiv vägledare ska ha i sitt arbete.

Gemensamma träffar sker mellan infoteket/FramtidsLjus och samtliga utbildningsanordnare inom Kunskapslyftet för gemensam planering, information och strategi för utbildning inom kommunen. En viktig aspekt här är vägledarens kunskap om CSN-stöd

som borgar för att den enskilde praktiskt och ekonomiskt ska kunna påbörja och fullfölja en utbildning.

Samverkan med gymnasieskolan sker via programråd, intagningsträffar, återkoppling om elevönskemål/synpunkter på utbildning och specifika elevärenden. I grundskolan handlar det framför allt om prao-planering. Samverkan med näringslivet sker exempelvis genom "Framtidsdagen", en stor mässa förlagd till mars månad där utbildningsanordnare och yrkesföreträdare ställer ut. Med arbetsförmedlingen samplanerar man vissa utbildningar och orienteringskurser för att ta några exempel.

Samverkan är vald utifrån frågeställningarna "Vad behöver kunden?" och "Hur kan vi tillsammans skapa förutsättningar och uppnå resultat?" förtydligar Anita Rohde.

Samtliga elever kallas till samtal

Samtliga grundskoleelever kallas till grupp- och individuell vägledning/information. Föräldrarna erbjuds också samtal enskilt eller tillsammans med eleven. Elever kan också komma vid behov.

Introduktion till gymnasiet sker före ansökningstillfället och året därpå erbjuds gruppvägledning/information. Besök sker också spontant.

Vi utgår enbart från individperspektivet, detta för att renodla den vägledande rollen och – ännu viktigare – bibehålla trovärdighet, betonar Anita Rohde.

På FramtidsLjus ser man det livslånga lärandet som i första hand en attitydfråga. Det första man måste börja med är det egna livslånga lärandet. Därefter är det viktigt att förmedla detta till kunder från grundskolan och uppåt.

Både djupare vägledning och handledning via Internet

Vår roll framgent kommer att röra mer vägledning av djupare art men också att handleda via nätet till utbildningar/kurser nationellt och internationellt. Informationsdialoger via mail och liknande kommer också att öka. Kort sagt ser vi olika kundgrupper; de som behöver längre och djupare vägledning samt de som är i arbete och vill vidare till fördjupning eller byte av yrkesbana, säger Anita Rohde.

Hon nämner några viktiga stimulansfaktorer av mer handgriplig karaktär och som indirekt berör vägledning: ett bra utbud med möjligheter att läsa vidare, ersättning i rimlig nivå för studier, vettiga lärare som själva har livslångt lärande i fokus samt möjligheter för kunden att validera.

Personalens möjligheter till kompetensutveckling är stora eftersom man själva har egna medel att förfoga över. Möjligheter finns således att prioritera om efter behov och år. En kompetensutvecklingsplan görs med varje medarbetare och en målbeskrivning görs för hela verksamheten. Personalen håller sig också ajour genom Internet där man bevakar olika områden. FramtidsLjus tar dessutom emot praktikelever från studie- och yrkesvägledareprogrammet.

Ingen i personalen säger sig vilja arbeta på annat sätt och vid varje kontakt med kollegor i andra kommuner upplever vi den egna arbetsituationen som förmånlig, berättar Anita Rohde och nämner också att FramtidsLjus har många studiebesök från andra kommuner som visat intresse för arbetssättet.

Arbetsättet skapar en stark inre enighet och möjlighet att hålla en enad linje utåt för att kunna driva viktiga frågor.

Kompetensutvecklare alla kategorier vägledare, – Skåne

VägledarKompetensen, Kommunförbundet Skåne, Lund

Kontaktperson: projektledare Lise Blomqvist

Tel: 046-71 99 51, 0709-71 99 51.

E-post: lise.blomqvist@skane.komforb.se

Hemsida: www.skane.komforb.se/vagledarkompetensen/

VägledarKompetensen samlar alla kategorier vägledare och närstående yrken till gemensam fortbildning, kompetensutveckling och erfarenhetsutbyte.

Yrkesgrupperna som berörs är studie- och yrkesvägledare, yrkesvalslärare, arbetskonsulenter, studievägledare, arbetsförmedlare och personal på arbetsmarknadscentra, andra utbildningsanordnare och intagningspersonal samt danska vägledare i Öresundsregionen.

Verksamheten drivs utan vinstsyfte och är ett rationellt och kostnads-effektivt system med hög kvalitet. Här har vägledare i regionen fått en mötesplats, berättar projektledaren Lise Blomqvist.

Fortbildning och kompetensutveckling samordnas med andra anordnare.

VägledarKompetensen, som startade 1997, är en självfinansierad verksamhet med Kommunförbundet Skåne som huvudman.

VägledarKompetensen har referensgrupp, styrgrupp, universitet- och högskolegrupp samt Öresundsgrupp med ledamöter som ger både tips och idéer och ett forskningsperspektiv på verksamheten utifrån vägledarnas önskemål.

Man tar tillvara den kompetens som finns på universitet och högskolor i Skåne, Öresundsregionen, övriga Sverige och utomlands.

Samverkan är bland det viktigaste för att kunna driva VägledarKompetensen, berättar Lise Blomqvist.

Samverkan sker med utbildningsanordnare, föreläsare, forskare, fortbildningsanordnare, kontaktpersoner för olika branscher, statliga och kommunala myndigheter och privata näringslivet i olika nationella och internationella nätverk. Nätverken är många och i en ständig förändring på samma sätt som samhället.

Det senaste året har samverkan med Danmark ökat genom Öresundsbron. Befolkningen i Öresundsregionen kan enkelt arbeta eller utbilda sig i båda länderna, vilket har medfört behov av en ökad kompetensutveckling av vägledarna både i Sverige och Danmark om danska/svenska utbildningar och arbeten i ett Öresundsperspektiv.

Utan IT skulle VägledarKompetensen inte kunna drivas på ett så kostnadseffektivt och rationellt sätt som görs idag, säger Lise Blomqvist.

IT används som en stor kunskapsbank både i kontakten med prenumeranter och föreläsare, men också som ett stort uppslagsverk/bibliotek och marknadsföringsredskap. Tillgängligheten och kontaktmöjligheten genom Internet är påtaglig och används dagligen. IT som ett "hjälp till självhjälpsredskap" är viktigt.

Vägledare prenumererar på tjänsterna

Finansieringen sker genom att vägledare abonnerar/prenumererar på VägledarKompetensen. Kostnaden är 1 500 kr per deltagare alternativt 3 000 kr per arbetsplats, max tio personer. Utöver tio personer tillkommer 300 kr per person. Priset gäller ett läsår och dessutom tillkommer en avgift per konferenstillfälle med ca 300 kr. Konferenser som ligger utanför det ordinarie utbudet har en avgift som utgår från de faktiska kostnaderna, ca 400 – 1 500 kr. Alla priser är exklusive moms.

Resurserna räcker enbart om antalet abonnenter uppgår till mellan 900 – 1 000 personer. Avgiften för läsåret 2000/2001 är låg i förhållande till de kostnader som uppstår för lokaler, mat, föreläsare och övriga utgifter som tenderar öka, berättar Lise Blomqvist.

Verksamheten kräver att ca 100 vägledare i genomsnitt deltar i de större konferenserna under året och att samverkan sker mellan fortbildningsanordnare både inom Sverige och utomlands samt studie- och yrkesvägledarutbildningarna för att hålla nere föreläsararvoden och reskostnader.

Ekonomi är sårbar om någon part, alla skolor eller Länsarbetsnämnden, skulle dra sig ur. Varje part ingår med ca hälften av medlen, förklarar Lise Blomqvist som menar att fortbildningen och kompetensutvecklingen genom VägledarKompetensen skulle ha en bättre situation om verksamheten hade fått fasta resurser för en-två anställda eller en särskild pott av pengar som kan täcka grundprenumerationen för

alla vägledare. Varje skola och arbetsförmedling skulle då enbart stå för konferensavgiften.

Idag finns arbetsplatser som inte ger vägledare några medel alls till fortbildning och kompetensutveckling, konstaterar Lise Blomqvist.

Präglas av utbud och efterfrågan

Besöksfrekvensen skiftar i förhållande till fortbildnings- och kompetensutvecklingens karaktär. Hela verksamheten präglas av ett utbud- och efterfrågeperspektiv. Fortbildningen består av både konferenser som har maximerade deltagarantal och andra där alla vägledare kan delta. Om antalet deltagare understiger den ekonomiska ramen inställs konferensen. Om deltagarantalet överstiger maximum erbjuds oftast en ny konferens med samma innehåll.

Målgruppen är ca 900 vägledare men varje arbetsgivare/vägleddare prioriterar oftast vem som får åka i förhållande till belastning och annat på arbetsplatsen.

Marknadsföring sker med brev, konferenser, egen hemsida, mail, "mun till mun", referensgruppen, styrgruppen, universitet- och högskolegruppen och Öresundsgruppen samt andra interna informationsblad.

Morgontidningarna i Skåne anser att där inte är något nyhetsvärde i VägledarKompetensen. Jag har kontaktat journalisterna på dagstidningarna i Skåne.

Vägledaren och individen behöver stärkas

Vägledarrollen är viktig i det livslånga lärandet. Karriärplanering (karriärportfolio) kommer att bli viktigt framöver både för de svaga och starka i samhället. Samhället och världen förändras hela tiden i en allt snabbare takt. Både vägledarrollen och individen behöver stärkas för att kunna utvecklas.

Vi måste ständigt ompröva våra teorier och metoder och ge vägledaren tid till eftertanke, reflektion och ge utrymme för metodutveckling så att de kan möta det behov som uppstår. VägledarKompetensen känns som en verksamhet som är nödvändig i det livslånga lärandet för vägledargruppen, säger Lise Blomqvist.

Utvärderingar och tillströmningen visar värdet av verksamheten och de olika ingående arbetsgrupperna ger en ständig feedback av både innehåll och kvalitet. Olika nätverk och samverkanspartner är positiva till både samordning och samverkan. Uppdragsgivaren, Kommunförbundet Skåne, ser enbart positivt på både resultat och effekt.

Varje år tas verksamheten upp till ny prövning. Efterfrågan och ekonomi styr framtiden, tyvärr utan ett långsiktigt perspektiv. Fortbildningen och kompetensutvecklingen av vägledare bör ha en stabil bas att stå på och inte leva i projektform.

Utvecklingsmöjligheterna är stora. Verksamheten skulle kunna vara plattform för olika EU-projekt, internationella kontakter, metodutveckling och forskning inom området, avslutar Lise Blomqvist.

Bara efterfrågestyrd upphandling av utbildning – Söderhamn

Vägledningsinfoteket , Söderhamn

Kontaktperson: Klas Tallvid
Tel 0270-180 50,
E-post: klas.tallvid@kommun.soderhamn.se
Hemsida: www.kunly.soderhamn.se

På Vägledningsinfoteket i Söderhamn erbjuds vägledning som är obunden och självständig, med individens bästa i fokus. Man strävar efter ett så individuellt, efterfrågestyrt utbildningssystem som möjligt. All upphandling sker efter vägledningssamtal.

När studie- och yrkesvägledningen inte är sammankopplad med kommunens egen skolorganisation kan man skapa ett rikare utbud av utbildningar i samverkan med fler utbildningsorganisationer, menar infotekschefen Klas Tallvid.

All ansökan till utbildning sker via ett eller flera samtal med vägledare. Inga kursstarter inplaneras i förväg. Istället arbetar vägledarna med att upprätta individuella studieplaner och med att registrera olika önskemål enligt ett eget uppbyggt registersystem. När intresse finns för en viss typ av utbildning eller kurskombination så fastställs kursstart och vilken utbildare som ska få uppdraget.

Vägledningsinfoteket erbjuder en form av vägledning som är anpassad för flexibla studieplaner och ett utbildningsutbud som omfattar flera olika studieformer. Vägledningen är också anpassad för ett samhälle där individens studieval inte längre sker vid ett fåtal tillfällen i livet utan är ett återkommande inslag i en karriär.

Vägledningen är därför inriktad på kontinuerliga, mindre omfattande vägledningssamtal fördelade under längre tid. Man fokuserar också på själva studie- och yrkesvalet och samverkar därför med till exempel arbetsförmedling, socialförvaltning och försäkringskassan. Detta eftersom många behöver stöd och hjälp innan ett studie- och yrkesval kan bli aktuellt. Ett alternativ för dessa är också vägledande orienteringskurser.

Hjälptill självservice är ett nyckelbegrepp, att lära människor att på egen hand söka information om utbildning och arbetsliv, poängterar Klas Tallvid.

All vuxenutbildning samlad under ett tak

Söderhamn saknar närhet till högskola och CSN-kontor. Utbildningsnivån bland kommuninvånarna är bland de lägsta i Sverige. Inom ramen för kommunens utbildningsorganisation inrättades 1999 ett särskilt verksamhetsområde, CFL "Centrum för flexibelt lärande" som samlar all vuxenutbildning i en gemensam organisation. Vägledningsinfoteket drivs i samverkan mellan CFL, kunskapslyftet och arbetsförmedlingen i Söderhamn.

Vi har visat att man även i mindre kommuner framgångsrikt kan samverka mellan kommun och arbetsförmedling kring ett vägledningscentrum, som dessutom har en självständig roll i förhållande till sina uppdragsgivare, säger Klas Tallvid.

I genomsnitt besöker 350 personer Vägledningsinfoteket varje vecka. Den vanligaste besökaren är en vuxen kommuninvånare som vill ha vägledning/information kring studier. Öppettiderna är generösa, 10 – 18 varje vardag och 10 – 14 på lördagar. Studievägledning erbjuds som "drop in-service", utan tidsbokning. Besökaren kan träffa två vägledare från arbetsförmedlingen och två kommunala studie- och yrkesvägledare.

Vägledarna arbetar i en öppen kontorsmiljö som underlättar samverkan mellan personalen och skapar en effektiv och "obyråkratisk" miljö utan tidsbokning, besökslampor och kölappar, menar Klas Tallvid.

Vägledningsinfoteket erbjuder nu också företag och offentliga arbetsplatser studievägledning för sina anställda som ett försöksprojekt inom Växtkraft mål 4.

Syftet är att förbereda verksamheten för ett framtida individuellt kompetenssparande, som för att fungera sannolikt kommer att kräva omfattande vägledningsinsatser riktade till anställda, tror Klas Tallvid.

Vägledningsinfoteket ingår också i en regional samverkan kring valideringsfrågor – ett inslag i vuxenutbildningen som många kommuner ägnar sig åt men där samverkan ofta saknas.

Virtuellt infotek på nätet

För närvarande utarbetas en hemsida som riktar sig till distansstuderande eller andra som av olika skäl inte kan ta sig till centralorten, ett slags "virtuellt infotek".

På Vägledningsinfoteket finns arbetsförmedlingens kundarbetsplatser och ett flertal datorer med direktuppkoppling till Internet.

Dessa uppkopplingar saknar de hinder och spärrar som återfinns i kundarbetsplatserna. Trots detta har vi inte haft problem med åverkan. Och skulle så ske så kan datorernas innehåll snabbt ersättas, säger Klas Tallvid.

En utredning om Vägledningsinfotekets framtid avslutades nyligen. Utredarna föreslog att verksamheten ska permanentas. Ansvarsområde och metoder ska vara ungefär desamma som tidigare. Utredningsgruppen såg flera tungt vägande skäl för att Vägledningsinfoteket bör bli en permanent verksamhet, bland annat:

Genom att samordna väglednings- och informationsinsatser till ett centrum skapas kostnadseffektiv verksamhet som kan medverka till en ökad flexibilitet inom den framtida vuxenutbildningen.

Vägledningsinfoteket i samarbete mellan kommunen och arbetsförmedlingen skapar möjligheter för samverkan med näringslivet, olika studieförbund, privata utbildningsorganisationer och högskolan.

I ett samhälle med hög utvecklingstakt inom arbetslivet och ständigt höjda kunskapskrav ställs det krav på återkommande kompetensutveckling inom arbetslivet. Vägledningsinfoteket har genom sin lättillgänglighet och sitt helhetsperspektiv goda möjligheter att vägleda och informera arbetslösa, anställda och företagare m.fl. i utbildningsplanering.

I perspektiv av samhällets kommande satsning på individuellt kompetenssparande där individen är bärare av pengarna blir det särskilt viktigt att kommunen tar ett ansvar för en intresseneutral information och vägledning.

Ger kunden makten över sina val – Umeå

Infotek Rådhuset, Umeå

Kontaktperson: ledningsgruppens ordf. Tore Mannberg

Tel: 090-15 15 13

Glenn Tobiasson, Staffan Öberg

Tel: 090-15 17 61

E-post: infotek.radhuset@infotek.umea.se

Infotek Rådhuset i Umeå ska vara ett vägledningshus som genomsyras av liv, rörelse och kreativitet. Ett hus där studie- och yrkesvägledningen står i centrum, utvecklas och görs tillgänglig för alla. Här ska olika myndigheter, utbildningsanordnare, företagare, kunder och vägledare träffas och hitta nya vägar. Ett hus där teman, workshops, gruppaktiviteter och enskilda samtal ingår i verksamheten på ett naturligt sätt.

Så lyder visionen och man har definitivt kommit en god bit på vägen. Målet är att kunden ska stå i centrum och uppleva att information och personalens kunskap är aktuell, pålitlig och lättillgänglig. Personalens förhållningssätt ska präglas av respekt, öppenhet och servicekänsla.

Infotek Rådhuset är ett vägledningscentrum för studiefinansiering, utbildningar, arbetsmarknad och yrken. Här finns information i alla varianter; muntlig, skriftlig, visuell och databaserad. Vägledningen ska stimulera kunden att själv söka och finna önskad information.

Personalen vidgar besökarens perspektiv för att på så sätt underlätta för denne att fatta väl övervägda beslut, förklarar Tore Mannberg, ledningsgruppens ordförande.

”Drop-in” tillämpas, här kan kunden komma och gå som hon vill. Hon behöver inte boka tid och det förs inte några personakter. Kunden kan själv bestämma vad hon vill göra under sitt besök och hon tar själv kontakt med personalen om det behövs.

Kunderna ger gott betyg

Kundernas erfarenheter av verksamheten är positiva, det visar genomförda kundundersökningar. En majoritet anser att personalen är serviceinriktad och har ett professionellt arbetssätt. Personalen uppfattas som kompetent – i detta ligger också förmågan att bedöma när man som personal ska ”gripa in” och bistå. Kunderna uppskattar att själva få välja i vilken utsträckning man behöver hjälp. Att på egen hand kunna klara sin studie- och yrkesvalsprocess tycks vara centralt. Flera kunder uppskattar att vägledningsprocessen på det här sättet har ”blivit synlig” för dem.

Verksamheten startade som ett treårigt projekt 1997 och har nu permanentats. Arbetsförmedlingen, Umeå kommun, Umeå universitet och CSN samverkar och har personal på plats. Även AF Utland och Kunskapslyftet finns samlokaliserade här och samarbetet är väl utvecklat.

Våra samarbetspartner ser infoteket som en kvalitetshöjning och ett bra komplement till sina ordinarie verksamheter. Vi både avlastar och kompenserar övrig studie- och yrkesvalsverksamhet i kommunen. Förutsättningarna för fortsatt och utvecklad samverkan är mycket goda, säger Tore Mannberg.

Den samlade kompetensen och god tillgänglighet på en ”neutral arena” är stommen. Det centrala läget mitt i staden är också en viktig grund.

Infoteket ska vara tillgängligt för alla, oavsett ålder eller utbildnings- och yrkesbakgrund, menar Tore Mannberg.

Glenn Tobiasson och Staffan Öberg på Infoteket berättar att vägledarens viktiga roll i ”det livslånga lärandet” blir tydlig på Infotek Rådhuset. Stora och genomgripande förändringar sker i snabb takt i samhället idag. Yrken kommer till, försvinner och förändras. Fasta jobb ersätts av projektanställningar och ”just-in-time arbeten”. Prognoserna över arbetsmarknad och yrken blir allt osäkrare. Kraven på de anställdas kunskap förändras. Många kommer att behöva återkommande utbildningar under livet.

Behovet av information om utbildning, yrken och arbetsmarknad ökar samtidigt som informationen blir alltmer komplex och svåröverskådlig.

Här kan vi ge en sammanhållen och lättillgänglig bild av hela utbildningsväsendet och möjligheterna på arbetsmarknaden, säger Glenn Tobiasson.

Kunderna ska arbeta självständigt och ta ansvar för sina val. Det innebär att den personliga kontakten mellan vägledare och besökare minskar samtidigt som lokalernas utformning ökar i betydelse.

Vi vill komma ifrån den traditionella vägledningen där en kund står utanför en dörr och knackar på för att komma in till vägledarens kontor, där denne sitter bakom sitt skrivbord med bilder av familjen. Vi strävar istället efter att skapa en miljö där våra besökare kan arbeta med sitt val på sina egna villkor, säger Staffan Öberg.

Tillgång till ständigt aktuell information

Databaser och dataprogram har gett personalen tillgång till en stor mängd, ständigt uppdaterad information. Informationsbearbetande program av typen intressetester har öppnat nya möjligheter. I kunddatorerna finns vägledningsprogram, intressetester och informationsdatabaser av olika slag. Dessutom finns handlingsplaner som ger en röd tråd på resan mot målet. Alla kunddatorer har en fast uppkoppling mot Internet.

Samtidigt är det många som önskar enskilda samtal. För att kunna tillmötesgå dessa önskemål skulle vi behöva större lokaler och mer personal, något som kräver utökade resurser, hävdar Glenn Tobiasson.

Infoteket har ungefär 1 000 besökare varje vecka. Den genomsnittliga kunden är kvinna, svensk medborgare och i åldern 18 – 39 år. Hon studerar och har gymnasiestudier eller högskolestudier som högsta angivna utbildning. Hon har tidigare besökt Infotek Rådhuset vid ett flertal tillfällen. Anledningen till hennes besök är att hon vill vidareutbilda sig, att hon är osäker inför sin framtid och att hon behöver särskild information om olika yrken och utbildningar.

Frukostmöten är en återkommande aktivitet och en del i marknadsföringen. Vid dessa möten bjuds samarbetspartner in. Man bjuder också in företrädare för verksamheter som har anknytning till studie- och yrkesvalsfrågor.

I ledningsgruppen för infoteket sitter arbetsförmedlingen, skolan, Umeå universitet och CSN samt en personalrepresentant. Personalen på infoteket fungerar som självstyrande arbetsgrupp utifrån beslutade mål och riktlinjer.

De har ett stort eget ansvar, något som verkligen har stimulerat och utvecklat såväl arbetsgruppen som verksamheten, avslutar Staffan Öberg.

Samlad kompetens ger hög kvalitet – Varberg

Varbergs Yrkesvägledare

Kontaktperson: Anne Eriksoo
Tel: 0340-88893, 070-528 88 93,
E-post: anne.eriksoo@kommunen.varberg.se

I ett arbetsliv som genomgår stora och allt snabbare förändringar kommer vägledning att vara ett återkommande behov under hela det yrkesverksamma livet.

Genom att samla kompetens från både skola och arbetsförmedling blir den gemensamma kunskapen en god grund för att erbjuda vägledning med hög kvalitet, säger Anne Eriksoo på Varbergs Yrkesvägledare.

Vägledarna tillhör en paraplyorganisation med representanter från olika skolformer, arbetsförmedling, AMI och Kunskapslyftet. Samarbete sker också med näringsliv och utbildningsanordnare. Här erbjuds vägledning och information om yrken och utbildningar för alla invånare i kommunen. Varbergs yrkesvägledare är också det gemensamma forumet för frågor som rör vägledning, fortbildning med mera.

Personal från kommunen, arbetsförmedling och AMI finns här. Sin anställning har de på respektive enhet men vissa finns på själva vägledningscentrumet delar av sin arbetsvecka. För ett fåtal personer är centrumet den enda arbetsplatsen.

Rektor inom gymnasieskolan är ansvarig för verksamheten. Det finns en styrgrupp som är sammansatt av gymnasiechef, chef för arbetsförmedlingen och chef för CLL (centrum för livslångt lärande, vuxenutbildning).

Respektive enhet betalar löner för sina anställda. Gemensam budget för övriga kostnader delas mellan gymnasieskolan, arbetsförmedling och CLL.

Metoderna är huvudsakligen "hjälp till självhjälp" vid informationssökning med dator, informationssamtal med vägledare, enskilda vägledningssamtal och grupp vägledning.

Man har riktade informationsinsatser, exempelvis om yrken och branscher, och särskilda vägledare informerar om arbete/utbildning utomlands.

Varbergs Yrkesvägledare anordnar utbildningsmässan "Enter" och administrerar och samordnar särskild prövning. Man står också till tjänst med bedömning och värdering av betyg samt information

om studieekonomi. Samarbete sker med dyslexiföreningen "Ordhjälpen".

De olika organisationerna samverkar kring vägledning av enskilda, då vi försöker finna individuella lösningar. Vi hjälper till med validering och undviker så långt det är möjligt dubbelarbete. Det är ganska obykratiskt, berättar Anne Eriksoo.

Varbergs Yrkesvägledare sköter också information till kommuninvånarna angående kursutbud inom Kunskapslyftet. Man planerar, organiserar och sköter ansökningar och vägledningssamtal vid ansökan till dessa utbildningar.

Samtliga vägledare inom Varbergs kommun har i större eller mindre omfattning kontakt med verksamheten på Varbergs Yrkesvägledare.

Vår bedömning är att behovet av och efterfrågan på vägledning kommer att öka i framtiden. Önskvärt är att vi utökar kontakterna med näringslivet, menar Anne Eriksoo.

Våren 1999 gjordes en utvärdering, där det bland annat framkom att nästan samtliga tillfrågade tyckte att de hittat den information de sökte under besöket på Varbergs Yrkesvägledare. Verksamheten har haft ungefär 9 700 besökare under år 2000.

Marknadsföring på många olika sätt

Information om verksamheten sprids ofta genom personliga kontakter. Artiklar i lokalpress och annonsering förekommer. Varbergs Yrkesvägledare ordnar också besök på arbetsplatser och man bjuder in företag och kommunala arbetsplatser.

På platser som besöks av många människor delas ibland flygblad ut. Ett annat sätt att marknadsföra sig är via välbesökta utbildningsmässor, information till gymnasieelever och information på stan i samband med torghandel.

Årligen görs en fortbildningsplan för gemensam fortbildning. Utöver detta genomförs individuell fortbildning. Vid interna utbildningsdagar bjuder man in vägledare från ett större geografiskt område för att få ekonomin att gå ihop och på detta sätt få den kompetensutveckling som behövs.

Men kompetensutveckling genom erfarenhetsutbyte sker dagligen genom att här finns vägledare från olika arbetsplatser, avslutar Anne Eriksoo.

Sju kommuner samverkar kring elevernas yrkesval

Skolprojektet, Västra Götalands län

Kontaktperson: Christina F Persson, LAN, Göteborg

Tel: 031-775 13 19

E-post: christina.f-persson@lano.amv.se

Arbetsförmedlingar och gymnasieskolor i sju kommuner i Västra Götaland samarbetar kring elevernas studie- och yrkesval. Initiativet har tagits av Länsarbetsnämnden och syftet med Skolprojektet, som pågår från hösten 1999 till våren 2002, är att utveckla metoder och hitta synergieffekter inom vägledningens område. Inom ramen för Vägledningsutredningen har gjorts en studie kring utvecklingssamtalens betydelse för elevens framtida val.

Utvärderingen under det första projektåret visar att arbetsförmedlingens insatser tidigare var begränsat till i huvudsak information för avgångsklasserna. Nu har samarbetet ökat på ett positivt sätt redan från år 1. Eleverna uppger att de har fått bättre kunskaper om arbetsmarknaden, berättar Birgit Grender som genomfört studien.

Ett starkt önskemål är att arbetet i projektet utgår från elevernas önskemål och behov. Detta sker på olika sätt. I några kommuner sitter elever med i styrgruppen och andra kommuner har använt sig av enkäter.

Efter första årets projektarbete har studie- och yrkesvägledarna på skolorna märkt att eleverna *fått upp intresset för studie- och yrkesvalsfrågorna. Fler elever frågar efter information och de gör det i ett tidigare skede av utbildningen.*

Projektet har inneburit att eleverna har kommit i kontakt med arbetsförmedlingens tjänster på ett tidigare stadium. Det har skett genom besök på förmedlingen eller genom att arbetsförmedlingens vägledare deltagit i undervisning, studiebesök eller gruppvägledning. Förhoppningen är nu att fler ungdomar upptäcker vad arbetsförmedlingen kan hjälpa dem med.

Det första projektåret har också gett skolor och arbetsförmedlingar större kunskap om varandras områden. Lärarnas kontakter med förmedlingarna var tidigare nästan obefintliga. Här har det skett en stor förbättring. Projektet har också inneburit att arbetsförmedlingens personal fått en bättre inblick i det vardagliga skolarbetet.

Under projektet har man intervjuat elever om deras uppfattning om arbetsförmedlingen. Bland de elever som lämnat gymnasieskolan och som har kontaktat arbetsförmedlingen är majoriteten nöjda, men en ganska utbredd uppfattning bland nuvarande elever är dock att "det inte är någon idé" att gå till arbetsförmedlingen när man vill ha jobb. Projektet leder troligen till att fler ungdomar istället ser möjligheterna.

Enligt en lärare på ett av gymnasierna är vinsten för eleverna att det blir *lättare att ta kontakt* med arbetsförmedlingen *på egen hand*. Personalen där har "*fått ett ansikte*".

En skolledare uttrycker sig så här: *Eleverna vet nu vad som händer efter skolan och kan förhoppningsvis bli så medvetna att det påverkar deras skolgång positivt.*

Med bättre kunskaper och erfarenheter kan eleverna göra mer medvetna val.

De olika kompetenserna samverkar

En annan skolledare anser att resultatet av det första projektåret är att lärarna blivit *stimulerade i sitt arbetslag*. *Vidare upplever flertalet elever en större motivation* och söker aktivt upp studie- och yrkesvägledaren redan år 1. Därmed kan framtidsvalet bli den process det bör vara under hela gymnasietiden. I slutändan handlar det om elevernas möjligheter att göra bra studie- och yrkesval.

Skolan är bra på att informera om studier, men för elevernas framtidsval behövs också goda kunskaper om arbetsmarknad, yrken och yrkesinnehåll. I projektet utnyttjas de olika kompetenserna på skolan och arbetsförmedlingarna och därmed utnyttjas resurserna bättre, avslutar Birgit Grender.

Utformning av grundutbildning, forskning och forskarutbildning inom karriärvägledarutbildningen

Utgångspunkter

En första utgångspunkt för de resonemang som förs i det följande är synpunkter som framkommit vid diskussion med företrädare för den nuvarande studie- och yrkesvägledarutbildningen och med olika avnämare.

En andra utgångspunkt är att de resonemang som förts av Lärarutbildningskommittén (SOU 1999:63) om behoven av forskning och forskarutbildning med knytning till lärarutbildning i princip är överförbara till vägledarutbildningar.

En tredje utgångspunkt, som nära sammanhänger med den föregående, är att den nya utbildningen bör vara mera tydligt knuten till vetenskap och beprövad erfarenhet. Anknytning till forskning bör sålunda förstärkas. Samtidigt bör utbildningens yrkesförberedande karaktär betonas.

En fjärde utgångspunkt är att den nya utbildningen bör utformas som ett sammanhållet utbildningsprogram men bygga på samverkan mellan flera olika institutioner. En karriärvägledarutbildning har inte tillräckligt många studerande för att ekonomiskt kunna bygga upp en tvärvetenskaplig institutionell miljö. Därför är det nödvändigt att den nya karriärvägledarutbildningen kan ske i nära samverka mellan flera institutioner. De institutioner, som i dagsläget har huvudansvar för utbildningen, tycks främst ha bred och djup kompetens avseende vägledning/rådgivning vilken innehållsligt är riktad mot studie- och yrkesval och karriärutveckling. En ny utbildning inom området är utöver detta i behov av en djup och bred kompetens inom discipliner som pedagogik, sociologi, statsvetenskap, psykologi och socialt arbete. En ny utbildning måste mot en sådan bakgrund utformas så att den kan genomföras av flera institutioner i samverkan. Om utbildningen, liksom idag, knyts till lärarutbildningen kan den nödvändiga strukturen skapas

som gör en sammanhållen yrkesutbildning på karriärvägledarområdet möjlig. Utbildningen skulle då kunna inlemmas under fakultetsnämnd på lärarutbildningens område och/eller, vad avser högskola utan egen forskarutbildning, inom ramen för verksamheten av ett särskilt organ med ansvar för lärarutbildningen. Ett sådant arrangemang skulle även möjliggöra att någon/några av de kurser som ingår i en ny karriärvägledarutbildning skulle kunna erbjudas som specialiseringsalternativ inom ramen för lärarexamen.

En femte utgångspunkt är att en framtida karriärvägledarutbildning måste bygga på att den kan ges som en distansutbildning. Det borde prövas om inte en sådan utbildning kan ges av ett nätverk av högskolor. I ett sådant nätverk kan en av de ingående högskolorna ha ett särskilt samordningsansvar men samtliga ingå som noder i nätverket.

En sjätte utgångspunkt är att den nya utbildningen bör innehålla verksamhetsförlagda delar som inte bör understiga ca 20 poäng inom ramen för de 140 poäng utbildningen omfattar.

En sjunde utgångspunkt är att utbildningen bör innehålla valfria delar som gör den mera lämpad än idag att svara mot varierande krav som ställs på karriärvägledare. Detta innebär främst att en tidigare alltför stark fokusering på framtida verksamhet inom skolans område måste brytas.

En åttonde utgångspunkt är att kurser inom det nya programmet inte bör vara för korta. Tidigare utbildning har bl.a. kritiserats för att innehålla för många korta kurser och/eller moment. Ett riktmarke borde kunna vara att kurser normalt inte bör understiga 10 poäng.

En nionde utgångspunkt är att en ny grundutbildning bör utformas så att studerande i förekommande fall skall kunna tillgodoräkna sig tidigare studier och/eller yrkesverksamhet inom ramen för den nya utbildningen.

En möjlig struktur för en ny grundutbildning för karriärvägledare

En grundutbildning för karriärvägledare skulle mot den bakgrund som angivits ovan kunna bestå av fyra huvudblock:

1. Ett block som huvudsakligen behandlar frågor om utbildning och arbetsliv i samhället mot en utbildnings- och arbetsmarknadspolitisk bakgrund. Detta block, som är det första de studerande möter, bör också innehålla en allmän introduktion till hela utbildningsprogrammet.

Även om tonvikten ligger på svenska förhållanden är det viktigt att uppmärksamma arbetsmarknadens internationalisering och då inte minst EU-frågor. Här belyses också frågor som rör in- och utvandring i ett alltmer mångkulturellt samhälle.

Förändringar och utvecklingstendenser inom arbetsliv och arbetsmarknad belyses empiriskt och teoretiskt samt betydelsen av kön, social klass och etnicitet uppmärksammas särskilt.

Relationer mellan utbildning och arbete behandlas utifrån lika teoretiska perspektiv och exemplifieras med förhållandena i Sverige och i andra länder. Särskild uppmärksamhet fästes vid hur relationerna mellan utbildning och arbete påverkas av kön, social klass och etnicitet.

Detta block som inleder studierna omfattar ca 40 poäng. Kurser inom blocket skulle kunna utformas av för programmet huvudansvarig institution i samverkan med bl.a. sociologi, statsvetenskap och pedagogik.

2. Ett andra block som i första hand ägnas åt teorier, modeller och metoder för vägledning/rådgivning.

Olika teorier om studie- och yrkesval samt om karriärutveckling redovisas, analyseras och diskuteras samt exemplifieras empiriskt och betydelsen av kön, social klass och etnicitet beaktas särskilt.

Här behandlas också undervisning och andra informations-tekniker, vilka kan komma till användning i vägledning och rådgivning. Särskild uppmärksamhet fästes vid användning av informations- och kommunikationsteknik i väglednings- och rådgivningsverksamhet.

Inom detta block ges den studerande möjlighet att praktiskt träna vägledning/rådgivning avseende individer och grupper också i de faktiska miljöer där karriärvägledare är verksamma. I detta

sammanhang är det viktigt att den studerande får tillfälle att utveckla och bedöma sin egen kommunikativa kompetens.

De verksamhetsförlagda delarna bör uppgå till minst 10 poäng.

Detta block bör omfatta ca 40 poäng. Tidsmässigt bör det förläggas till år två och tre. Kurser inom blocket skulle kunna utformas av för programmet huvudansvarig institution i samverkan med bl.a. psykologi och socialt arbete.

3. Ett tredje block bestående av valbara kurser vilka ger den studerande möjlighet att profilera sin utbildning genom breddning och/eller fördjupning.

En viktig fördjupning, som bör omfatta 20 poäng, ger den studerande möjlighet att antingen profilera sig mot verksamhet inom skolan eller, om den studerande väljer ett andra alternativ, att fördjupa sig mot vägledning/rådgivning inom Arbetsmarknadsverkets verksamhetsområde.

Varje studerande måste välja minst ett av dessa alternativ.

Därutöver finns fördjupningskurser om 10 poäng av vilka den studerande kan välja högst två.

Sådana 10-poängskurser kan t.ex. gälla

- frågor om kön, social klass och etnisk bakgrund i karriärvägledning
- särskilda frågor som karriärvägsbyten, arbetslöshet och karriärvägledning; arbetshandikappades problem; invandrars problem
- rådgivning/vägledning inom olika utbildningsformer och då uppmärksamma t.ex. elever med särskilda behov
- internationella frågor om karriär t.ex. i ett EU-perspektiv
- mera renodlade "ämneskurser" som t.ex. fördjupningar med inriktning mot statsvetenskap, sociologi, socialt arbete, psykologi, pedagogik eller vägledning/rådgivning/karriärutveckling.

Fördjupningskurserna är således av två slag. Den studerande skall dels välja minst en 20-poängskurs, dels högst två 10-poängskurser. Genom ett sådant arrangemang kan det förhoppningsvis vara möjligt att bättre än idag anpassa utbildningen till de olika behov av karriärvägledning som finns och samtidigt ge den studerande möjlighet att genom egna val profilera sin egen utbildning.

De valfria kurser som omfattar 20 poäng skall innefatta en verksamhetsförlagd del om minst 5 poäng.

Inte minst kurser inom detta block bör kunna användas också i kompetensutvecklingssyfte. Vissa kurser inom blocket borde även

kunna utformas så att de skulle kunna ingå som specialiseringar inom lärarexamen. Härigenom kan studerandeunderlaget vidgas och fler alternativ möjliggöras. Inom ramen för en distansbaserad utbildning kan olika lärosäten (enskilt eller tillsammans) ha huvudansvaret för att utveckla olika kurser. Därigenom kan särskilda kompetenser tas till vara och komma samtliga studerande till godo.

Kurserna inom detta block bör förläggas till år två och tre inom utbildningen.

4. Ett fjärde block utgörs av ett examensarbete. Examensarbetet skall dels knyta samman utbildningens olika delar i form av en teori- och verksamhetsanknuten forskningsrapport, dels också underlätta övergång till forskning och forskarutbildning. Inom detta block presenteras också olika metoder för datainsamling och databearbetning (ca 5 poäng). Den vetenskapliga rapporten omfattar ca 10 poäng. Ca 5 poäng utgörs av en verksamhetsförlagd del. De tre delarna integreras och är förlagda till det fjärde studieåret.

Forskning och forskarutbildning

I princip finns två huvudvägar (modeller) för knytning mellan grundutbildning och forskarutbildning. Bägge modellerna bygger på att allmän behörighet till forskarutbildning kräver grundexamen om 120 (140) poäng.

- I det ena fallet krävs för särskild behörighet att 60 (80) poäng i på varandra byggande kurser uppnåtts i det framtida forskarutbildningsämnet, dvs. att man inom grundutbildningen nått upp till 60 poäng i t.ex. pedagogik (C-nivå) och då har särskild behörighet. Detta är den modell som vanligen tillämpas vid de filosofiska fakulteterna.
- I det andra fallet bygger forskarutbildningen direkt på den allmänna behörigheten och är alltså inte knuten till ett antal poäng i forskarutbildningsämnet förvärvade inom grundutbildningen. Oberoende av antalet poäng i grundutbildningen i t.ex. anatomi kan en studerande efter avslutad medicinsk grundutbildning forskarstudera i anatomi. Grundutbildningen inom det medicinska området i sig ger m.a.o. den studerande behörighet för forskarutbildning inom området. Ett mera näraliggande

exempel är att Fakultetsnämnden för lärarutbildning vid Umeå universitet inrättat forskarutbildningsämnet pedagogiskt arbete. Särskild behörighet för forskarutbildning i detta ämne (dvs. kraven utöver att ha en grundutbildning på minst 120 poäng) är att grundutbildningen är en lärarutbildning, att den innehållit ett självständigt examensarbete om minst 10 poäng samt att den studerande varit pedagogiskt yrkesverksam i minst två år efter examen. Forskarutbildning i pedagogiskt arbete är nu en möjlighet för dem som genomgått studie- och yrkesvägledarutbildningen.

I bägge modellerna krävs självfallet att grundutbildningen är forskningsanknuten.

Om dagens lärarutbildningar gäller att endast få studerande när upp till 60 (80) poäng i något bestämt ämne. De flesta gymnasie-lärare når 60/80 poäng i något ämne och blir därför behöriga att antas till forskarutbildning. Men forskarutbildningsmöjligheter med inriktning mot undervisning/didaktik är små och/eller icke-existerande i de flesta ämnen. Ofta minskar möjligheterna till att påbörja forskarutbildning om ämnesstudierna i grundutbildningen anpassats till lärarutbildningens behov. Det finns en tendens att utveckla forskarutbildning vid ämnesinstitutioner med direkt anknytning till lärarutbildning. I Umeå har sådan forskarutbildning utvecklats i bl.a. matematik, kemi, historia och litteraturvetenskap/nordiska språk.

Traditionellt har forskning och forskarutbildning med anknytning till lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet dominerats av pedagogikämnet. Studie- och yrkesvägledarutbildningen vid Lärarhögskolan i Stockholm anses sällunda ge behörighet för forskarutbildning i pedagogik medan motsvarande utbildning vid Malmö högskola anses ge kunskaper motsvarande 40 poäng i pedagogik. Där har en överbryggande kurs (41-60 poäng) i pedagogik tillskapats. I Umeå har tidigare gällt att varje studerande prövats individuellt och oftast hänvisats till en överbryggande kurs (41-60 poäng). I Umeå har utöver pedagogikämnet också ämnet sociologi utgjort ett forskarutbildningsämne för studie- och yrkesvägledningsutbildade. Inträdeskraven har varit i stort sett desamma som gällt för pedagogik.

Det kan med fog hävdas att forskning och forskarutbildning inom området studie- och yrkesvägledning har varit av synnerligen

begränsad omfattning. Detta innebär också att kompetensförsörjningen inom utbildningen är problematisk.

Läraryrkeshögskolekommittén uttalade (SOU 1999:63, ss 265-270) att det var betydelsefullt att samtliga institutioner som medverkar i grundutbildning inom läraryrkeshögskola också skulle bedriva forskning och (i förekommande fall) även forskaryrkeshögskola med tydlig koppling till grundutbildningsuppdraget. Läraryrkeshögskolekommitténs ställningstaganden gällde i detta sammanhang också studie- och yrkesvägledaryrkeshögskolans utbildningen. I dagsläget är, som ovan anges, forskaryrkeshögskola (och forskning) med anknytning till studie- och yrkesvägledning starkt knuten till pedagogikämnet. Den förändring som nu sker innebär att nya möjligheter skapas.

Forskaryrkeshögskola direkt förlagd till den institution som har huvudansvaret för grundutbildningen – på det sätt som Läraryrkeshögskolekommittén rekommenderade – har inte funnits.

Efter riksdagsbeslut den 25 oktober 2000 skall en fakultetsnämnd med exklusivt ansvar för läraryrkeshögskola (grundutbildning, forskning, forskaryrkeshögskola) inrättas senast den 1 juli 2001 vid varje universitet som bedriver läraryrkeshögskola. I Umeå inrättades en sådan nämnd redan den 1 april 2000. Eftersom det är fakultetsnämnder som exklusivt förfogar över forskaryrkeshögskola (se högskoleförordningen, kapitel 8 §§ 4-5) kunde den nyinrättade fakultetsnämnden, som redan anförts ovan, inrätta ett nytt forskaryrkeshögskolaämne benämnt pedagogiskt arbete.

Det bör upprepas att dagens studie- och yrkesvägledaryrkeshögskola ger behörighet för tillträde till forskaryrkeshögskola i pedagogiskt arbete vid Umeå universitet. Även studenter utbildade i Malmö och Stockholm har rätt att antas i pedagogiskt arbete vid Umeå universitet.

Det är svårt att tro att forskaryrkeshögskolafrågor inom karriärvägledningsområdet kan ges en tillfredsställande lösning om inte anknytningen till läraryrkeshögskolaområdet bibehålls. En inplacering av en ny vägledaryrkeshögskola inom t.ex. samhällsvetenskaplig fakultetsnämnd skulle sannolikt tvinga fram en grundutbildning innehållande 60 poäng i ett eller flera ämnen om en direkt anknytning till forskaryrkeshögskola skulle kunna accepteras. Om så är fallet skulle dessutom sannolikt problem uppstå att fullt ut yrkesanknyta ämnesstudierna. I dagsläget är det dessutom svårt att se att en sådan forskaryrkeshögskola skulle kunna ske i annat än ämnet pedagogik.

Det enda riktigt tydligt jämförbara exempel som finns är socio-nomutbildningarna. När de 1977 infördes i högskolan tillkom ett nytt ämne, socialt arbete, som ett yrkesutbildningens karaktärs-ämne som lästes upp till minst 60 poäng. Det är i detta ämne man kan disputerat. En parallell skulle kunna innebära att en ny karriärvägledarutbildning bygger på inrättandet av ett nytt ämne, t.ex. vägledning, som tilläts bli ett sådant karaktärsämne och som läses upp till 60 poäng. Karriärvägledarutbildningens dimensionering (antalet studerande) är sannolikt för liten för att arbeta med en sådan huvudmodell. Om ett sådant ämne tillskapas kan det naturligtvis knytas till antingen samhällsvetenskaplig fakultetsnämnd eller till en fakultetsnämnd för lärarutbildning.

En karriärvägledarutbildning som ges den utformning, som beskrivits i det föregående, skulle kunna knytas till forskarutbildning på följande sätt:

1. Grundutbildningsprogrammet för karriärvägledare ger behörighet till forskarutbildning i pedagogiskt arbete (jfr befintlig studieplan i pedagogiskt arbete på <http://www.educ.umu.se/forskarutbildning/studieplan.html>).

Vid Umeå universitet bedriver Institutionen för Barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning (BUSV) forskning och forskarutbildning i pedagogiskt arbete. Denna forskning och forskarutbildning avser också studerande med studie- och yrkesvägledarutbildning. Forskarutbildningsmiljön består för närvarande av ca 10-12 doktorander fördelade på fyra lärarutbildningsinstitutioner. Någon av dessa studerande har i dagsläget en inriktning mot vägledningsområdet.

En uppbyggnad av en forskningsmiljö och en forskarutbildningsmiljö med direkt koppling till karriärvägledning knuten till den institution som har huvudansvaret för vägledningsmomenten inom utbildningen skulle kunna ske vid Institutionen för Barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning i Umeå om resurser ställdes till förfogande. En fördel skulle kunna vara att framtida forskarstuderande med inriktning mot vägledning skulle få en hemvist i det större sammanhang som pedagogiskt arbete utgör och att samtidigt vägledningsprofilen skulle kunna förstärkas.

2. Karriärvägledarutbildningen skulle därutöver kunna ge behörighet till forskarutbildning knuten till andra institutioner. Om vägledarutbildningen utgör ett sammanhållet program kan

kurserna förlagda till skilda institutioner ges en yrkesinriktad prägel. Kurser vid t.ex. en sociologisk eller en pedagogisk institution kan skraddarsys för aktuell studerandegrupp. Också här är det tekniskt möjligt att skapa ingångar till forskarutbildning även om den studerande inte når 60 poäng. Som ovan nämnts finns formella möjligheter härtill redan i dagsläget.

Det bör påpekas att man även inom ramen för denna andra inriktning kan laborera med något olika modeller. Antingen kan berörda ämnesinstitutioner acceptera en modell av den typ som utgör grunden för pedagogiskt arbete och skapa en forskarutbildningsvariant inom sina respektive ämnen (t.ex. sociologi med inriktning mot vägledning) och/eller skapa ett system av överbyggande kurser.

Även inrättandet av varianter av forskning och forskarutbildning av detta andra slag skulle sannolikt underlättas om Fakultetsnämnden för lärarutbildning skulle ha huvudansvaret. Det är då denna fakultetsnämnd som skulle inrätta forskarutbildningen vid exempelvis ämnesinstitutionerna sociologi, socialt arbete, statsvetenskap, psykologi eller pedagogik med inriktning mot vägledning. Man skulle då få en likhet med den modell som redan nu framgångsrikt genomförts vid Umeå universitet vid flera ämnesinstitutioner.

Uppläggningsen av grundutbildningen blir självfallet viktig för vilken forskarutbildningsanknytning som blir möjlig. En förlängning av utbildningen till 140 poäng, vilken naturligtvis främst motiveras av grundutbildningen själv, skulle självfallet även ge en bättre grund för utvecklingen av olika forskarutbildningsanknytningar.

Om t.ex. grundutbildningen, som diskuteras ovan, innehåller ett examensarbete som inriktas mot framtida yrkesverksamhet som karriärvägledare, men som kunde förläggas till olika institutioner i enlighet med den studerandes önskemål, skulle en förstärkt grund kunna skapas för att vägledarutbildningen kunde forskarutbildningsanknytas mer än till ett forskarutbildningsämne. Den valfria fördjupning, som examensarbetet skulle utgöra, avser då inte bara karriärvägledaryrkesanknytningen som sådan utan även ett innehållsligt val. Härigenom understryks ytterligare att alla karriärvägledare inte måste ha en identisk utbildning.

Även om flera olika forskarutbildningsmöjligheter tillskapas, vilket i sig vore önskvärt, torde det emellertid ändå vara viktigt att försäkra sig om att åtminstone en möjlighet förelåg för samtliga

studerande. Konstruktionen med pedagogiskt arbete möjliggör detta. Denna konstruktion skulle i förlängningen också kunna medföra att ytterligare ett "nytt" forskarutbildningsämne skulle kunna växa fram genom en "delning" av pedagogiskt arbete. Detta nya ämne skulle kunna motsvara vad som redan finns som Counselling/Guidance vid universitet i t.ex. USA och Canada (med vilka BUSV vid Umeå universitet redan samverkar). En markering av kärnverksamheten vägledning/rådgivning inom grundutbildning och forskarutbildning skulle dessutom kunna innebära att man utvecklade kurser, forskning och forskarutbildning som inte bara skulle kunna komma vägledarutbildning till godo utan också lärarutbildningar samt, vilket kanske är det viktigaste, också ha betydelse för utbildningar utanför lärarutbildningsområdet, som exempelvis socionomutbildningar, psykologutbildningar och läkarutbildningar.

För att skapa en god forskarutbildningsmiljö inom området karriärvägledning krävs självfallet en samverkan mellan olika utbildningsorter. I dagsläget bedrivs studie- och yrkesvägledarutbildning i Malmö, Stockholm och Umeå. Endast Umeå universitet har rätt att bedriva egen forskarutbildning. Umeå skulle vad avser uppbyggnad av forskarutbildning kunna fungera som navet i ett nätverk omfattande de högskolor som medverkar i karriärvägledarutbildningen. I sammanhanget kan noteras att Umeå universitet är världhögskola för en nationell forskarskola i pedagogiskt arbete (se <http://www.educ.umu.se/forskarutbildning/forskarskola.html>).